

**СҮРӨТТӨЛҮШТҮ КАНДАЙЧА ЗАТ
КАТАРЫ КАБЫЛ АЛАБЫЗ?**

**ЭЛЕСТИН
БАШКА БИР АТЫ:
ЗАТ**

**ХАРУН ЯХЬЯ
(АДНАН ОКТАР)**

Bu kitapta kullanılan ayetler, Ali Bulaç'ın hazırladığı
“Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı” isimli mealden alınmıştır.

- 1. Baskı: Eylül 2001**
- 2. Baskı: Aralık 2002**
- 3. Baskı: Haziran 2007**
- 4. Baskı: Kasım 2008**
- 5. Baskı: Aralık 2009**

**ARAŞTIRMA
YAYINCILIK**

Talatpaşa Mah. Emirgazi Caddesi
İbrahim Elmas İşmerkezi
A Blok Kat 4 Okmeydanı - İstanbul
Tel: (0 212) 222 00 88

Baskı: Seçil Ofset
100. Yıl Mahallesi MASSIT
Matbaacılar Sitesi 4. Cadde No: 77
Bağcılar-İstanbul
Tel: (0 212) 629 06 15

www.harunyahya.org - www.harunyahya.net

МАЗМУНУ

БАШ СӨЗ

КИРИШҮҮ

ДҮЙНӨ ЖАШООСУНУН МЭЭБИЗДЕГИ КОПИЯСЫН КӨРҮП ЖАТКАНДЫГЫБЫЗ ИЛИМИЙ ЧЫНДЫК

Көргөн көздөрүбүз эмес, сүрөттөлүш мээбизде пайда болот

Бардык үндөрдү мээбизде угабыз

Бардык жыттар мээнин ичинде пайда болот

Бардык даамдар мээде жаралат

Мээбизде пайда болгон дүйнөнүн чыныгы абалын (оригиналын) эч качан көрүп, тийип, сезе албайбыз

Алыс-жакындык сезими да мээде пайда болгон бир элес

Жасалма жол менен пайда кылынган элестер

Бардык бул элестерди ким жашап жатат?

ЗАТТЫН МАҢЫЗЫ (ЧЫНЫГЫ ЖҮЗҮ) ЭМНЕ ҮЧҮН АБДАН МААНИЛҮҮ ТЕМА?

Заттын маңызы Аллахтын жалгыз абсолюттук Зат экенин көрсөтөт

Адамдардын кылгандары да Аллахка тиешелүү

Заттын маңызын түшүнүү адамдарды ыйман келтирүүгө багыттайт...

Заттын маңызын түшүнүү адамдарды дүнүйөкордуктан сактайт

Заттын маңызы темасы жашырылбаганда, пайда боло турган чөйрө

Заттын маңызын билүү материализмди толук кыйратат

УБАКЫТ ДА БИР ЭЛЕС

Убакыт – бир учурду башка учур менен салыштырганыбызда,
пайда болгон түшүнүк

Убакыттын салыштырмалуу түшүнүк экендиги Куранда билдирилген

Убакыттын салыштырмалуулугу тагдыр чындыгын да түшүндүрөт

«Өтмүш» түшүнүгү эс тутумубуздагы маалыматтардын

негизинде пайда болот

Өтмүш жана келечек – бул кайып кабарлары

Тагдырга баш ийүүнүн мааниси

ЧЕКСИЗ УБАКЫТ АЛЛАХТЫН ЭСИНДЕ (ХАФЫЗАСЫНДА) САКТАЛУУ

Бардык окуялар «Левх-и Махфуз» аттуу китепте жазылуу
Өтмүш жана келечек чындыгында «азыр, ушул учурда» жашалууда
Аллах бейиште каалаганга өтмүштү кудум ошол абалында көрсөтүшү мүмкүн
Бул теманын адамдар үчүн мааниси

**ЗАТТЫН МАҢЫЗЫ ТЕМАСЫНА АЙТЫЛГАН
КАРШЫ ПИКІРЛЕРГЕ ЖООПТОР**

ЖЫЙЫНТЫК: ЧЫНДЫКТАН КАЧПОО КЕРЕК

**ЗАТТЫН СЫРЫН ТҮШҮНГӨНДӨР ЧОҢ
ТОЛКУНДАНУУГА КАБЫЛЫШУУДА**

ЭВОЛЮЦИЯ ТЕОРИЯСЫНЫН ЖАҢЫЛЫШТЫГЫ

ОКУРМАНГА

Автордун эмгектеринде эволюция теориясынын кыйрашына атайын орун беришинин себеби – бул теориянын ар түрдүү динге каршы бир философиянын негизин түзгөндүгүндө. Жаратылуу жана натыйжада Аллахтын бар экендигинен баш тарткан дарвинизм 140 жылдан бери көптөгөн адамдардын ыйманын жоготушуна же жүрөктөрүндө күмөн жаралышына себеп болуп келди. Ошондуктан, бул теориянын бир калп экендигин ачык далилдөө - абдан маанилүү ыймандык милдет. Бул маанилүү кызматтын бардык адамдарга жеткирилиши зарыл.

Дагы бир белгилей кетчү жагдай – бул китептердин мазмуну менен байланыштуу. Автордун бардык китептеринде ыйман темалары Куран аяттары негизинде түшүндүрүлүүдө, адамдар Аллахтын аяттарын үйрөнүүгө жана жашоого чакырылууда. Аллахтын аяттары менен байланыштуу бардык темалар окурмандын акылында эч кандай күмөн же суроо белгиси жаралбай турган негизде түшүндүрүлүүдө.

Түшүндүрүүдө колдонулган чынчыл, жөнөкөй баян китептердин жаш-кары дебей бүт адамдардын оңой түшүнүшүнө шарт түзүүдө. Таасирдүү жана жөнөкөй баян колдонулган китептер - «бир токтобой окулчу» китеп өзгөчөлүгүнө ээ. Динден баш тартуу бойунча өжөрлүк көрсөткөн адамдар да бул китептерде түшүндүрүлгөн чындыктардан таасирленүүдө жана түшүндүрүлгөндөрдү калпка чыгара албай келет.

Бул китеп жана автордун башка эмгектерин окурмандар жалгыз окуса да, маектешүү чөйрөсүндө окушса да болот. Бул китептенден пайдаланууну каалагандардын чогуу маек курушу, тажрыйба жана пикирлерин ортого койушу пайдалуу болот.

Ошондой эле, жалаң гана Аллахтын ыраазычылыгы үчүн жазылган бул китептердин таанылышы жана окулушуна себепчи болуу да чоң кызмат болмокчу. Себеби автордун бардык китептеринде далил жана ишендирүү тарабы абдан күчтүү. Ушул себептен динди түшүндүрүүнү каалагандар үчүн эң эффективдүү ыкма – бул китептерди окууга башка адамдарды да үндөө болмокчу.

Бул эмгектерде башка кээ бир эмгектерде байкалчу жазуучунун жекече ойлору, шектүү булактарга таянган сөздөрү, ыйык нерселерге болгон керектүү адап жана урматка көңүл бурбаган баяндар, үмүтсүз, күмөн жаратуучу түшүндүрүүлөрдү жолуктурбайсыз.

АВТОР ЖӨНҮНДӨ

Эмгектеринде Харун Яхья атын колдонгон автор (Аднан Окта) 1956-жылы Анкарада (Түркия) төрөлдү. Башталгыч, орто мектеп жана лицейди Анкарада бүтүрдү. Андан соң Стамбул Мимар Синан университетинин Көркөм өнөр факультетинде жана Стамбул университети Философия бөлүмүндө билим алды. 1980-жылдардан бери ыйман, илимий жана саясий темаларда көптөгөн эмгектер даярдады. Мындан тышкары, автордун эволюция теориясынын жактоочуларынын алдамчылык ыкмаларын, алардын жактаган нерселеринин (эволюция теориясынын) туура эместигин жана Дарвинизмдин кандуу идеологиялар менен болгон караңгы (жашыруун) байланыштарын ортого койгон абдан маанилүү эмгектери бар.

Автордун эмгектеринде колдонгон аты чындыктан баш тартуучу пикирлерге каршы күрөшкөн эки пайгамбардын урматына, алардын атын эскерүү үчүн Харун (Муса пайгамбардын жардамчысы) жана Яхья (Иса пайгамбардын жардамчысы) аттарынан куралган. Автор тарабынан китептеринин сыртында колдонулган Расулуллахтын мөөрүнүн колдонулушунун символикалык мааниси – китептердин мазмуну менен байланыштуу. Бул мөөр Куран-ы Керимдин Аллахтын акыркы китеби жана акыркы сөзү, Пайгамбарыбыз (С.А.В.)дын да хатем-ул анбия экендигин көрсөтөт. Автор жарыкка чыккан бардык эмгектеринде Куранды жана Расулуллахтын (С.А.В.) сүннөтүн өзүнө жол көрсөткүч кылууда. Ушундай жол менен баш тартуучу философия системаларынын бардык негизги жактаган нерселерин бир бирден жыгууну жана динге каршы багытталган каршы пикирлерди толугу менен оозун жабуучу «акыркы сөздү» айтууна максат кылууда. Абдан терең акыл (хикмат) ээси жана идеалдуу инсан Расулуллахтын (С.А.В.) мөөрү бул акыркы сөздү айтуу ниетинин бир дубасы катары колдонулуп келүүдө.

Автордун бардык эмгектериндеги орток, негизги максат – Куранга чакырууну бүт дүйнөгө жеткирүү, мындай жол менен адамдардын Аллахтын бар экендиги, жалгыздыгы жана акырет сыяктуу негизги ыйман темалары жөнүндө ой жүгүртүүлөрүнө түрткү болуу жана чындыктан (Аллахтан) баш тартуучу системалардын чирик фундаменттерин жана туура эмес иш-аракеттерин ачыкка чыгарып, адамзатка көрсөтүү.

Харун Яхьянын эмгектери Индиядан Америкага, Англиядан Индонезияга, Польшадан Босния-Герцоговинага, Испаниядан Бразилияга чейин дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүндө жактырылуу менен окулууда. Англис, француз, немец, италия, испан, португалия, урду, арап, албания, орус, босния, уйгур, индонезия тилдери сыяктуу көптөгөн тилге которулган бул эмгектер Түркия сыртында да көптөгөн китеп окуучулар тарабынан окулуп келүүдө.

Дүйнөнүн бардык тараптарында окурмандардын көңүлүнөн орун алган бул эмгектер көптөгөн адамдардын ыйманга келишине, башкаларынын ыйманынын

тереңдешине себепчи болууда. Китептерди окуп, анализдеген ар бир адам бул эмгектердин терең акыл, кыска-нуска, оңой түшүнүлө турган жана чын жүрөктөн чыккан сөздөр экендигин, акыл жана илимге таянгандыгын байкашууда. Бул эмгектер – ылдам таасир берүү, так натыйжа жаратуу, талашсыз жана толук илимий болуу өзгөчөлүктөрүнө ээ. Бул эмгектерди окуган жана булар жөнүндө терең ойлонгон адамдар материалисттик философия, атеизм жана ар кандай адашкан ой-пикир жана философиялардын чындыктан алыс экенин байкай алышат. Муну түшүнгөндөн кийин материализмди жактагандар ызалык, өжөрлүктөрү айынан гана жакташат, себеби илимий тараптан материализм жокко чыгарылды. Заманыбызда бардык чындыктан баш тартуучу агымдар Харун Яхья эмгектеринен илимий, идеялык жактан толук жеңилген абалда.

Шек жок, мындай өзгөчөлүктөр – Курандын терең мазмундуулугу жана өзгөчө баяндоосунун натыйжасы. Автор бул эмгектери менен мактанууну максат кылбайт, жалаң гана Аллахтын адамдарды туура жолго салуусуна себепчи болуу ниетинде. Мындан тышкары, бул эмгектердин жарыкка чыгып, таралышында акча табуу максат кылынбайт.

Бул чындыктарды эске алсак, адамдардын байкабаган чындыктарды байкашын камсыз кылган, алардын туура жолду табышына жардамчы болгон бул эмгектерди окууга үндөөнүн абдан маанилүү бир кызмат экендиги жакшы түшүнүктүү болот.

Бул баалуу эмгектерди таанытуу ордуна, адамдардын башын айланткан, пикирлерде кайчылаштыктар, күмөндөр жараткан, ыйманды куткарууда күчтүү жана так бир таасири болбогон демейки, монотондуу китептерди жайылтуу эмгек жана убакыт жоготуусуна алып келет. Негизги максат ыйманды куткаруу эмес, автордун адабий күчүн көрсөтүү болгон эмгектердин күчтүү таасирдүүлүккө жетиши кыйын. Бул бойунча шектенүү жаралгандар бар болсо, Харун Яхьянын эмгектеринин максатынын динсиздик менен күрөшүү жана Куран ахлагын жайуу гана экендигин бул кызматтын таасири, ийгиликтери жана окурмандардын ыраазы болгонунан байкаша болот.

Дүйнөдөгү зулум жана баш аламандыктар, Мусулмандар көрүп жаткан азаптардын негизги себебинин динсиздик пикирлеринин дүйнөдөгү өкүмчүлүгүнүн натыйжасы экендигин билүү зарыл. Бул абалдан кутулуу үчүн динсиздикти илим менен жеңүү, ыйман акыйкаттарын, чындыктарын ортого койуу жана Куран ахлагын адамдар түшүнө ала турган деңгээлде түшүндүрүү зарыл. Зулумдук, согуштар күчөгөн азыркы күндө бул кызматтын колдон келишинче ылдам болушу айдан ачык. Болбосо кеч калуу мүмкүн.

Бул маанилүү кызматта алдыңкы ролду аркалаган Харун Яхья эмгектери, Аллахтын буйругу менен, XXI кылымда дүйнө инсандарын Куранда сүрөттөлгөн бейпилдик жана тынчтыкка, чынчылдык жана адилеттүүлүккө, сулуулук жана бактылуулукка жеткирүүгө бир себепчи болмокчу.

БАШ СӨЗ

Бул китепте түшүндүрүлгөндөр – бүгүнкү күнгө чейин көп адамдарды абдан таң калтырган, жашоого көз-караштарынын толугу менен өзгөрүшүнө себепчи болгон, абдан маанилүү жана улуу чындык. Бул чындыкты кыскача минтип айтууга болот: **«Дүйнөдөгү жашообуздун бөлүктөрү болгон бардык окуялар, адамдар, имараттар, шаарлар, машиналар, кызматтык даражалар, кыскача айтканда, жашообуз боюнча көргөн, кармаган, тийген, жыттаган, даамын таткан, уккан нерселерибиздин эч биринин чыныгы абалына (оригиналына) жете албайбыз. Биз жалаң гана мээбизде пайда болгон сүрөттөлүш жана элестерди көрүп, сезебиз».** Сыртта зат бар, бирок биз бул заттын оригиналын эч качан биле албайбыз. Ар жактан уккандарыбызга таянып, заттарды мээбиздин тышында бир дүйнөдө туруктуу турушат жана биз ушул себептен булардын оригиналдарын көрүп, сезип жатабыз деп ойлойбуз. Чынында болсо, биз эч кайсы нерсенин оригиналын эч качан көрбөйбүз жана бул нерселердин оригиналдарына эч качан тийе албайбыз. Кыскача айтканда, жашообуз боюнча сырттагы затты көрүп, сезип жатабыз деп ойлогонубуз менен, чынында болсо бүт нерсенин элесин жана копиясын билебиз.

Бул китептин темасы болгон бул чындык – философиялык көз-караш де кандайдык бир ой-пикир эмес. Тескерисинче, учурда заманбап илим толук далилдеген жана баш тартууга мүмкүн болбой турган илимий бир чындык. Бүгүнкү күндө медицина, биология, физика, неврология, мээ жана ага байланыштуу бардык тармактардагы кайсы адиске болсун «биз дүйнөнү кандайча жана каерде көрүп жатабыз?» деген суроо суралса, бере турган бир гана жообу бар: **бүт дүйнөнү мээбиздеги көрүү борборунда көрөбүз.**

21-кылымда илим так ортого койгон, адамды абдан таң калтырган бул илимий чындык бизге берген эң маанилүү натыйжалардын бири болсо төмөнкү эки суроонун жообу:

«Бүт жашообуз боюнча мээбизде пайда болгон сүрөттөлүштөрдү көрүп жаткан болсок, бул сүрөттөлүштөрдү мээбизди жараткан ким? Мээбизде пайда болгон бул сүрөттөлүштөрдү мээбиздин ичинде кандайдыр бир көзү болбостон көргөн жана көргөндөрүнөн ырахат алган, сүйүнгөн, толкунданган ким?»

Бул китепте бул абдан маанилүү эки суроонун да жообун табасыз.

ЗАТТЫН АРКАСЫНДАГЫ СЫР ТЕМАСЫ – ВАХДЕТ-И ВҮЖУТ ЭМЕС

Заттын аркасындагы сыр темасы кээ бир адамдардын каршы пикир айтышына себеп болууда. Бул адамдар бул теманын өзөгүн туура эмес түшүнүшкөндүктөн, бул теманы вахдет-и вүжут көз-карашы менен бир деп айтышууда.

Эң алгач баса белгилеп айта турган нерсе, бул чыгармалардын автору эхли сүннөт ишенимине абдан бекем жана вахдет-и вүжуд пикирин жактабайт. Мындан тышкары, вахдет-и вүжут пикиринин Мухйиддин Ибн Араби сыяктуу улуу Ислам ааламдары тарабынан жакталганын да унутпоо керек.

Вахдет-и вүжут пикирин түшүндүргөн көптөгөн маанилүү Ислам аалымдары өтмүштө бул китептерде орун алган кээ бир темаларды тefеккүр кылып (терең ойлонууп), баяндагандары чындык. Бирок бул китепте түшүндүрүлгөндөр вахдет-и вүжут пикири менен бир эмес.

Мисалы, вахдет-и вүжут пикирин жактагандардын кээ бирлери туура эмес ойлорго кабылышып, Куранга жана эхли сүннөт ишенимине карама-каршы кээ бир ойлорду айтышкан. Мисалы, Аллах жараткан нерселерди толугу менен жок дешкен. Ал эми, заттын аркасындагы сыр темасын түшүндүрүүдө мындай пикир такыр айтылбайт. Бул тема Аллахтын бүт нерселерди жаратканын, бирок жараткан нерселеринин оригиналын Аллахтын көрөөрүн, адамдардын болсо бул нерселердин мээлеринде пайда болгон сүрөттөлүштөрүн гана көрө алаарын айтууда.

Биз көргөн бардык нерселер, тоолор, чункурлар, гүлдөр, адамдар, деңиздер, кыскача айтканда, биз көргөндөрдүн баары, Аллах Куранда бар деп билдирген, жоктон жаратканын айткан бүт нерселер, жандыктар жаратылган жана бар. Бирок, адамдар бул жандыктардын оригиналын сезим органдары аркылуу көрө албайт, сезе албайт жана уга да албайт. Адамдардын көргөн жана сезгендери – бул нерселердин мээлериндеги копиялары. Бул илимий бир чындык жана бүгүнкү күндө медицина факультеттери баш болуп бардык окуу жайларында окутулган бир тема. Мисалы, азыр бул текстти окуган бир адам бул тексттин оригиналын көрө албайт, бул тексттин оригиналына тийе албайт. Бул тексттин оригиналынан келген жарык адамдын көзүндөгү кээ бир клеткалар тарабынан электрдик импульска айландырылат. Бул электрдик импульс мээнин арка тарабындагы көрүү борборуна барып, бул борборду аракеттендирет. Жана адамдын мээсинин аркасында бул тексттин сүрөттөлүшү пайда болот. Башкача айтканда, сиз азыр көзүңүз менен көзүңүздүн алдындагы бир текстти окуп жаткан жоксуз. Бул текст сиздин мээңиздин арка тарабындагы көрүү борборунда пайда болууда. Сиз окуган текст – бул мээңиздин арка тарабындагы «копия текст». Бул тексттин оригиналын болсо Аллах көрөт.

Жыйынтыктасак, заттын мээбизде пайда болгон бир элес болушу аны «жок» абалга алып келбейт. Бирок бизге адам тынымсыз мамиледе болгон заттын табияты жөнүндө маалымат берет жана бул маалымат – заттын оригиналы менен эч кайсы адамдын мамиледе боло албашы (аны көрүп, угуп, ага тийе албашы) жөнүндөгү чындык.

Сыртта зат бар, бирок биз заттын оригиналына эч качан жете албайбыз!

Зат элес деп айтуу – зат жок деп айтуу эмес. Тескерисинче, биз көрсөк да, көрбөсөк да заттык бир дүйнө бар. Бирок биз бул дүйнөнү мээбиздин ичинде бир копия, башкача айтканда сезүү органдарыбыздын жоромолу катары көрөбүз. Ошондуктан, зат – биз үчүн элес. Дагы бир айта кетчү жагдай, заттын бар экенин бизден башка көргөн жандыктар да бар. Аллахтын периштелери, жазып туруучу катары милдеттендирген элчилери да бул дүйнөгө күбө болушууда:

Анын оң жана сол тарабында отурган эки жазуучу жазып жатканда Ал сөз катары (кандайдыр бир нерсе) айткан болсо, сөзсүз жанында даяр бир көзөмөлчү бар. (Каф Сүрөсү, 17-18)

Баарынан маанилүүсү эң башта Аллах бүт нерсени көрүүдө. Бул дүйнөнү бардык майда-чүйдөлөрү менен бирге Аллах жараткан жана Аллах бүт нерсени менен бирге көрүүдө. Куран аяттарында мындайча кабар берилүүдө:

... Аллахтан коркуп (күнөөдөн) сактангыла жана билип койгула, Аллах кылгандарыңарды көрүүчү. (Бакара Сүрөсү, 233)

Айт: «Мени менен араңарда күбө катары Аллах жетиштүү; шексиз Ал пенделеринен толук кабардар, көрүүчү.» (Исра Сүрөсү, 96)

Мындан тышкары, Аллахтын бүт окуяларды «Левх-и Махвуз» аттуу китепте жазылуу сактаганын унутпаш керек. Биз көрбөсөк да булардын баары Левх-и Махвузда бар. Бүт нерсенин Аллах Кабатында Левх-и Махвуз аттуу «Негизги Китепте» сакталуу экени мындайча билдирилүүдө:

Шек жок, ал – Биздин кабатыбызда болгон Негизги Китепте; абдан бийик, өкүм жана хикмат (терең акыл) толо. (Зухруф Сүрөсү, 4)

...Кабатыбызда (булардын баарын) сактап-коруган бир китеп бар. (Каф Сүрөсү, 4)

Асманда жана жерде апачык болгон китепте (Левх-и Махвузда) орун албаган жашыруун эч нерсе жок. (Немл Сүрөсү, 75)

КИРИШҮҮ

Бөлмөңүздүн терезесинен сыртты караганыңызда, жашоонуз боюнча ар жактан уккандарыңызга таянып, бул көрүнүштү көздөрүм менен көрүп жатам деп ойлойсуз. Бирок, чындык мындай эмес. Себеби, сиз көздөрүңүз менен сырттагы көрүнүштү көрбөйсүз. Сиз мээңиздин ичинде пайда болгон пейзаж сүрөттөлүшүн көрөсүз. Бул бир божомол же бир философия эмес, бул илимий чындык.

Көрүү процесси кандайча ишке ашканын эстесек, бул теманы жакшыраак түшүнөбүз. Көз ага келген жарыкты торчосундагы клеткалардын жардамы менен электрдик импульска (сигналга) айлантуу милдетин гана аткарат. Бул электрдик импульс болсо мээңиздеги көрүү борборуна жетет. Андан соң бул импульстар терезеден көргөн көрүнүштү түзүшөт. Жыйынтыкта сүрөттөлүш мээде пайда болот. Жана сиз мээңиздин ичиндеги пейзажды көрөсүз, үйүңүздүн сыртындагы пейзажды эмес.

Мисалы, сүрөттө терезеден караган адамдын көзүнө сырттан «жарык» жетүүдө. Бул жарык көздөгү клеткалар тарабынан электрдик импульска айландырылып, бул адамдын мээсинин арка тарабында жайгашкан кичинекей көрүү борборуна келет. Жана бул электрдик импульстар мээде бир пейзаж сүрөттөлүшүн пайда кылат. Чындыгында болсо, эгер мээбиздин ичи ачылса, ал жерде бул пейзажга тиешелүү бир сүрөттөлүштү көрө албайбыз. Бирок, мээбиздин ичиндеги бир аң-сезим мээге келген электрдик импульстарды табият көрүнүшү катары кабыл алат. Мээнин ичинде көзү, көз клеткалары, торчосу болбостон, электрдик импульстарды бир пейзаж катары кабыл алган аң-сезим эмне, ал кимге тиешелүү?

Ушул эле абал азыр окуп жаткан китебиңизге да тиешелүү. Көздөрүңүзгө келген жарыктын электрдик импульска айлантылып, мээңизге жеткирилиши натыйжасында мээңизде бул китептин сүрөттөлүшү пайда болот. Башкача айтканда, китеп азыр сиздин сыртыңызда эмес, ичиңизде, мээңиздин арка тарабындагы көрүү борборунда. Балким китептин катуулугун колонуз менен сезип жаткандыктан, аны тышта деп ойлошуңуз мүмкүн. Чындыгында болсо, бул катуулук сезими да көрүү сезиминде болгон сыяктуу мээңизде пайда болууда. Манжаларыңыздын учтарындагы нерв клеткалары стимул кылынганда, бул стимул электрдик маалыматка айланып, мээдеги тийүү борборуна жетет. Жана сиз мээңизде китепке тийип жатам жана анын катуулугун, барактарынын сыйдандыгын, сыртындагы бодурларды, кагаз бурчтарынын кескиндигин сезген сезимдерге ээ болосуз. Чындыгында болсо **эч качан бул китептин оригиналына тийе албайсыз**. Тийдим деп ойлогонуңузда чындыгында мээңиздин ичиндеги тийүү сезимин кабылдайсыз. Бул китеп бир зат катары сиздин мээңиздин тышында бар, бирок сиз мээңизде пайда болгон китеп сүрөттөлүшүн гана көрөсүз. Бул китептин бир жазуучу тарабынан жазылып, бир компьютерде калыпка салынып, бир басмаканада

басылган болушу сизди жаңылтпасын. Себеби, бир аз алдыда түшүндүрүлө тургандар бул китептин ар бир баскычына тиешеси болгон адамдардын, басмаканын, компьютерлердин да оригиналдарын эч качан көрө албашыңызды сизге көрсөтөт.

Жыйынтыктасак, биз көргөн, тийген, уккан бүт нерсени мээбиздин ичинде жашайбыз. Бул илимий бир чындык жана так илимий далилдер болгондуктан, каршы пикир же талаш жарала турган бир тема эмес. Эң маанилүүсү – бул илимий чындык алып барган жана жогоруда суралган суроо:

Мээбиздин ичинде кандайдыр бир көзү болбостон, терезеден көрүнгөн табият көрүнүшүн караган, бул көрүнүштөн ырахат алган, толкунданган ким?
Бул маанилүү суроонун жообун кийинки беттерден таба аласыз.

ДҮЙНӨ ЖАШООСУНУН МЭЭБИЗДЕГИ КОПИЯСЫН КӨРҮП ЖАТКАНДЫГЫБЫЗ ИЛИМИЙ ЧЫНДЫК

Биз жашап жаткан дүйнөгө тиешелүү ар кандай сыпатты, өзгөчөлүктү жана билген бүт нерселерибизди сезүү органдарыбыз аркылуу таанып билебиз. Сезүү органдарыбыз аркылуу бизге жеткен маалыматтар бир катар процесс натыйжасында электрдик импульска айланат жана бул импульстар мээбиздин тиешелүү чекиттеринде жоромолдонот. Мээбиздин бул жоромолдору натыйжасында биз, мисалы, бир китепти көрөбүз, кулпунайдын даамын сезебиз, гүлдөрдү жыттайбыз, жибек кездеменин жумшактыгын сезебиз же шамалда жалбырактардын шуудураган добушун угабыз.

Ар кимден уккандарыбызга, чөйрөдөгү көпчүлүк адамдардын көз-карашына таянып, дайыма денебиздин тышындагы кездемеге тийип, бизден 30 см алыстыктагы китепти окуп жатам, бир канча метр алыстыктагы гүлдөрдүн жытын сезип жатам жана бир топ өйдөдөгү жалбырактардын шуудураганын угуп жатам деп ойлойбуз. Чынында болсо, бул саналгандардын баары – биздин ичибизде ишке ашкан окуялар. Китептин көрүнүшүнөн баштап, жалбырактардын шуудураганына чейинки бүт нерселердин баары ичибизде, мээбизде болууда.

Бул жерде дагы бир таң калаарлык чындыкты байкайбыз: чындыгында мээбизде түстөр да, үндөр да, сүрөттөлүштөр да жок. Мээбизде таба ала турган бир гана нерсебиз – бул электрдик импульстар. Бул философиялык бир көз-караш эмес, сезүү органдарыбыздын иштеши менен байланыштуу илимий бир түшүндүрмө. Мисалы, *Mapping The Mind* (Мээнин картасын чыгаруу) аттуу китебинде илимпоз Rita Carter (Рита Картер) дүйнөнү кандайча кабылдаганыбызды мындайча түшүндүрөт:

Ар бир сезүү органы өзүнө тиешелүү сигналга жооп бере турган абалда жаратылган. Бул сигналдар болсо молекулалар, толкундар же титирешүүлөр абалында. Мынчалык ар түрдүү болушуна карабастан, сезүү органдары түпкүрүндө бир эле милдетти аткарышат: өздөрүнө тиешелүү сигналдарды электрдик импульска айландырышат. Бир сигнал болсо – бул бир сигнал гана. Кызыл түс эмес, же Бетховендин Бешинчи симфониясынын биринчи нотасы эмес – электр энергиясы (заряды) гана. Түпкүрүндө бир сезимди башкаларынан айырмалуу абалга алып келүүнүн ордуна, сезүү органдары баарын окшош абалга, тагыраак айтканда, электрдик импульска айландырышат.

Андай болсо, бардык сезүү органдарына тиешелүү сигналдар бири-бирине толук окшош абалда мээге электрдик заряд агымы катары киришет жана ал жердеги нерв клеткаларын стимулдашат. Болгону ушул. Бул электрдик

*импульстарды кайрадан жарык толкундарына же молекулаларга айландырган бир тескери айландыруу системасы жок. Бир электрдик агымдын (токтун) сүрөттөлүшкө жана башкасынын жытка айланышы болсо – бул электрдик агымдын кайсы нерв клеткасына таасир эткенине байланыштуу.*¹

Жогорудагы түшүндүрмөлөр абдан маанилүү бир нерсеге көңүл бурууда: Биздин дүйнө жөнүндө кабылдаган бардык сезимдерибиз, сүрөттөлүштөр, даамдар жана жыттар түпкүрүндө бир эле нерседен, тагыраак айтканда, электрдик импульстардан жаралууда. Электрдик импульстарды биз үчүн түшүнүктүү абалга алып келген, бул импульстарды жыт, даам, сүрөттөлүш, добуш же тийүү сезими катары жоромолдогон, кабылдаган болсо – бул мээ. Мээ аттуу нымдуу бир эттен турган заттын кайсы электрдик сигналды жыт, кайсынысын сүрөттөлүш катары жоромолдоону билиши, бир эле нерседен ар түрдүү сезимдерди (сүрөттөлүш, жыт, даам ж.б.) пайда кылышы болсо – абдан чоң бир керемет.

Эми бул чоң кереметтин кандайча ишке ашканын, башкача айтканда, «дүйнөнү кантип кабылдап жатабыз?» суроосунун жообун бардык сезим органдарыбыз үчүн бир-бирден карап чыгалы.

Көргөн көздөрүбүз эмес, сүрөттөлүш мээбизде пайда болот

Жашообуз бойу ар жактан уккандарыбызга таянып, бүт дүйнөнү көздөрүбүз менен көрүп жатам деп ойлойбуз. Ал тургай, «көздөрүбүздү дүйнөгө ачылган терезелерибиз» деп билебиз. Чындыгында болсо, көрүү процессинин илимий түшүндүрмөсү эч мындай эмес; себеби биз **көздөрүбүз менен көрбөйбүз**. Көздөрүбүз жана көздөрүбүзгө тиешелүү миллиондогон нерв клеткаларыбыз «көрүү процесси» ишке ашышы үчүн мээге маалымат жөнөткөн кабель милдетин гана аткарат. Көрүү процессинин кандайча ишке ашаары жөнүндөгү мектептен алган маалыматтарыбызды эстесек, бул чындыкты оңойураак түшүнөбүз.

Бир заттан келген жарык көздүн карегинен өтөт жана көздүн арка тарабындагы торчонун бетине тескери жана эки өлчөмдүү бир сүрөттөлүш пайда кылат. Торчодогу чыбык жана конус клеткалар бир катар химиялык процесстерден кийин бул сүрөттөлүштү электрдик агымга (зарядга) айлантат. Бул электрдик агым көз клеткалары аркылуу мээнин арка тарабында жайгашкан көрүү борборуна жеткирилет. Мээ болсо бул келген импульсту түшүнүктүү жана үч өлчөмдүү сүрөттөлүштөр абалына алып келет.

Мисалы, биз бир бала бакчада ойун ойногон балдарды караганыбызда, бул балдарды жана бакчаны көздөрүбүз менен көрбөйбүз, себеби бул көрүнүшкө тиешелүү сүрөттөлүш көзүбүздүн алдында эмес, мээбиздин арка тарабында пайда болот.

Бул жерде абдан үстүртөн түшүндүрүлгөн көрүү процесси – чындыгында абдан таң калаарлык татаал процесс. Жарык бөлүкчөлөрү бир заматта жана

кемчиликсиз абалда электрдик импульстарга айландырылат жана кийин бул электрдик импульстар үч өлчөмдүү, түркүн түстүү, жаркыраган бир дүйнө болуп бизге көрүнүүдө. *Eye and Brain* (Көз жана мээ) китебинин автору R. L. Gregory (Р.Л.Грегори) муну байкаган адамдардын бири катары көрүү системасындагы кереметтүү түзүлүштү мындайча баяндайт:

*Көздөрүбүзгө кичинекей башаламан көрүнүштөр берилүүдө жана биз чөйрөбүздө буларды толук кандуу нерселер катары көрөбүз. Торчолордун бетиндеги сигналдар натыйжасында заттар дүйнөсүн кабылдап жатабыз жана бул бир кереметтен башка нерсе эмес, чынында.*²

Бүт бул нерселер бизди бир гана чындыкка алып барууда: биз жашообуз боюнча дүйнөнү биздин сыртыбызда деп ойлойбуз. Чынында болсо, **дүйнө бүт нерселери менен бирге биздин ичибизде**. Биз сыртыбызда деп ойлогон дүйнөнү чынында ичибизде, мээбиздеги кичинекей бир чекитте көрөбүз. Мисалы, бир ири ишкананын башчысы ишкана имаратынын, шаардын сыртындагы заводунун, унаа токтоочу жайдагы унаасынын, деңиз жээгиндеги дачасынын, яхтасынын, кол алдындагы жүздөгөн адамдын, адвокаттарынын, үй-бүлөсүнүн, досторунун дайыма өз денесинин сыртындагы абалдарын (оригиналдарын) көрүп, сезип жатам деп ойлойт. Чынында болсо булардын баарынын өз баш сөөгүнүн ичинде, мээсинин арка тарабындагы кичинекей бир жерде пайда болгон сүрөттөлүштөрүн көрүп жаткан болот. Сырттагы оригиналдарынын кандай экенин болсо эч качан биле албайт.

Бул адам бул чындыкты билбейт, билсе да ойлонгусу келбейт. Бирок кымбат баалуу унаасы менен келген ири ишканасынын алдында мактанып турганда, акырын соккон жел көзүнө чаң киришине себепчи болсо, бул чындыкты ошол замат түшүнүшү мүмкүн. Чаңдан улам сүрткөн оң көзүн көзү ачык абалында бир аз сүрткөндө ишкана имаратынын өйдө-ылдый же оңго-солго кыймылдаганын көрөт. Мына ошондо ойлонгон киши көргөн сүрөттөлүштүн өзүнүн сыртында туруктуу бир нерсе эмес экенин түшүнөт. Себеби көзүн сүрткөндө сүрөттөлүш ордуна кыймылдоодо.

Жыйынтыктасак, **ар бир адамдын жашоосу боюнча көргөн нерселеринин баарын мээсинде көрөөрү жана эч качан көргөн нерселеринин оригиналдарына жете албашы чындык. Көргөн нерселери – сыртта бар болгон сүрөттөлүштөрдүн мээсинде пайда болгон бир копиясы. Бул копиянын оригиналынын кандай экенин болсо биз биле албайбыз.**

Материалист болгонуна карабастан, немец психиатрист жана неврология профессору Noimar von Ditfurth (Хоимар вон Дитфурт) бул илимий чындык жөнүндө төмөнкүлөрдү айтат:

Аргументтери биздин кыймылдаткыч колун кайсы тарапка жайгаштырбайлы, натыйжа өзгөрбөйт: эти менен, сөөгү менен маңдайыбызда

*турган, көзүбүз көргөн нерсе «дүйнө» эмес, анын иллюзиясы гана; бир копиясы; оригиналына канчалык окшош экени талаш жарата турган бир проекция.*³

Мисалы, азыр башыңызды көтөрүп, ичинде отурган бөлмөнүздү караганыңызда, көргөнүңүз – сиздин сыртыңыздагы бөлмө эмес. Сиз бөлмөнүн мээңиздин ичинде пайда болгон копия көрүнүшүн көрөсүз. Жана эч качан бул бөлмөнүн оригиналын сезүү органдарыңыздын жардамы менен көрүү мүмкүнчүлүгүңүз жок.

Капкараңгы мээңиздин ичинде жапжарык жана түркүн түстүү бир сүрөттөлүш кантип жаралат?

Унутпаш керек болгон дагы бир чындык бар: баш сөөгү баштын ичине жарыкты өткөрбөйт. Башкача айтканда, мээ турган жер капкараңгы, ошондуктан, мээнин жарыктын өзүнө жетиши («тийиши») эч мүмкүн эмес. **Бирок, сиз кереметтүү бир абалда ушундай капкараңгы жерде жапжарык, абдан кооз дүйнөнү көрөсүз.** Түркүн түстүү бир табият, жаркыраган бир пейзаж, жашылдын ар кандай тондору, мөмөлөрдүн түстөрү, гүлдөрдүн оймолору, күндүн жаркырашы, көчө толо адамдар, жолдо чоң ылдамдык менен жүргөн унаалар, бир соода борборундагы жүздөгөн түрдөгү кийимдер жана башка бүт нерселер ушул капкараңгы жерде пайда болот.

Бул жердеги кызыктуу абалды бир мисал менен түшүндүрөлү. Маңдайыбызда чоң бир от бар деп элестетели. Бул оттун маңдайына өтүп, аны көпкө карашыбыз мүмкүн. Бирок бул убакыт бойу мээбиз оттон келген жарыктын жана ысыктын оригиналын көрүп, сезе албайт. Оттогу жалындын жарыгын жана ысыктыгын сезген учурда да башыбыз жана мээбиздин ичи капкараңгы жана температурасы эч өзгөрбөйт. Капкараңгы мээнин ичинде электрдик импульстардын түркүн түстүү, жаркыраган бир сүрөттөлүшкө айланышы абдан чоң бир керемет. Бул процесс жөнүндө терең ой жүгүрткөн адам бул кереметке абдан таң калат.

Жарык да мээбизде пайда болот

Көрүү процессинин кандайча ишке ашканын түшүндүрүүдө буга чейин сырттан келген жарыктын көзүбүздөгү клеткаларды стимулдаарын жана бул стимулдун (кыймылдын) сүрөттөлүштүн пайда болушуна себепчи болоорун айттык. Бирок бул жерде белгилей кетчү абдан маанилүү дагы бир жагдай бар. Чынында, **мээбиздин сыртында биз тааныган мааниде жарык да жок. Биз билген, тааныган жарык кайра эле мээбизде пайда болот.** Тышкы дүйнөдө, тагыраак айтканда, мээбиздин тышында жарык деп атаган нерсебиз – бул электромагниттик толкундар жана фотондор (фотондор – бөлүкчө абалындагы энергия). Бул электромагниттик толкундар же фотондор торчону стимулдаганда (сигнал бергенде), биз билген «жарык» жаралат. Физика китептеринде жарыктын мындай өзгөчөлүгү мындайча түшүндүрүлөт:

Жарык термини физикалык же объективдүү бир мааниде электромагниттик толкундар менен же фотондор менен байланыштуу катары колдонулду. Ушул эле сөз психологиялык мааниде электромагниттик толкундар жана фотондор көз торчосуна тийгенде, адамда пайда болгон сезим менен байланыштуу катары да колдонулууда. Жарык сөзүнүн объективдүү да, субъективдүү да түшүнүктөрүнө чогуу аныктама берели: жарык – бул бир адамдын көзүнө, торчого сигнал берилгенден пайда болгон көрүү таасирлери менен, бар экенин көрсөткөн бир энергия абалы.⁴

Жыйынтыктасак, жарык көзүбүзгө келген кээ бир электромагниттик толкундардын же бөлүкчөлөрдүн бизде жараткан таасири менен пайда болууда. Башкача айтканда, сыртта мээбиздеги сүрөттөлүштү пайда кыла турган бир жарык да жок. Энергия гана бар. Жана бул энергия көзүбүзгө жеткенде, биз түркүн түстүү, жаркыраган, кооз, сонун бир дүйнөнү көрөбүз.

Түстөр да мээбизде жаралат

Биз төрөлгөндөн бери чөйрөбүздө түркүн түстүү бир дүйнөнү, түркүн түстүү бир чөйрөнү көрөбүз. Чынында болсо, ааламда бир түс дагы жок. Түстөр мээбиздин ичинде жаралат. Сыртта ар кандай узундуктагы толкундарга ээ электромагниттик толкундар гана бар. Көзүбүзгө жеткен нерсе – бул ар кандай толкун узундугундагы энергия. Жогоруда да айтылгандай, биз муну жарык деп атайбыз, бирок бул биз билгендей жаркыраган, айдың бир жарык эмес, энергия гана. Мээбиз бул ар түрдүү толкун узундугуна ээ энергияны жоромолдогондо, биз буларды «түстөр» катары көрөбүз. Чындыгында болсо, деңиздер көк эмес, чөптөр жашыл эмес, топурак күрөң эмес, мөмөлөр да түстүү эмес. Алар мээбизде ошондой кабылдаганыбыз үчүн гана ошондой. Аң-сезим жана мээ темасында жазган китептери менен таанылган Daniel C. Dennet (Даниел С. Деннет) бул чындыкты кыскача төмөнкүдөй баяндайт:

*Орток пикир боюнча, илим түстөрдү физикалык дүйнөдөн алып салды жана анын ордуна түссүз, ар кандай толкун узундугундагы электромагниттик нурларды калтырды.*⁵

Деннет мээ менен байланыштуу бир китебинде түстөрдүн пайда болушу жөнүндө болсо төмөнкүлөрдү айтат:

Дүйнөдө түс жок; түс көргөн адамдын көзүндө жана мээсинде гана пайда болот. Заттар жарыктын ар кандай толкун узундугун чагылдырышат, бирок бул жарык толкундарынын түсү жок.⁶

Бул илимий чындыкты жакшыраак түшүнүү үчүн түстөрдү кантип көргөнүбүздү анализ кылалы.

Күндөн келген жарыктар бир затка тийгенде, ар бир зат жарыкты ар түрдүү толкун узундугунда чагылдырат. Бул ар кандай толкун узундугундагы жарык көзгө жетет. (Бул жерде жарык деп айтылган нерсенин чынында электромагниттик толкундар жана фотондор экенин, биз билген жарыктын мээбизде гана пайда болоорун унутпоо керек.) Түстүн кабылданышы көздүн торчосундагы конус клеткаларында башталат. Торчодо жарыктын бергилүү толкун узундугуна реакция берген үч негизги конус клетка тобу бар. Бул клетка топторунун бири кызыл, экинчиси көк, үчүнчүсү болсо жашыл нурду сезет. Бул үч түрдүү конус клеткаларынын ар түрдүү деңгээлдерде стимулданышы натыйжасында миллиондогон түрдөгү түс жаралат. Бирок жарыктын конус клеткаларына жетиши түстөрдүн пайда болушу үчүн жетиштүү эмес. Johns Hopkins университети медицина факультетинен изилдөөчү Jeremy Nathans (Жереми Натанс) көздөгү клеткалардын түстөрдү пайда кылбашын мындайча белгилейт:

*Бир конус клетканын кыла турган жалгыз иши – жарыкты кармап, көлөмү (тыгыздыгы) жөнүндө маалымат берүү. Түс жөнүндө сизге эч нерсе айтпайт.*⁷

Конус клеткалар кабыл алган бул түс жөнүндөгү маалыматтарды ээ болгон пигменттери жардамында электрдик импульстарга айландырышат. Бул клеткаларга тиешелүү нерв клеткалары болсо электрдик импульстарды мээдеги атайын бир аймакка жөнөтүшөт. Жашообуз боюнча көргөн түркүн түстүү дүйнөбүз пайда болгон жер – дал ушул мээдеги атайын аймак.

Ошондуктан, мээбиздин сыртында түс жок, жарык да жок. Электромагниттик толкундар жана бөлүкчөлөр абалында кыймылдаган бир энергия гана бар. Түстөр да, жарык да биздин мээбизде. Башкача айтканда, биз бир гүлдү кызыл болгону үчүн кызыл катары көрбөйбүз. Биздин бир гүлдү кызыл көрүшүбүздүн себеби – торчого тийген энергиянын мээбиз тарабынан кызыл түс катары жоромолдонушу.

Түс сокурдугу – түстөрдүн мээбизде пайда болгондугунун маанилүү далилдеринен. Белгилүү болгондой, көздөгү торчодо пайда болгон кичинекей бир бузулуу түс сокурдугуна себеп болот. Натыйжада көп адамдар жашыл менен кызылды бири-биринен айырмалай албайт. Бул абалда сырттагы нерсенин «түстүү» болуп болбошу маанилүү эмес. Себеби биз нерселерди алар түстүү болгону үчүн

түстүү кылып көрбөйбүз. Бул жерден чыга турган жыйынтык төмөнкүдөй: нерселерге, заттарга тиешелүү деп ойлогон бардык сыпаттар «сырткы дүйнөдө» эмес, мээбизде. Биз эч качан сезүү органдарыбыздын сыртына чыгып, сыртка жете албаганыбыз үчүн заттардын же түстөрдүн оригиналдарын болсо биле албайбыз. Атактуу ойчул Беркелей бул чындыкка төмөнкү сөздөрү менен көңүл бурат:

*Кыскача айтканда, бир эле нерселер бир эле учурда кээ бирөөлөр үчүн кызыл, кээ бирөөлөр үчүн ысык, башкалары үчүн тескерисинче боло алган болсо, демек биз жаңылуулардын таасириндебиз...*⁸

Бардык үндөрдү мээбизде угабыз

Угуу процесси да көрүү процесси сыяктуу эле ишке ашат. Башкача айтканда, сырткы дүйнөгө тиешелүү сүрөттөлүштөрдү кантип мээбизде көрүп жатсак, үндөрдү да мээбиздин ичинде угабыз. Сырткы кулак чөйрөдөгү үн толкундарын кулак лакатору жардамы менен топтоп ортоңку кулакка берет. Ортоңку кулак кабыл алган үн толкундарын күчөтүп, ички кулакка берет. Ички кулак болсо, бул үн жыштыктарын электрдик импульска айландырып, мээге жөнөтөт. Мээде бир канча процесстен кийин маалыматтар, эң аягында бул импульстар иштелип, жоромолдоно турган, угуу борборуна жеткирилет. Натыйжада угуу процесси да мээдеги угуу борборунда ишке ашат.

Ошондуктан, мээбиздин сыртында үндөр эмес, үн толкундары катары билинген физикалык толкундар бар. Бул үн толкундары үнгө айланган жер болсо сырт тарап же кулагыбыз эмес, мээбиздин ичи. Башкача айтканда, көргөн – көзүбүз болбогон сыяктуу, уккан да – кулактарыбыз эмес. Мисалы, эң жакын досунуз менен сүйлөшүп отурганда, досунуздун сүрөттөлүшүн мээңизде көрөсүз жана үнүн мээңиздин ичинде угасыз. Жана мээңиздеги сүрөттөлүш үч өлчөмдүү, алыстык сезими менен бирге болгон сыяктуу, досунуздун үнү да сизге алыстык сезимин тастыктай турган абалда келет. Мисалы, досунузду өзүңүздөн алыста көрүп жатсаңыз же арка тарабыңызда отурган болсо, үнү да анын ордуна жараша алыстан же абдан жакындан же арка тарабыңыздан келип жатат деп ойлойсуз. Чындыгында болсо, досунуздун үнү арка тарабыңызда да, алыста да эмес. Досунуздун үнү сиздин ичиңизде, мээңизде.

Уккан үнүңүздүн чыныгы абалы жөнүндө башка кереметтер да бар. Мээ жарыкты өткөрбөгөн сыяктуу, үндү да өткөрбөйт. Тагыраак айтканда, мээге эч качан эч кандай үн жетпейт. Ошондуктан, сиз уккан үндөр канчалык катуу болбосун, мээңиздин ичи толугу менен жымжырт. Ал эми бул ызы-чууну, эң так үндөрдү мээңизде угасыз. Бул үн ушунчалык так, даана болгондуктан, ден-соолугу ордунда бир адамдын кулагы үндөрдү эч кандай кошумча чыйкылдаган үндөр жок тазалыкта угат.

Үн өткөрбөгөн, терең бир жымжырттык өкүм сүргөн мээңизде бир оркестрдин симфонияларын тыңдайсыз, адам толо чөйрөлөрдүн бардык ызы-чуусун угасыз, бир жалбырактын шуудураганынан учактардын катуу үнүнө чейинки жыштык жана децибел аралыгындагы бардык добуштарды кабылдай аласыз. Сүйгөн бир ырчыңыздын концертине барганыңызда зал толо жаңырган күчтүү үн да чынында мээңиздеги толук жымжырттыкта пайда болот. Өзүңүзчө бийик үн менен ырдаганыңызда да муну кайра эле мээңизде угасыз. Чындыгында ошол учурда атайын бир аппарат менен мээңиздин ичиндеги үн деңгээли өлчөнсө, ал жерде толугу менен жымжырттык өкүм сүргөнү аныкталат. Бул абдан кереметтүү бир нерсе. Мээңизге келген электрдик импульстар үн катары, мисалы бир стадион толо адамдар кошулуп ырдаган бир топтун концерти катары мээңизде тыңдалууда.

Бардык жыттар мээнин ичинде пайда болот

Бир адамдан жытты кантип сезесиң деп суралса, чоң ыктымалдуулук менен «мурдум менен» деп айтат. Чынында болсо кээ бир адамдар так чындык деп ойлогон мындай жооп туура эмес. Yale университетинин неврология профессору Gordon Shepherd (Гордон Шеферд) «*Мурдум менен жыттан жатам деп ойлойбуз, бирок бул «кулагым менен угуп жатам» деген сыяктуу эле нерсе»* сөздөрү менен мунун туура эмес экенин айтат.⁹

Жыт сезүү органыбыздын иштеши башка сезүү органдарыбыздын иштешине окшош. Чынында мурдубуздун сырттан көрүнгөн бөлүгүнүн милдети канал сыяктуу, абадагы жыт молекулаларын ич тарапка алуу гана. Ванилин же гүл жыты сыяктуу учуучу молекулалар мурундун эпителий деп аталган аймагындагы кыймылдуу түкчөлөрдө жайгашкан кабыл алуучуларга келет жана бул кабылдагычтарда реакцияга кирет. Жыт молекулаларынын эпителий аймагындагы реакциясы мээбизге электрдик импульс катары жетет. Бул электрдик импульстар болсо мээбизде жыт катары кабылданат. Натыйжада биз сонун же жаман деп атаган жыттардын баары учуучу молекулалардын реакцияларынын электрдик импульска айландырылгандан кийин мээдеги кабыл алынышы гана. Бир атырды, бир гүлдү, сүйгөн бир тамагыңыздын же деңиздин жытын, көңүлүңүзгө жаккан же жакпаган ар түрдүү жыттын баарын мээңизде кабылдайсыз. Бирок жыт молекулалары болсо мээге эч качан жетпейт. **Үн жана сүрөттөлүштө болгон сыяктуу жыт сезүүдө да мээбизге электрдик импульстар гана жетет.**

Демек, жыттын багыты да жок, себеби бардык жыттар мээңиздеги жыт сезүү борборунда кабылданат. Мисалы, кекстин жыты печкадан, тамактын жыты ашканадан, гүлдүн жыты бакчадан, деңиздин жыты бир канча метр алыстыктагы деңизден келбейт. Баары бир гана чекитте, мээңиздеги тиешелүү жерде кабылданат. Бул кабылдоо борборунан башка оң, сол, алды, аркасы сыяктуу түшүнүк жок.

Булардын ар бири бир караганда ар кандай таасирлерден пайда болуп, ар кайсы тараптардан келип жаткандай сезилсе да, түпкүрүндө баары мээде пайда болууда. Жыт сезүү борборунузда пайда болгон таасирлерди сырттагы заттардын жыты деп ойлойсуз. Чындыгында болсо, бир гүлдүн сүрөттөлүшү көрүү борборунун ичинде болгон сыяктуу эле, ал гүлдүн жыты да жыт алуу борборунун ичинде. Сыртта чыныгы бир жыт бар болсо да, сиздин ал жыттын оригиналына жетишиңиз эч мүмкүн эмес.

George Berkeley (Жорж Беркелей) бул маанилүү чындыкты байкаган бир ойчул катары *«Алгач түстөр, жыттар ж.б. чындыгында бар деп кабыл алынды; бирок кийинчерээк мындай көз-караштардан баш тартылды жана булардын сезүү органдарыбыздын кабылдоосу натыйжасында гана бар экендиги аныкталды.»* деп айтат.

Жыттын бир кабылдоо экенин түшүнүү үчүн түштү ойлонуу пайдалуу болушу мүмкүн. Адамдар түшүндө бүт сүрөттөлүштөрдү абдан так, чындыктай көрө алган сыяктуу, бүт жыттарды да түштөрүндө чындап эле бар сыяктуу сезишет. Мисалы, түшүндө ресторанга барган бир адам тамагына тиешелүү жытты сезүүдө, деңиз кыдырып чыккан адам деңиздин жытын сезүүдө, гүл бакчага кирген адам гүлдөрдүн жытын сезип, ырахат алууда. Же болбосо бирөө атыр дүкөнүнө кирип, атыр тандоодо жана ал тургай бул атырлардын ар биринин жытын айырмалай алууда. Баары ушунчалык чындыкка жакын болгондуктан, адам ойгонгондо таң калууда.

Бул теманы түшүнүү үчүн түштү ойлонуунун деле кереги жок негизи. Саналган мисалдарды элестетип көрүшүңүз эле жетиштүү. Мисалы, азыр бир гүлдүн (мисалы, розанын) жытын элестетиңиз. Колуңузда ал гүл болбогонуна карабастан, эгер концентрация болсоңуз, ал гүлдүн жытын сезе аласыз. Жыт азыр мээңизде пайда болууда. Азыр апаңызды көз алдыңызга келтирүүгө аракет кылганыңызда, апаңыз жаныңызда болбогонуна карабастан, аны мээңизде көрө алганыңыз сыяктуу, гүлдүн жытын да мээңизде сезе аласыз.

Вашингтон университетинен психолог Michael Posner (Майкл Поснер) жана невролог Marcus Raichle (Маркус Рейчл) сырттан бир сигнал келбегенине карабастан сүрөттөлүш же башка бир сезимдин кандайча пайда болоору жөнүндө мындай жоромолду жасашат:

Көздөрүңүздү ачыңыз, бир пейзаж сиздин эч кандай аракетинизсиз экраныңызды толтурууда; көздөрүңүздү жабыңыз жана ал көрүнүштү эстеп көрүңүз. Натыйжада ал пейзаждын бир көрүнүшүн чакыра аласыз, ал сөзсүз көздөрүңүз менен көргөн сыяктуу жандуу, үзгүлтүксүз жана кемчиликсиз эмес. Бирок пейзаждын негизги өзгөчөлүктөрүнө ээ болот. Эки учурда тең пейзаждын сүрөттөлүшү мээде пайда болууда. Чыныгы көрүү тажрыйбасы менен пайда болгон сүрөттөлүш кыялдагы бир сүрөттөлүштөн болгон айырмасы үчүн «кабылдоо» деп аталууда. Кабылдоо торчого тийген жана андан соң мээде

*процесстен өткөрүлө турган импульстарды жөнөткөн жарыктын натыйжасы катары пайда болууда. Бирок бул импульстарды жөнөтүү үчүн эч кандай жарык торчого тийбегенде, бир сүрөттөлүш кандайча жаралууда?*¹⁰

Байкалгандай, бир сүрөттөлүштүн мээбизде пайда болушу үчүн сыртта бир булактын болушу сөзсүз эмес. Ушул эле абал жыт сезүүгө да тиешелүү. Түшүнүздө же кыялыңызда жок бир жытты сезе алган сыяктуу эле, чыныгы жашоодо да жытын сезген нерселердин сиздин сыртыңыздагы абалдарынын кандайча экенин биле албайсыз. Эч качан алардын оригиналдарына жете албайсыз.

Бардык даамдар мээде жаралат

Даам сезүү кабылдоосун да башка сезүү органдарына окшош абалда түшүндүрүүгө болот. Адамдын тилинин алды жагында төрт ар түрдүү химиялык кабылдоочу бар; булар туздуу, таттуу, кычкыл жана ачуу даамдарына туура келет. Даам кабылдоочуларыбыз бир катар процесстен кийин бул кабылдоолорду электрдик импульстарга айландырышат жана мээге жөнөтүшөт. Жана бул импульстар мээнин арка тарабында даам катары кабылданат. Бир тортту, айранды, лимонду же жакшы көргөн бир мөмөнүздү жегениңизде сезген даамыңыз - чынында электрдик импульстардын мээ тарабынан жоромолдонушу.

Мээңизде пайда болгон бир торт сүрөттөлүшүнө мээңизде пайда болгон таттуу даамы кошулат жана торт жөнүндө бүт нерсени жакшы көрүп каласыз. Сиз аппетит менен жегениңизде даам – чынында электрдик импульстардын мээңизде пайда кылган бир таасири гана. Мээңиз сырттан келген сигналдарды кандайча жоромолдосо, сиз ошону гана билесиз. Ал эми сырттагы нерсеге болсо эч качан жете албайсыз. Мисалы, шоколаддын өзүн көрүп, жыттап, даамын тата албайсыз. Же мээңизге келген даам сезүү нервдериңиз үзүлсө, ошол учурда жеген кандайдыр бир нерсениңиздин даамы мээге жетпей калат жана натыйжада такыр даам сезбей каласыз. Сезген даамдарыңыздын абдан чындыкка жакын болушу, анын үстүнө бул нерселердин көрүнүштөрүн да көрүп жатышыңыз сизди жаңылтпасын. Теманын илимий түшүндүрмөсү дал ушундай.

Бир нерсеге тийүү сезими да мээбизде пайда болот

Адамдардын жогоруда түшүндүрүлгөн чындыктарга, тагыраак айтканда, көрүү, угуу, даам сезүү сыяктуу сезимдердин толугу менен мээде пайда болооруна ишенишине тоскоол болгон эң маанилүү фактор – бул тийүү сезими. Мисалы, бул китепти мээңде көрүп жатасың деп айткан адамыңыз терең ойлонбогондо, «мээмде көрүшүм мүмкүн эмес, кара, колум менен тийип жатам» деп айтат. Же «бул китептин сыртта зат катары оригиналынын кандайча экенин биле албайбыз, биз жалаң гана китептин мээбиздин ичиндеги көрүнүшүн көрө алабыз» дегениңизде, терең ойлонбогон адам «жок, кара, колум менен кармап жатам жана катуулугун сезип жатам, демек кандай экенин билем» деп жооп берет.

Чынында болсо бул адамдар түшүнө албаган же түшүнгүсү келбеген чындык төмөнкүдөй: **башка бардык сезүү органдарыбыз сыяктуу, тийүү сезими да мээде жаралат. Тагыраак айтканда, сиз бир нерсеге тийгениңизде, анын катуу, жумшак, ным, жабышчаак же жибектей экенин мээңизде кабылдайсыз.** Манжа учтарыңызга келген таасирлер мээңизге кайра эле электрдик импульс сыяктуу жетет жана мээңизде бул импульстар тийүү сезими катары кабылданат. Мисалы, сиз бырыштуу бир нерсеге тийгениңизде, анын чынында бырыштуу болуп болбогонун де бырыштуу нерсенин чынында кандайча бир сезим берээрин эч биле албайсыз. Себеби сиз бырыштуу нерсенин оригиналына эч качан тийе албайсыз. Сиздин бырыштуу нерсе жөнүндө билгендериңиз – мээңиздин белгилүү сигналдарды жоромолдоо абалы гана.

Чай ичип, жакын бир досу менен сүйлөшүп отурган бир адам ысык чай чынысынан колу күйөөр замат, ал чыныны таштап жиберет. Бирок бул жерде ал киши чынынын ысыктыгын чындыгында колунда эмес, мээсинде сезет. Ошол эле адам чайдын даамын жана жытын да мээсинде сезет, сүрөттөлүшүн болсо мээсинде көрөт. Бирок адам ырахаттануу менен ичкен чайынын чындыгында мээсиндеги копиясын көрүп, сезип жатканын эч сезбестен, чынынын оригиналын көрүп, сезип жатам деп ойлойт жана мээсинде пайда болгон досу менен маектешет. Чындыгында бул – абдан кереметтүү бир абал. Адамдын чынынын катуулугунан, ысыктыгынан, чайдын жыты, даамынан таасирленүү менен чынынын оригиналына тийип, чайдын чыныгы абалын ичип жатам деп ойлошу бул адамга мээсинде жашатылган сезимдердин кереметтүү дааналыгын жана кемчиликсиздигин көрсөтөт. Терең ой жүгүртүү керек болгон бул маанилүү чындыкты 20-кылымдын атактуу ойчулу Bertrand Russell (Бертранд Русселл) мындайча түшүндүргөн:

...Манжаларыбыз менен столго тийген учурдагы тийүү сезими – бул манжалар учундагы электрон жана протондорго болгон электрдик таасир. Заманбап физика бойунча, столдогу электрон жана протондордун жакындашуусунан пайда болгон болот. Эгер манжаларыбыздын учундагы ошол эле таасир башка бир жол менен жаратылган болгондо, эч кандай стол болбосо да ошол эле тийүү сезимин сезмекпиз.¹¹

Русселл көңүл бурган нерсе абдан маанилүү. Чынында эле эгер манжа учтарыбызга башка бир жол менен бир сигнал берилсе, ар түрдүү сезимдерди сезе алабыз. Кийинки беттерден байкала тургандай, учурда симуляторлор жардамы менен бул нерсе жасалууда. Колго кийгизилген атайын колкап аркылуу бир адам ал чөйрөдө болбогонуна карабастан, бир мышыкты сылаганын, бир адам менен кол алышканын, суу менен колун жууганын же катуу бир нерсеге тийгенин сезе алууда. Чынында болсо тийгенин сезген бул нерселердин эч бири жок. Бүт бул нерселер адамдын жашоосундагы бүт сезимдерди мээсинде сезгендигинин так далилдери.

Мээбизде пайда болгон дүйнөнүн чыныгы абалын (оригиналын) эч качан көрүп, тийип, сезе албайбыз

Бул жерге чейин түшүндүрүлгөндөрдөн даана байкалган сыяктуу, жашообуз боюнча жашаган, көргөн, сезген нерселерибиздин баары мээбизде жаралууда. Мисалы, креслосунда отуруп, терезеден сыртты караган бир адам креслонун катуулугун, олпоктуун сыйдаңдыгын мээсинде сезет. Ашканадан келген кофенин жыты чынында ашканада, тагыраак айтканда, алыста эмес, мээсинин ичинде. Терезеден көргөн деңиз көрүнүшү, канаттуулар, дарактар болсо кайра эле мээсинде пайда болгон сүрөттөлүштөр. Ага кофе сунган досу жана кофенин сонун даамы да кайра эле мээсинде пайда болот. Кыскача айтканда, үйүмдүн бөлмөсүндө отурам жана терезеден сыртты карап жатам деп ойлогон бир адам чынында мээсинин ичиндеги экрандан бөлмөсүн, терезеден көрүнгөн көрүнүштү кароодо. Ошентип, **адам мээсиндеги экранда көргөн, маанилүү, түшүнүктүү абалда топтолгон сезимдеринин баарын «жашоом» деп атайт жана эч качан мээсинин сыртына чыга албайт.**

Бул биз караган экрандын сыртында заттын чыныгы абалы (оригиналы) кандай экенин эч качан биле албайбыз. Чындыктын да биз көргөндөй болуп болбогонун, мисалы, жалбырактын жашылы сыртта да ошондой экенин биле албайбыз. Же жеген таттуунун даамы чынында ошондойбу же мээбиз ошондой кабылдап жатабы, муну билүү мүмкүнчүлүгүбүз такыр жок. Мисалы, мурда көргөн бир пейзажды көз алдыңызга келтириңиз. Ал пейзаж алдыңызда эмес, бирок аны мээңизде көрүп жатасыз. Бул жөнүндө илимпоз Rita Carter (Рита Картер) мындай дейт:

Бир адамдын жүзүн же бир көрүнүштү эстегенибизде, толугу менен оригиналын эстебейбиз, биздин көргөнүбүз оригиналынын бир жоромолу же толугу менен кайра куралган жаңы бир версиясы... Булар канчалык жакшы копия болушса да, оригиналынан кемчиликтүү же башкача.¹²

Ушул эле абал ал пейзажды караган учуруңузга да тиешелүү. Пейзажды алыс бир жерден туруп эстешиңиз менен анын жанында туруп көрүшүңүз арасында чынында бир айырма жок. Ошондуктан, пейзажды карап жатканыңызда, чынында анын оригиналын эмес, мээңизде курулган бир версиясын көрүп жаткан болосуз.

Бул тема жөнүндө бир саамга ойлонгон адам бул чындыкты толугу менен түшүнөт. Бул адамдардын бири болгон Жорж Беркелей *Адам маалыматынын принциптери жөнүндөгү анализ* аттуу эмгегинде бул чындыкты мындайча түшүндүрөт:

...Көрүү аркылуу жарык жана түс, алардын даражалары жана айырмалары жөнүндө пикирге ээ болом. Тийүү сезими аркылуу жумшак же катууну, ысык жана муздакты, кыймылды жана тоскоолдукту сезем... Жыт сезүү мага жыттарды; даам сезүү даамдарды, угуу болсо үндөрдү үйрөтөт... Бул сезимдердин кээ бирлери бир учурда сезилгендиктен, аларга бир ат берилет жана алар бир нерсе, зат

*катары кабыл алынат. Ушундайча, мисалы, белгилүү бир абалдагы бир түс, бир даам, бир жыт, бир кебете жана бир катуулук бирге сезилгенде «алма» деп аталган бир нерсе катары таанылат; башка сезимдер таи, дарак, китеп сыяктуу башка сезиле турган нерселерди пайда кылышат...*¹³

Беркелей бул сөздөрүндө түшүндүргөн чындык төмөнкүдөй: мээбизде жашаган ар кандай сезимдерибиздин бириктирилиши натыйжасында бир затка ат беребиз. Бул мисалдагы сыяктуу алманын даамы, жыты, катуулугу, кызыл түсү, тегеректиги жана башка сыпаттары менен байланыштуу сезимдер, кабылдоолор мээбизде бир бүтүн катары кабылданат жана биз бул бүтүндү «алма» деп атайбыз. Бирок биз эч качан бир алманын оригиналын көрүп, сезе албайбыз. Биз көрө алган, жыттай алган, даамын тата алган, тийе алган жана уга алганыбыз – бул мээбиздеги копиялар.

Бул жерге чейин түшүндүрүлгөндөрдү кайра ойлонгонубузда бул чындык толугу менен байкалат. Мисалы;

- жарык жок бир мээде түркүн түстүү жарыктарга толгон бир көчөнү, ар түрдүү түстөрдү, жандуу жана жаркыраган абалда, көрө алып жатсак, анда бул көчөнүн, витриналардын, көчө чырактарынын, унаалардын чырактарынын мээбизде электрдик импульстардан турган копияларын көрүүдөбүз.

- мээбизге эч кандай үн кирбегенине караганда, демек биз эч качан жакындарыбыздын үнүнүн оригиналын уга албайбыз. Уккандарыбыз дайыма копиялар гана.

- же биз эч качан деңиздин салкындыгын, күндүн ысыктыгын сезе албайбыз. Биз дайыма мээбизде булардын копиясын жашайбыз.

- ошол сыяктуу, ушул күнгө чейин эч ким коондун оригиналынын даамын тата элек. Коон катары сезген даам – мээде пайда болгон кабылдоо гана. Себеби, коондун оригиналына тийе да албайт, анын оригиналын көрө да албайт жана анын оригиналынын жытын же даамын сезе да албайт.

Жыйынтыктасак, биз жашообуз боюнча бизге көрсөтүлгөн копия сезимдер (кабылдоолор) менен жашайбыз. Бирок бул копиялар ушунчалык даана болгондуктан, эч качан копия экенин байкабайбыз. Мисалы, азыр башыңызды көтөрүп, отурган бөлмөнүздү карап көрүңүз. Өзүңүздү ичинде эмеректер жайгашкан бир бөлмөдө отурган абалда көрөсүз. Отурган креслонузга тийгениңизде креслонун оригиналына тийип жаткандай катуулугун сезесиз. Көрсөтүлгөн сүрөттөлүштөрдүн дааналыгы, бул сүрөттөлүштөрдүн жаратылышында колдонулган кемчиликсиз чеберчилик сизди жана сиз сыяктуу миллиардаган адамдарды булардын «сырттагы заттын оригиналы» экендигине ишендирүү үчүн жетиштүү. Ал тургай адамдар ушунчалык так ишенишкендиктен, дүйнөгө тиешелүү ар кандай сезимдин, кабылдоонун мээлеринде пайда болгондугун мектеп кезинде китептерде окуганына, ал тургай биология китептери бул чындыкка толо болгонуна карабастан, булардын мээлериндеги копиясын көрүп, сезип жатканына

кыйынчылык менен макул болушууда. Мунун себеби – сүрөттөлүштүн кереметтүү бир чеберчилик менен, абдан даана жана кемчиликсиз жаратылып жаткандыгында.

Бүгүнкү күнгө чейин эч бир адам мээсиндеги кабылдоолордун сыртына чыга алган эмес. Ар бир адам мээсиндеги клеткасынын ичинде жашоодо жана сезүү органдары ага көрсөткөндөрүнөн башка эч нерсени жашай албайт. Ошондуктан, кабылдоолорунун сыртындагы дүйнөдө эмне бар экенин эч качан биле албайт. Ушул себептен, «заттын оригиналын билемин» деп айтуу – далилсиз бир пикир гана, себеби эч бир адам буга бир дагы далил алып келе албайт. Адам мээсинде пайда болгон элести гана көрүп, сезет. Мисалы, түркүн түстүү гүлдөргө толгон бир бакчаны кыдырган адам чынында бакчанын оригиналын эмес, мээсиндеги копиясын көрөт. Бирок бул бакча ушунчалык даана болгондуктан, ар бир адам бул кыялында (мээсинде) пайда болгон бакчадан чыныгы бакчаны көргөн сыяктуу ырахат алат. Ал тургай бүгүнкү күнгө чейин миллиарддаган адам бул бакча сыяктуу, көргөн ар бир нерсесинин оригиналын көрүүдөмүн деп ойлошкон.

Мындан тышкары, технологиянын же илимдин өнүгүшү да бул нерседе кандайдыр бир өзгөрүүгө себеп боло албашын да айта кетүү керек. Себеби, ар бир илимий табылга же технологиялык ачылыш да кайра эле адамдардын мээлеринде пайда болот, ошондуктан бул ыкма менен да сырткы дүйнөгө жетүү мүмкүн болбойт.

Алыс-жакындык сезими да мээде пайда болгон бир элес

Көчөдөгү адамдар, унаалар, үндөр, дүкөндөр, имараттар... Бир көчөнү караганыңызда сиз көргөн бул сүрөттөлүш сизге абдан так, чындык сыяктуу сезилет. Ошондуктан, адамдардын көпчүлүгү көргөн бул сүрөттүн мээлеринде пайда болгонун түшүнө алышпайт, баарынын оригиналын көрүп жатам деп жаңылышат. Бул сүрөт ушунчалык кемчиликсиз бир абалда жаратылгандыктан, адамдын мунун сырткы дүйнөнүн оригиналы эмес экенин, мээсиндеги копия сүрөттөлүш экенин түшүнүшү мүмкүн эмес.

Сүрөттөлүштү мынчалык ишендирүүчү жана таасирдүү кылган нерселер болсо – бул алыстык, терендик, түс, көлөкө, жарык сыяктуу элементтер. Бул нерселер ушунчалык кемчиликсиз колдонулгандыктан, мээбизде үч өлчөмдүү, түстүү жана жандуу бир сүрөттөлүш абалына келишет. Чексиз сандагы детальдар бул сүрөттөлүшкө кошулганда, ортого эч байкабастан бир өмүр бойу чындык деп кабыл алып, ичинде жашаган, бирок чындыгында мээбизде гана көрүп, сезген бир дүйнө чыгат.

Эми өзүңүздүн бир унаа айдап баратканыңызды элестетиниз. Унаанын рулун өзүңүздөн бир кол аралыгы алыстыкта, светофорлорду болсо бир канча жүз метр алды жагыңызда көрөсүз. Алдыңыздагы унаа менен араңызда он метрдей аралык бар. Алыстан көрүнгөн тоолор болсо эсебиңиз боюнча бир канча километр

алыстыкта. Чындыгында болсо бул болжолдорунуздун баары туура эмес! Тоолор да, алдыңыздагы унаа да анчалык алыста эмес. Чындыгында бардык сүрөттөлүштөр бир кино экраны сыяктуу мээңизде, бир гана тегиздикте, эки өлчөмдүү абалда орун алышат. Көзүбүзгө чагылган сүрөттөлүштөр телевизор экранындагы сыяктуу эки өлчөмдүү. Анда, бул алыстык жана тереңдик сезими кандайча пайда болууда?

Алыстык деп аталган кабылдоо – үч өлчөмдүү көрүү абалынын бир түрү. Сүрөттөлүштөрдө алыстык жана тереңдик сезимин пайда кылган нерселер болсо – бул перспектива, көлөкө жана кыймыл деп аталган элементтер. Оптика илиминде мейкиндик (space) кабылдоосу деп аталган бул кабылдоо түрү абдан татаал системалар жардамында жаралат. Бул системаны эң жөнөкөй мындайча түшүндүрүүгө болот: чындыгында көзүбүзгө келген сүрөттөлүш эки өлчөмдүү гана. Башкача айтканда, бийиктиги жана туурасы гана бар. Көздүн карегине келген сүрөттөлүштөрдүн өлчөмү жана эки көздүн бир эле учурда эки түрдүү сүрөттөлүш көрүшү тереңдик жана алыстык сезимин жаратат. Биздин ар бир көзүбүзгө түшкөн сүрөттөлүш экинчи көзүбүзгө келген сүрөттөлүштөн бурч, жарык сыяктуу элементтер жагынан айырмалуу. Мээ бул эки түрдүү сүрөттөлүштү жалгыз бир сүрөт абалына алып келип, тереңдик жана алыстык сезимин пайда кылат.

Муну жакшыраак түшүнүү үчүн мындай эксперимент жасоого болот: алгач оң колуңузду толук алдыга сунуңуз жана сөөмөйүнүздү жогору көтөрүңүз. Эми көздөрүңүздү манжаңызга багыттап, кезек менен оң жана сол көздөрүңүздү жаап ачыңыз. Эки көзгө эки түрдүү сүрөттөлүш келгендиктен, манжанын бир азга эки жакка жылганын көрөсүз. Эми эки көзүңүздү да ачып, оң сөөмөйүнүздү караган боюнча сол сөөмөйүнүздү мүмкүн болушунча көздөрүңүзгө жакындаштырыңыз. Жакында болгон манжаңыздын эки сүрөттөлүш жаратканын байкайсыз, бул болсо кабылдоо системасында алыстагы манжадан айырмалуу бир тереңдик пайда болушу себебинен. Эми ушул абалда көздөрүңүздү кезек менен ачып жапсаңыз, жакындагы манжанын көбүрөөк эки жакка жылганын көрөсүз, себеби эки көзгө түшкөн сүрөттөлүштөрдүн айырмасы көбөйдү.

Үч өлчөмдүү тасма даярдоодо да ушул ыкма колдонулат; эки түрдүү бурчтан тартылган сүрөттөлүш бир эле экранга чагылдырылат. Көрүүчүлөр түс фильтри же поларайд фильтрдүү атайын көз айнек тагышат. Көз айнектин айнегиндеги фильтрлер эки сүрөттөлүштүн бирин кармайт, мээ буларды бириктирип, үч өлчөмдүү сүрөттөлүш абалына алып келет.

Эки өлчөмдүү бир торчодо тереңдик сезиминин пайда болушу – эки өлчөмдүү бир сүрөт кагазында (ноотусунда) чыныгыдай бир тереңдик сезими жаратууга аракет кылган сүрөтчүлөр колдонгон ыкмага абдан окшош. Тереңдик сезимин пайда кылган кээ бир маанилүү элементтер бар. Булар – нерселердин биринин үстүнө экинчисинин жайгашышы, аба перспективасы, тийүүнүн өзгөрүшү, түз перспектива, чондук, бийиктик жана кыймыл. Мисалы, тийүүнүн өзгөрүшү тереңдик сезиминин пайда болушунда абдан маанилүү. Үстүндө басып бараткан тегиздик, мисалы бир

жол же гүл толо бир талаа чындыгында бир тийүү сезими. Бизге жакын тийүүлөр көбүрөөк детальдуу, ал эми алыста калгандардыкы болсо бозомук көрүнөт. Ушул себептен бир нерсенин үстүнө жайгаштырылган нерселердин алыстыгы жөнүндө болжол жасоо жеңилерээк. Мындан тышкары, бул жерде көлөкө жана жарык сыяктуу элементтер да кошулуп, үч өлчөмдүү сүрөттөлүштү толукташат.

Ийгиликтүү сүрөтчүлөр тарткан сүрөттөрдү таң калуу менен карашыбыздын себеби – алардын көлөкө жана перспектива элементтерин колдонуу менен сүрөткө берген тереңдик жана дааналык сезими.

Перспектива алыстагы нерселердин караган адамдын көрүшү боюнча жакындагы нерселерге караганда кичине көрүнүшүнөн жаралат. Мисалы, бир пейзаж сүрөтүн караганыбызда алыстагы дарактар кичинекей, жакындагы дарактар болсо чоң көрүнөт же арка пландагы тоонун сүрөтү алдыңкы планда турган адамдын сүрөтүнөн кичине кылып тартылат. Түз перспективада болсо сүрөтчүлөр параллельдүү сызыктарды колдонушат. Мисалы, поезддин рельстери бир сызыкка биригүү менен алыстык жана тереңдик сезимин пайда кылышат.

Сүрөтчүлөр сүрөттөрүндө колдонгон ыкма мээбизде пайда болгон сүрөттөлүшкө да тиешелүү. Мээбиздеги эки өлчөмдүү бир жерде тереңдик, жарык, көлөкө ушул эле ыкма менен пайда болот. Бир сүрөттөлүштө детальдар, тагыраак айтканда, жарык, көлөкө жана чоңдуктар канчалык майда-чүйдөсүнө чейин жасалса, ал сүрөттөлүш ошончолук даана болот жана сезимдерибизди жаңылтат. Натыйжада биз үчүнчү өлчөм болгон тереңдик жана алыстык бар сыяктуу мамиле кылабыз. Чындыгында болсо биз көргөн бардык сүрөттөлүштөр бир кинонун кадрлары сыяктуу жалгыз бир тегиздик (экран) үстүндө турат. Мээбиздеги көрүү борбору абдан кичинекей! Бардык ал алыс аралыктар, алыстагы үйлөр, асмандагы жылдыздар, ай, күн, абада учкан учактар, куштар сыяктуу сүрөттөлүштөрдүн баары ушул жерге батат. Башкача айтканда, сиз карап, миңдеген киллометр алыста деп ойлогонунуз бир учак менен, колуңузду сунуп кармай алган чыныңыз арасында эч кандай аралык жок, баары мээңиздеги кабылдоо борборунда жалгыз бир экран бетинде.

Мисалы, алыста жылып бараткан бир кеме чынында сизден бир канча киллометр алыста эмес. Кеме сиздин мээңиздин ичинде. Сиз караган терезенин тактайы, терезенин алдындагы дарак, үйүңүздүн алдынан өткөн жол, деңиз жана деңизде сүзүп бараткан кеме да баары мээңиздеги көрүү борборунда, тагыраак айтканда, эки өлчөмдүү жерде пайда болууда. Бир сүрөтчү чоң-кичине сыяктуу чоңдуктарды, түс, көлөкө жана жарык сыяктуу элементтерди жана перспективаны колдонуу менен алыстык сезимин эки өлчөмдүү бир сүрөттө көрсөтө алган сыяктуу, биздин мээбизде да ушул сыяктуу эле алыстык сезими пайда болот. Жыйынтыктасак, көргөн нерселерибизди өзүбүздөн алыста деп кабылдашыбыз, көргөн нерселерибиз менен арабызда бир аралык болушу бизди жаңылтпашы керек. Себеби алыстык да – башкалары сыяктуу бир кабылдоо, сезим гана.

Сиз бөлмөнүн ичиндесизби, же бөлмө сиздин ичиңиздеби?

Адамдардын бүт нерсени мээсинде көрүп жаткандыгын түшүнүшүнө тоскоол болгон себептердин бири – денелерин да бул сүрөттөлүштүн ичинде көрүшү. «Мен бул бөлмөнүн ичиндемин, демек бул бөлмө менин мээмде пайда болгон жок» сыяктуу туура эмес бир жыйынтыкка барышууда. Аларды мындай туура эмес жыйынтыкка алып барган жаңылыштыгы болсо – денелеринин да сүрөттөлүшүн көрүп жаткандыгын унутушунун натыйжасы. Чөйрөбүздө көргөн нерселерибиздин баары копия сүрөттөлүштөр гана болгон сыяктуу эле, денебиз да мээбизде пайда болгон бир копия сүрөттөлүш. Мисалы, азыр отурган креслодо денеңиздин мойнуңздан ылдый тарабын көрүп жатасыз. Бул сүрөттөлүш да башка сүрөттөлүштөр сыяктуу системада пайда болууда. Колуңузду бутуңузга койгондо бул тийүү сезими да мээңизде жаралууда. Башкача айтканда, сиз азыр мээңизде пайда болгон денеңизди көрүп жатасыз жана денеңизге тийгениңизди да мээңизде сезип жатасыз.

Денеңиз да мээңиздеги бир сүрөттөлүш болгондуктан, бөлмө сиздин ичиңиздеби, же сиз бөлмөнүн ичиндесизби? Бул суроонун туура жообунун «бөлмө сиздин ичиңизде» экендиги айдан ачык. Жана сиз мээңиздеги бөлмө сүрөттөлүшүнүн ичиндеги денеңиздин сүрөттөлүшүн көрүүдөсүз.

Муну бир мисал менен да түшүндүрөлү. Лифтти чакырдыңыз жана анын ичинде жогорку кабаттагы коңшунуз бар экен дейли. Лифтке түштүңүз. Чындыгында сиз лифттин ичиндесизби, же лифт сиздин ичиңиздеби? Туурасы төмөнкүдөй: лифт, ичиндеги коңшунуздун жана сиздин денеңиздин сүрөттөлүшү менен бирге мээңизде жаралууда.

Жыйынтыктасак, биз эч нерсенин «ичинде» болбойбуз. Бүт нерсе биздин ичибизде, тагыраак айтканда, мээбизде пайда болот. Күндүн, айдын, жылдыздардын же асманда бараткан бир учактын бизден миллиондогон киллометр алыстыкта болушу бул чындыкты өзгөртпөйт. Күн жана ай да, азыр колуңузга кармап турган китеп сыяктуу мээңиздин ичиндеги кичинекей көрүү борборунда пайда болгон копия сүрөттөлүштөр.

Жасалма жол менен пайда кылынган элестер

Илимпоз Рита Картер *Mapping The Mind* аттуу китебинде «**көрүү үчүн көз керек эмес**» деп айтуу менен илимпоздор тарабынан ишке ашырылган маанилүү бир экспериментке орун берүүдө. Бул экспериментте көзү көрбөгөн адамдарга видео сүрөттөрдү толкундарга айландырган бир аппарат тагылды. Бул адамдардын көздөрүнүн жанына тагылган бир камера болсо сигналдарды бул адамдын мээсине жөнөтүп турду. Ушундай жол менен бул адам көрүү дүйнөсүнөн тынымсыз сигнал ала алып жаткан эле. Оорулуулар белгилүү бир убакыттан кийин чындап эле көрүп жаткан сыяктуу аракет кыла башташты. Мисалы, аппараттардын биринде

сүрөттөлүштү жакындаштыруучу бир линза бар эле. Бул линза оорулууга эскертилбестен, кыймылдатылганда оорулуу сүрөттөлүш чоңойуп анын үстүнө келе жаткандай көргөндүктөн, эки колу менен өзүн коргонгонго аракет кылган.¹⁴ Бул экспериментте да байкалгандай, кабылдоолорубуздун пайда болушу үчүн жасалма жол менен жасалган элестер да жетиштүү болууда.

Түшүбүздө көргөн «кабылдоолор (элестер) дүйнөсү»

Бир адам түш көрүп жатканда, көздөрү жумулуу абалда төшөгүндө жатат. Бирок буга карабастан, чыныгы жашоосунда жолуккан окуялардын, сезген сезимдеринин, сигналдардын баарын түштөрүндө чындыктан айырмалай албай турган абалда даана көрүп, сезишет. Бул чындыкка бул китепти окуган адамдардын баары түздөн-түз өз уйкуларында бат бат күбө болуп турушат. Мисалы, түнкүсүн төшөгүндө тыптынч жерде, жанында эч ким жок жалгыз жаткан бир адам түшүндө өзүн көп адамдардын арасында, бир коркунучтун ичинде көрүшү мүмкүн. Болгон аракети менен бул коркунучтан качканын, бир дубалдын артына жашынганын чындыктай башынан өткөрөт. Ал тургай түшүндө көргөндөрү ушунчалык даана, чындыктай болгондуктан, коркуу жана паника сезимдерин чындап эле коркунучтуу бир чөйрөдөгүдөй толугу менен сезет. Ар бир ызы-чууда жүрөгү оозуна тыгылат, коркуудан тириреп, жүрөгү бат бат согуп, тердейт, адам денеси коркуу учурунда эмнелерди сезсе, денеси кандай реакцияларды берсе, ошонун баарын дал өзүндөй башынан өткөрөт. Чындыгында болсо, мээсинин сыртында көргөн нерселеринин эч бири жок.

Түшүндө бийик бир жерден төмөн кулаган бир адам да муну болгон денеси менен сезет. Чындыгында болсо ошол учурда адам төшөгүндө эч кыймылдабастан жаткан болот. Же болбосо, түшүндө буту тайып сууга түшүп кеткен адам кийиминин суу болгонун, шамалдан үшүгөнүн сезиши мүмкүн. Бирок ал жаткан жерде суу да, шамал да жок. Ал тургай абдан ысык бир бөлмөдө уктап жатканына карабастан, суу болгонун жана үшүгөнүн ойгоо абалдагы сыяктуу чындап сезет.

Же түшүндө заттын оригиналын көрүп, сезип жатканын айткан бир адам өзүнө абдан ишениши мүмкүн. Ага «заттын копиясын көрүп, сезип жатасың», «сырткы дүйнөнүн оригиналын көрүп, сезүү мүмкүн эмес» деп түшүндүргөн курбусунун далысына колун койуп, «эми мен эмне бир элесминби? Сен колумду далында сезип жаткан жоксуңбу? Анан кандайча копия сүрөттөлүш болосуң? Кайдан чыгардың мындай сөздөрдү? Кел сени менен бир Босфор туру кылалы, бул теманы да сүйлөшөбүз, ошондой эле сен бул сөздөрдү кайдан алдың, аны да айтып бересиң» деши мүмкүн. Терең уйкусунда көргөн бул түш ушунчалык даана болгондуктан, ырахаттануу менен унаасынын ачкычын бурап, моторго акырын акырын газ берет жана андан соң газды катуу басып унаасын учуртуп жөнөйт. Жолдо ыкчам баратканда дарактар жана жолдогу сызыктар ылдамдыктан бир бүтүн

сыяктуу көрүнөт. Бир тараптан Босфордун таза абасынан жутат. Эми досунун сөздөрүнө каршы чыгууга, ошол учурда жашап жаткандарынын элес эмес экенин түшүндүрүүгө даярданып жатканда, саатынын коңгуроосунан улам уйкудан ойгонот. Бирок эң кызыгы, түшүндө көргөндөрүнүн элес экенине каршы чыккан бул адам өнүндө да көргөн нерселеринин мээсинде пайда болгон копия сүрөттөлүштөр экенин түшүндүргөн бир курбусу жанында болсо, ага да ошол сыяктуу эле каршы чыгат.

Адамдар түштөрүнөн ойгонушканда, ал убакка чейин көргөндөрүнүн баарынын элес экенин түшүнүшөт, бирок «ойгонуу» сүрөттөлүшү менен башталган жана атын «чыныгы жашоо» деп атаган жашоонун да элес болушу мүмкүн экени жөнүндө эмнегедир эч шектенишпейт. Чындыгында болсо, «чыныгы жашообуз» деп атаган сүрөттөлүштөрдү кабылдоо абалыбыз – түшүбүздү кабылдоо абалыбыздын дал өзүндөй. Экөөсүн тең мээбизде көрөбүз. Жана уйкубуздан ойготулмайынча, алардын бир элес экенин байкай албайбыз. Бирок ойгонгонубузда «демек, көргөндөрүм түш экен» дейбиз. Андай болсо, **азыр көрүп жаткандарыбыздын бир түш эмес экенин кантип далилдей алабыз?** Али ойготула элек болгон үчүн гана ичинде жашап жаткан учурду чындык деп ойлошубуз мүмкүн. Ар түнү көргөн түштөрдөн узунураак болгон бул түштөн бир күнү ойготулганыбызда, бул чындыкты түшүнүшүбүз мүмкүн. Жана мунун мындай эмес экенин айтып, далилдей ала турган эч кандай далилибиз жок.

Дүйнө жашоосунун бир түш экендиги, бул түштөн «чоң бир ойгонуу» менен ойготулганда гана адамдардын түш сыяктуу бир ааламда жашап жаткандыгын түшүнөөрү – Ислам аалымдары тарабынан да айтылган бир чындык. Терең илими себебинен Шейхи Экбер (Эң чоң шейх) деп эскерилген чоң Ислам аалымы Мухйиддин Араби бир сөзүндө Пайгамбар Мырзабыздын (сав) бир хадисине токтолуп, дүйнө жашоосун түштөрүбүзгө мындайча окшоткон:

Азрети Мухаммед Алейхиссалам «адамдар уйкуда, өлгөндө ойгонушат» деп айткан. Демек, дүйнө жашоосунда көргөн нерселер уктаган адамдын түшүндө көргөн нерселери менен бирдей. Тагыраак айтканда, элестер.¹⁵

Бир аятта болсо Аллах адамдардын кыямат күнү кайрадан тирилтилгенде мындай деп айтышаарын билдирүүдө:

Айтышты: «Оо шорубуз, бизди уйкубуздан ким тирилтип-тургузду? Бул – Рахман (болгон Аллах)тын убадасы, (демек) жөнөтүлгөн (элчи)лер туура айтышкан экен.» (Йасин Сүрөсү, 52)

Аяттан да байкалгандай, адамдар кыямат күнү түштөн ойгонгон сыяктуу ойгонушууда. Бир адам терең уйкуда уктап, түш көрүп жатканда, кокустан ойготулганда аны ким ойготконун сураган сыяктуу, бул адамдар да аларды ким ойготконун сурашууда. Бул аятта да көңүл бурулгандай, дүйнө жашоосу көргөн

түшүбүз сыяктуу жана ар бир адам бул түштөн ойготулат жана чыныгы жашоосу болгон акырет жашоосунун сүрөттөлүштөрүн көрүп баштайт.

Жасалма жол менен пайда кылынган дүйнөлөргө башка мисалдар

«Сырткы дүйнө» болбостон, элестерди чындыктай жашоого мүмкүн экендигине заманбап технологияларда көптөгөн мисалдар бар. Өзгөчө акыркы жылдары абдан өнүккөн «санариптик (цифровой) чындык» түшүнүгү бул темада жол көрсөтөт.

Санариптик чындык – жөнөкөйлөп айтканда, компьютерде жасалган үч өлчөмдүү сүрөттөлүштөрдүн кээ бир аппараттар жардамы менен адамдарга «чыныгы бир дүйнө» сыяктуу көрсөтүлүшү. Учурда ар кандай чөйрөдө ар түрдүү максаттарда колдонулган бул технология ушул себептен «жасалма чындык», «санариптик дүйнөлөр», «санариптик чөйрөлөр» сыяктуу аттар менен да аталууда.

Санариптик чындыктын эң маанилүү өзгөчөлүгү – атайын аппараттар колдонгон бир адамдын көргөн сүрөттөлүштү чыныгыдай кабыл алышы, ал тургай өзүн бул сүрөттөлүшкө алдырышында. Ушул себептен акыркы жылдары санариптик чындык түшүнүгүнүн англисчесинин баш жагында “immersive” сөзү да колдонулууда жана бул сөздүн мааниси «өзүн алдыруу, кирип кетүү» маанисине келет. (*Immersive Virtual Reality: Алдыруучу виртуалдуу (санариптик) чындык*)

Санариптик бир дүйнө жаратуу үчүн колдонулган аппараттар – сүрөттөлүш сунган бир экраны болгон каска, тийүү сезими берген электрондук бир колкап сыяктуу куралдар. Касканын ичиндеги бир курал болсо тынымсыз баштын кыймылын жана бурчун көзөмөлдөө менен, сүрөттөлүштүн баштын бурчу жана турган калыбына жараша экранга келишин камсыз кылат. Кээде бир бөлмө чоңдугундагы бир кубдун бардык дубалдарына жана таманына стерео сүрөттөлүштөр чагылдырылат жана бул бөлмөгө кирген адамдар таккан стерео көз айнектери менен бөлмөдө кыдырып, өздөрүн таптакыр башка бир жерлерде, мисалы бир шаркыратма боюнда, бир тоонун чокусунда, деңиздин ортосундагы бир кемедө күнгө кактанып турганын көрө алышат. Башка кийгизилген каскалар үч өлчөмдүү, тереңдик жана мейкиндик сезимин берген сүрөттөлүштөрдү жаратышат. Сүрөттөлүштөр адамдардын көлөмүнө ылайыктап берилет жана колкап сыяктуу кээ бир куралдар менен тийүү сезими берилет. Натыйжада бул куралдарды (аппараттарды) колдонгон адам көргөн санариптик дүйнөдөгү буюмдарга тийе алат жана аларды орундарынан жылдыра алат. Бул чөйрөлөрдө адамдын көргөн сүрөттөлүшүндөгү үндөр да абдан даана. Үн ар тараптан, ар кандай тереңдиктерде берилүүдө. Кээ бир учурларда дүйнөнүн ар кайсы тарабындагы бир канча адамга бир эле санариптик чөйрөнү көргөзүүгө мүмкүн болууда. Натыйжада, мисалы дүйнөнүн ар кайсы өлкөлөрүнөн, ал тургай ар кайсы материктерден үч адам

өздөрүн берки адамдар менен бирге бир ыкчам унаага минип баратканын көрө алууда.

Санариптик дүйнөнү пайда кылуу үчүн зарыл болгон аппараттарда колдонулган система – беш сезүү органыбызга тиешелүү болгон системанын дал өзү. Мисалы, колдонуучунун колуна тагылган колкаптын ичиндеги механизмдин таасири менен манжа учтарына кээ бир сигналдар берилет жана бул сигналдар мээге жөнөтүлөт. Мээ бул сигналдарды жоромолдогондо, бул адам жанында эч нерсе болбогонуна карабастан, жибек бир килемге же үстүндө одур-бодурлары болгон оймо-чиймелүү бир вазага колу менен тийгенин сезе алууда.

Санариптик чындык колдонулуп баштаган маанилүү чөйрөлөрдүн бири – бул медицина. Мичиган университетинде иштеп чыгылган бир ыкма менен келечектеги докторлор жана өзгөчө тез жардам кызматкерлери жасалма бир операция чөйрөсүндө билим алышууда. Бул тажрыйбада бир бөлмөнүн таманына жана дубалдарына операция бөлмөсүнө тиешелүү сүрөттөлүштөр, бөлмөнүн ортосуна болсо бир операция столу жана бир «оорулуунун» сүрөттөлүшү чагылдырылууда. Келечектеги докторлор болсо үч өлчөмдүү көз айнектерин тагып, бул санариптик оорулууга операция жасоону башташууда. Сүрөттөрдө да көрүнгөндөй, бул сүрөттү көргөн бир адам кайсынысынын чыныгы, кайсынысынын санариптик экенин айырмалай албайт.

Бул мисалдардан да байкалгандай, жасалма сигналдар аркылуу бир адамга чыныгы болбогон бир дүйнө чыныгыдай көрсөтүлүшү мүмкүн. Акыркы жылдары тартылган кээ бир атактуу тасмалардын бул теманы колго алышы да абдан көңүл бурат. Мисалы, *The Matrix (Матрица)* аттуу Голливуд тасмасында тасманын эки каарманы бир креслодо жаткан абалда нерв системаларына бир компьютер туташтырылганда өздөрүн такыр башка бир жерде көрүшүүдө. Бир сахнада чыгыш спорттору менен машыккан абалын, башка бир сахнада болсо өздөрүн такыр башка кийимдерде киши толо бир көчөдө баратышканын көрүшүүдө. Тасманын каарманы жашаган нерселеринин дааналыгына таң калып, булардын бир компьютер тарабынан жаратылган сүрөттөлүштөр экендигине ишене албаганын айтканда болсо, компьютер тарабынан сүрөттөлүш катырылып койулууда жана бул адам чыныгы деп ойлогон дүйнөнүн чындыгында бир сүрөттөлүш экенине ишенүүдө.

Жыйынтыктасак, заманбап технология менен жасалма сигналдар аркылуу жасалма сүрөттөлүштөрдү, башкача айтканда, жасалма бир дүйнөнү жасоого болот. Бул жасалма сүрөттөлүштөрдүн чындыктан эч айырмасы жок экендигин башынан өткөргөн адамдар айтышууда. Андай болсо биз да дайыма көргөн «жашоо сүрөттөлүшүндө» көрүп, сезип жаткандарыбыздын сөзсүз «оригиналдары» экенин эч айта албайбыз. Себеби бул кабылдоолорубуздун булагы такыр башка бир булак болушу мүмкүн.

Гипноз көрсөткөн маанилүү бир чындык

Жасалма сигналдар менен бир дүйнө жаратууга мүмкүн экендигине эң жакшы мисалдардын бири – гипноз ыкмасы. Белгилүү болгондой, гипноздо гипноз кылынган адамдын аң-сезимине бир катар пикирлер сиңирилет жана бул адамга чыныгы жашоодогу сыяктуу кээ бир окуялар жашатылат. Бул адам турган жеринде жок сүрөттөлүштөрдү, адамдарды же табият көрүнүшүн көрөт, үндөрдү угат, жыт жана даамдарды сезет. Ошол эле учурда жашап жаткан окуялардан улам сүйүнөт, кайгырат, толкунданат, сыгылат, тынчсызданат же паникага кабылат. Ал тургай, гипноздолгон адамдын жашап жаткан окуялардан таасирленгенин сырттан денесинен да көрүүгө болот. Сиңирилген пикирлерден улам адамдын кан басымынын жогорулашы, терисинде кызыл из пайда болушу, дене ысыктыгынын жогорулашы, ооруну сезбеши сыяктуу белгилер пайда болууда.¹⁶

Мисалы, гипноз колдонулган бир экспериментте бир адамга бир ооруканада экендиги жана бул оорукананын 10-кабатында өлгөнү жаткан бир оорулуу бар экендиги айтылган жана ал адамга колундагы дарысын ылдам жеткирсе аны куткараары айтылган. Бул адам гипноздогу мындай абалдын таасиринен абдан ылдам 10-кабатка чыгып баратам деп ойлогон. Натыйжада дем алышы оордоп, абдан чарчагандыктан дем алышын контролдой албаган абалга келген. Бул учурда ага эң жогорку кабатка келгени, дарыны жеткиргени жана бир орунга жатып эс алышы айтылган. Жана натыйжада гипноз колдонулган адам эс алып калган.¹⁷ Гипноз жасалган бул киши ага айтылган чөйрөнү толук чындык сыяктуу жашайт, бирок чынында ал адамдын жанында андай жер да, адамдар да, андай окуя да жок.

Башка бир экспериментте болсо кадимки бөлмөдөгү адамга бир мончодо экени жана мончонун абдан ысык экени айтылган, натыйжада бул адам абдан тердеп баштаган.¹⁸ Бул жерде абдан маанилүү бир чындык көңүлдү бурат. Адам денесинде тердөө процессинин болушу үчүн кээ бир таасирлердин пайда болушу зарыл. Бул гипноз окуясында алынган чындык болсо төмөнкүдөй: гипноздолгон адам сыртта тердешине себеп боло турган эч кандай таасир жок болгонуна карабастан, тердеген. Бул мисал бир жерде болуу же бир чөйрөнү сезүү үчүн сөзсүз ал чөйрө же жердин оригиналын көрүп, сезүүнүн кажети жок экенин даана көрсөтүүдө. Жасалма сигналдар же аң-сезимге сиңирүү жолу менен деле андай таасирлерди жаратууга болот.

Улуттук гипнотерапия уюму, Улуттук психотерапевттер уюму, Профессионал гипнотерапевттер борбору, Гипнотерапия изилдөө борбору сыяктуу көптөгөн уюмдун мүчөсү болгон англис гипнотерапия адиси Terrence Watts (Терренс Уаттс) бир макаласында гипноз учурунда башынан өткөргөн бир окуяны эстеп баяндап жаткан адамдарда ошол окуяга жараша денесинде өзгөрүүлөр болгонун айтат. Мисалы, окуяны баяндаган адамда окуя учурунда дем алуусу кыйындаган абал болгон болсо, дем алышы оордошкон, ал тургай кээде толук токтоп да калган. Уаттс гипноз астындагы абалда кичинекейинде таяк жеген бир

учурду айтып берип жаткан адамдын жүзүндө таяк жегендин издери пайда болгонун айтат. Мындан тышкары, Уаттс мунун бир керемет эмес экенин, дененин сезген ооруга карата реакциясы экенин айткан.¹⁹

Гипноз эксперименттеринде байкалган эң кереметтүү мисалдардын бири – гипноздолгон адамдын терисинде айтылган сөздөрдүн натыйжасында жаракаттардын да пайда болушу. Мисалы, Paul Thorsen (Поль Торсен) аттуу бир изилдөөчү гипноздолгон бир адамдын колуна бир калемдин учун гана тийгизген жана мунун кызытылган темир экенин айткан. Кыска бир убакыттан кийин калемдин учу тийген жерде бир күйүк шишиги пайда болгон. Ушул эле изилдөөчү Анне О. аттуу бир адамга гипноз учурунда колунун А тамгасы абалында кызарта чийилгенин айткан. Жөн гана айтып койушу натыйжасында ал жерде А тамгасы абалында кызыл сызыктар пайда болгон.²⁰ Bourgu and Burot (Боурру жана Бурот) аттуу изилдөөчүлөр болсо гипноздолгон бир адамга колунун кесилгенин айтуу менен, жумшак бир калем менен сызылган назик бир сызыктын аркасынан кан акканын көрүшкөн.²¹

J. A. Hadfield (Ж.А. Хадфиелд) болсо гипноздогон бир суучуга колуна кызытылган бир темир басканын жана ал жердин күйөөрүн айткан. Чынында болсо, колунун учун гана акырын тийгизип койгон. Андан соң ал жерди таңып койгон. 6 сааттан кийин таңуу чечилгенде, ал жердин чындап эле кызарып жана шишип калганын көрүшкөн. Хадфиелд «эртеси күн шишик бир топ чоңойгон эле жана дал күйгөн сыяктуу суу топтолгон эле» деп айткан.²²

Гипноз учурунда адамдын денесинде пайда болгон мындай өзгөрүүлөр көрүү, угуу, тийүү, оору сезүү сыяктуу кабылдоолорубуздун пайда болушу үчүн сырткы дүйнөгө муктаж эмес экендигибизди көрсөтүүдө. Мисалы, сырткы дүйнөдө кызытылган темир болбогонуна карабастан, мындай сөз айтылган кишинин колунда күйүк изи пайда болууда.

Бардык бул мисалдар да көрсөткөндөй, сүрөттөлүштүн кандайча пайда болгонун анализ кылганыбызда, технологиялык өнүгүүлөрдү караганыбызда жана гипноз сыяктуу ыкмаларды бул маалыматтарга кошконубузда ортого так бир чындык чыгууда: адам өмүрү боюнча денесинин сыртындагы бир дүйнөдө жашап жатам деп ойлойт. Чындыгында болсо дүйнө деп аталган бүт нерсенин баары – бул кабылдоо борборлорубузга жеткен сигналдарды (импульстарды) мээбиздин жоромолдошу гана. Башкача айтканда, биз мээбиздин ичинде пайда болгон дүйнөдөн башка бир дүйнөнү эч качан көрүп, сезе албайбыз. Сыртыбызда эмне бар, муну эч биле албайбыз. Мээге жеткен импульстардын булагынын оригиналы эмне экенин да биле албайбыз. Учурда бул тема – эң негизги илимий китептерде орун алган жана орто мектеп кезинен баштап адамдарга окутулган так бир чындык. Маселе адамдардын бул чындык жөнүндө ой жүгүртпөшүндө болууда.

Бардык бул элестерди ким жашап жатат?

Бул жерге чейинки бөлүмдөрдө жашообузга тиешелүү бүт кабылдоолордун мээбизде пайда болгонун карадык. Ушул жерде бир аз көңүл коюп ойлонгон ар бир адам сурай турган абдан маанилүү бир суроого кабылабыз.

Белгилүү болгондой, көзүбүздөгү клеткалардан келген электрдик импульстар мээбизде сүрөттөлүшкө айландырылат. Мисалы, мээ көрүү борборуна келген кээ бир электрдик импульстарды бир күнкарама талаасы катары жоромолдойт. Андай болсо көргөн – көз эмес.

Көргөн – көздөрүбүз эмес болсо, анда мээнин арка тарабында, капкараңгы бир жерде бир көзгө, торчого, карекке, көз нервдерине, көздүн чечекейине муктаж болбостон, электрдик импульстарды түркүн түстүү бир күнкарама талаасы кылып көргөн, бул көргөн пейзаждан ырахат алган ким?

Же эч кандай үн кирбеген мээде бир кулакка муктаж болбостон, электрдик импульстарды эң жакын досунун үнү катары уккан, бул үндү укканда сүйүнгөн, укпаганда болсо сагынган ким?

Мээнин ичинде бир колго, манжаларга, сөөктөргө муктаж болбостон, мышыгынын жүнүнөн сылаганын сезген ким?

Ысык, суук, абал, тереңдик, алыстык сыяктуу тийүү сезимдерин оригиналынын өзүндөй абалда мээде ким жашап жатат?

Эч кандай жыт кире албаган мээнин ичинде лимон, лаванда, гүл, коон, дарбыз, апельсин, шишкебектин жытын өзүндөй кылып жыттаган жана шишкебектин жытын сезгенде аппетити ачылган ким?

Бул жерге чейин тынымсыз кабылдоолорубуздун мээбизде пайда болгонун айттык. Андай болсо, мээнин ичинде пайда болгон бул сүрөттөлүштөрдү, бир телевизор экранынан көрүп жаткан сыяктуу көргөн, бул көргөн нерселерине сүйүнгөн, кайгырган, толкунданган, ыраазы болгон, паникага кабылган, кызыгуусу жаралган ким? Бүт көргөндөрүн жана сезгендерин жоромолдой турган аң-сезим кимге тиешелүү?

Жашоосу боюнча капкараңгы, жымжырт баш сөөгүнүн ичинде өзүнө көрсөтүлгөн сүрөттөлүштөрдү караган, ойлонгон, жыйынтык чыгарган, чечим кабыл алган аң-сезим ээси жандык ким?

Бүт бул нерселерди кабылдаган, аң-сезимди пайда кылган жандыктын аң-сезимсиз атомдордон турган, суу, май, протеин сыяктуу заттардан турган мээ эмес экендиги анык. Мээден башка, такыр башка бир жандык, нерсе болушу керек. Daniel Dennet (Даниэль Деннет), бир материалист болгонуна карабастан, китебинде бул суроону мындайча койот:

Аң-сезимдүү ойлорум жана өзгөчө күн нурунан, Вивальдиден, акырын кыймылдаган бутактардан алган ырахатым – кандайча болуп булардын баары мээмде гана пайда болгон физикалык нерселер? Кандайча болуп, мээмдеги электрохимиялык кубулуштардын бир комбинациясы бул жүздөгөн ичке бутактын

убакыт ичинде музыка менен тизилишинин жагымдуу абалына барууда? Мээмдеги маалымат иштетүү кубулушу кандайча болуп мага тийген күн нурунун жумшак жылуулугу боло алууда? Ал тургай, мээмдеги бир кубулуш кантип мээмдеги башка маалымат иштетүү кубулушунун проект катары көрсөтүлгөн аң-сезимдик сүрөттөлүшү болушу мүмкүн? Бул мүмкүн эместей көрүнүүдө. Менин аң-сезимдүү ойлорум жана тажрыйбаларым болгон окуялар мээ кубулуштары боло албачудай көрүнүп жатат, башка бир нерсе болушу керек, шек жок, мээ кубулуштары себеп болгон же булар тарабынан өндүрүлгөн, бирок буга кошумча катары башкача бир заттан турган, башка бир жерге жайгаштырылган бир нерсе. Ооба, эмне үчүн мындай болбосун?»²³

Р.Л. Грегори болсо мээнин артында турган жана бүт бул сүрөттөлүштөрдү көргөн бул нерсе жөнүндө мындайча пикир жүгүртөт:

*Адамдар көздөр мээде сүрөттөлүштөр (кадрлар) жаратат деп айтышат, бирок мындай ойлордон кутулуу зарыл. Мээде бир сүрөт жаралууда деп кабыл алсак, анда бул сүрөттү көрүү үчүн ичинде дагы бир көз болушу зарыл – бирок бул көз жараткан сүрөттү көрүү үчүн дагы бир көзгө муктаждык бар,... жана бул чексиз көздөр жана сүрөттөр болушун талап кылат. Мындай болушу мүмкүн эмес.*²⁴

Заттан (материядан) башка эч нерсени кабыл албаган материалисттерди жарга такаган нерсе мына ушунда. Көргөн, көргөнүн кабылдаган жана ага реакция берген «ичтеги көз» кимге тиешелүү? Karl Pribram (Карл Прибрам) да илим жана философия дүйнөсүндө кабылдоону сезгендин ким экендиги менен байланыштуу бул маанилүү изденүүгө мындайча көңүл бурган:

Гректтерден бери философтор «машинанын ичиндеги элес», «кичинекей адамдын ичиндеги кичинекей адам», сыяктууларды ойлонуп келишүүдө. «Мен» - мээни колдонгон нерсе – каерде? Аң-сезимдин ээси ким? Ассисили Азиз Франсис да айткан сыяктуу: «Издегенибиз – карагандын эмне экендиги.»²⁵

Көп адамдар бул теманы ойлонуп, чындыктын чекесине келип турган абалда «көргөн – ким» суроосунун жообун берүүдөн, ой жүгүртүүсүн мындан ары улантуудан тартынып, шектенет. Жогорудагы мисалдардан да байкалгандай, өздүгүбүздү түзгөн нерсе үчүн кээ бирлери «кичинекей адам», кээ бирлери «машинанын ичиндеги элес», кээ бирлери «мээни колдонгон нерсе (жандык)», кээ бирлери болсо «ичтеги көз» сөзүн колдонушкан. Бардык бул сөздөр мээден башка, аң-сезим ээси болгон нерсени (жандыкты) атоо үчүн жана ага жете алуу үчүн жасалган. Бирок бул адамдар материалисттик көз-караштары себепинен чындыгында көргөндүн, уккандын ким экенин оозана (айта) алышкан эмес.

Бул чындыктын жообун бизге берген жалгыз булак – бул дин. Аллах Куранда адамды алгач денесин жаратканын, кийин ага «рухунан үйлөгөнүн» билдирген:

Раббиң периштелерге айткан эле: «Мен кургак бир ылайдан, калыпка салынган бир балчыктан бир адам жаратамын. Ага бир калып бергенimde жана ага рухумдан үйлөгөнүмдө ылдам ага сажда кылып (жерге) жыгылгыла.» (Хижр Сүрөсү, 28-29)

Кийин аны «түздөп бир калыпка салды» жана ага рухунан үйлөдү. Силер үчүн кулак, көздөр жана көңүлдөр жаратты. Канчалык аз шүгүр кылуудасыңар? (Сажда Сүрөсү, 9)

Башкача айтканда, адамдын денесинен башка дагы бир нерсеси бар. Мээсинин ичиндеги сүрөттөлүштү «көрүп жатам» деген, мээсинин ичинде уккан үндөрдү «угуп жатам» деген, өзүнүн бар экенин аңдап, билген жана «мен – менмин» деген бул жандык (нерсе) – Аллах адамга берген рух.

Акыл жана абийирге ээ ар бир адам жашоосу боюнча башынан өткөргөн ар бир окуяны мээсинин ичиндеги экранда караган нерсенин руху экенин заматта түшүнөт. **Ар бир адам көзгө муктаж болбостон көрө алган, кулакка муктаж болбостон уга алган, мээге муктаж болбостон ойлоно алган бир рухка ээ.**

Жалгыз абсолюттук нерсенин зат (материя) экенин жактаган, адамдын аң-сезимин да жалаң гана мээдеги химиялык кубулуштардын бир натыйжасы деп ойлогон материалисттик көз-караш болсо бул темада жарга такалган абалда. Муну байкоо үчүн каалаган материалистке төмөнкү суроолорду узатсаңыз болот:

- сүрөттөлүш мээбизде пайда болууда, бирок бул сүрөттөлүштү мээбизде ким көрүүдө?

- азыр жаныңызда болбогон, ылдыйкы кабаттагы коңшуңузду көз алдыңызга келтириңиз. Аны абдан даана көрүп жатасыз. Кийиминин детальдары, жүзүндөгү тырыштар, чачынын агы, үнүнүн тону, сүйлөө калыбы, басышы менен бирге кыялыңызда абдан даана элестеткен бул адамыңызды ким карап жатат?

Ушул жана ушул сыяктуу суроолорду материалисттерден сураганыңызда эч кандай жооп ала албайсыз. Себеби бул суроолордун жалгыз жообу – Аллах адамга берген рух. Материалисттер болсо заттан башка эч нерсени кабыл албоо жаңылыштыгына туш болушкан. Дал ушул себептен улам бул китепте түшүндүрүлгөн кереметтүү чындык – Аллахтын бар экендигинен баш тарткан материалисттик көз-карашка эң чоң соккуну урган, материалисттер ойлоноудан жана сөз кылуудан эң көп тартынган тема.

Бул сүрөттөлүштөрдү рухубузга көрсөткөн Ким?

Бул жерде дагы бир суроо жаралат: рухубуз мээбизде пайда болгон сүрөттөлүштөрдү көрүүдө. Анда, бул сүрөттөлүштөрдү пайда кылган ким? Капкараңгы мээбиздин ичинде жарык, түркүн түстүү, жаркыраган, көлөкөлөрү

менен бирге болгон сүрөттөлүштөрдү пайда кылган, электрдик импульстардан кичинекей бир жерде чоң бир дүйнөнү жараткан мээ болушу мүмкүнбү? Мээ – бул ным, жумшак, бырыштуу бир ууч эт. Мындай эт эң алдыңкы технология менен өндүрүлгөн телевизорлордон тунук, жылбаган, түстөрү абдан жандуу кири жок бир сүрөттөлүштү жарата алабы? Бир ууч эттин бетинде ушунчалык жогорку сапаттагы бир сүрөттөлүш пайда болушу мүмкүнбү? Же, бул нымдуу бир ууч эт эң алдыңкы технологиядагы музыкалык борбордон сапаттуу, тунук, кошумча үнсүз, стерео үн жарата алабы? Мээ сыяктуу дээрлик 1,5 килограмм оордуктагы бир эттин мынчалык кемчиликсиз кабылдоолорду пайда кылышы, албетте, эч мүмкүн эмес.

Бул жерде дагы бир чындыкты байкайбыз. Чөйрөбүздө көргөн бүт нерсебиз менен бирге, денебиз, колубуз, жүзүбүз бир көлөкө нерселер (элестер) болгон болсо, анда мээбиз да – көлөкө нерсе (элес). Андай болсо сүрөттөлүш болгон бир нерсенин сүрөттөлүш жаратаарын айта албайбыз.

Bertrand Russel (Бертрант Руссел) *Салыштырмалуулуктун алфавити* аттуу эмгегинде «*Заттар жалпысынан куралуулардын (элестердин) тобу катары кабыл алына турган болсо, бул абал көзгө, көрүү нервдерине жана мээге да тиешелүү экендигинде шек жок*»²⁶ деп айтуу менен бул чындыкка көңүл бурууда.

Бул чындыкты байкаган атактуу философ Бергсон болсо *Зат жана эс тутум* аттуу китебинде «*дүйнө символдордон жаратылган, бул символдор биздин аң-сезимибизде гана бар; мээнин өзү да ушул символдордун бири*»²⁷ деп айтат. Анда рухубузга бул сүрөттөлүштөрдү көрсөткөн, ага чыныгысынын дал өзүндөй тунук сүрөттөлүш жана кабылдоолор менен бирге жашоо жашаткан, болгондо да бул сүрөттөлүштөрдү тынымсыз уланткан ким?

Рухубузга бүт сүрөттөлүштөрдү көрсөткөн, бардык үндөрдү угузган, рухубуз ырахат алышы үчүн бардык даамдарды жана жыттарды жараткан – бул бүт ааламдардын Рабби, бүт нерсенин Жаратуучусу болгон Аллах.

Материализм такалган эң маанилүү дубалдардын бири: Адамдын аң-сезими

Материалисттик философия адамдын аң-сезимин, тагыраак айтканда, адамдын рухуна тиешелүү өзгөчөлүктөрдүн булагын эч түшүндүрө албайт. Себеби, материалисттик философияда зат гана бар деп кабыл алынат. Адамдын рухуна тиешелүү аң-сезим, ойлонуу, чечим кабыл алуу, сүйүнүү, толкундануу, сагынуу, ырахат алуу, кубануу, сындоо жана сын пикир жаратуу сыяктуу өзгөчөлүктөрдү эч кандай заттык түшүнүк менен түшүндүрүүгө болбойт.

Материалисттер бул теманы «адамдын аң-сезими – мээнин иш-аракеттеринин бир натыйжасы» деп айтып кутулууга аракет кылышат. Мындай материалисттик илимпоздордун бири Francis Crick (Францис Крик) мындай материалисттик көз-карашты төмөнкүдөй баяндайт:

*Кубанычтарыңыз, кайгыларыңыз, эскерүүлөрүңүз жана каалоолоруңуз, кишилигиңиз менен байланыштуу сезимдериңиз жана эркиңиз, чындыгында көп сандагы нерв клеткасынын жана аларга көз-каранды молекулалардын бирге ишке ашырган аракеттерден башка нерсе эмес.*²⁸

Чындыгында болсо, бул – илимий жактан да, логикалык жактан да жактаганга такыр ылайыксыз бир сөз. Материалисттердин адамдын рухуна тиешелүү өзгөчөлүктөргө мындай түшүндүрмө жасоолоруна түрткөн себеп – бул алардын материалисттик күмөндөрү. Заттан башка бир нерсенин бар экендиги жөнүндөгү чындыкты кабыл албаш үчүн адамдын аң-сезимин затка «төмөндөтүүгө (жөнөкөйлөтүүгө)» аракет кылышууда жана ушул максатта акыл жана логикага туура келбеген сөздөрдү айтышууда. Илимпоз John Horgan (Жон Хорган) «төмөндөтүү» деп аталган бул материалисттик пикирде болгонуна карабастан, Фрацис Криктин бул сөзүнүн кабыл алууга мүмкүн эмес экендигин жана парадоксту мындайча мойнуна алат:

*Бир караганда Крик туура айтат. Биз нейрон пакетинен башка нерсе эмеспиз. Ошол эле учурда, таң калыштуусу неврологиянын жетишсиз экендиги аныкталды. Акылды нейрондор менен түшүндүрүү акылды кварк жана электрондор менен түшүндүрүүдөн жакшыраак бир логика жана пайда алып келбеди. Бир канча альтернативдүү «төмөндөтүүчүлүк» (reductionism) бар. «Биз – атайын бир ген пакетинен (жыйындысынан) башка нерсе эмеспиз». «Биз – табигый тандалуу менен калыптанган адаптациялардан башка нерсе эмеспиз». «Биз – ар түрдүү темалар үчүн бөлүнгөн компьютер машиналарынан башка нерсе эмеспиз». Криктин пикирине окшошкон бул сөздөрдүн баарын жактоого болот, бирок баары жетишсиз.*²⁹

Бул түшүндүрмөлөрдүн, албетте, баары жетишсиз, ал тургай муну менен бирге булар толугу менен логикага сыйбайт. Эң бекем ишенген материалисттер да бул чындыкты абдан даана байкашат. Мисалы, Дарвиндин эң жакын колдоочусу катары таанылган материалист Thomas Huxley (Томас Хукслей) да **«Аң-сезим деген мынчалык кереметтүү бир нерсе кантип нерв сезимдеринин бири-бири менен таасирленүүсүнөн пайда болгон? Бул, Аладдиндин лампасын сүрткөндө ичинен Жин чыкканы сыяктуу эле, түшүндүрүүгө болбой турган нерсе»** деп айтуу менен аң-сезимди нейрондор арасы байланыш менен түшүндүрүүгө болбой турганын билдирген.³⁰

Хукслейден бүгүнкү күнгө чейин адамдын аң-сезимин нейрондор менен түшүндүрүүгө болбой турганы жөнүндөгү чындык өзгөргөн жок. Бирок, мунун себеби – илимдин бул багыттагы ачылыштарынын жетишсиздиги эмес. Тескерисинче, неврология тармагында 20-кылымдын өзгөчө аяк жагында көп өнүгүүлөр болуп, көптөгөн түшүнүксүз нерселер түшүнүктүү абалга келген. Бирок бул жетишкендиктер адамдын аң-сезимин эч качан затка «төмөндөтүүгө» мүмкүн эмес экендигин, заттан тышкары бир чындыкты издөө керек экендигин ортого

койду. Германиянын алдыңкы дарвинист-материалист жазуучуларынын бири болгон Hoimar Von Ditfurth (Гоимар Вон Дитфурт) кабыл алган ыкма менен аң-сезимди түшүндүрүүгө мүмкүн эмес экендигин мындайча мойнуна алат:

Жолдогон табияттын тарыхы жана генетикалык өнүгүү жолубузда аң-сезимдин, рухтун, мээнин жана сезимдин эмне экендигине байланыштуу бир жооп айта албашыбыз күн сыяктуу ап-ачык. Себеби, психикалык-аң-сезимдик өлчөм – жок дегенде бул дүйнөдө, азыркы учурда эволюция келип жете ала турган эң жогорку деңгээл (өлчөм). Ошондуктан, эволюциянын кийинки баскыч жана тепкичтерине кайра эле аң-сезимибиз жардамы менен сырттан, анын үстүнө көтөрүлүү менен карай ала турган мүмкүнчүлүгүбүз бар, бирок аң-сезимдин (рухтун) өзүнө мындай ыкма колдонуу мүмкүнчүлүгүбүз жок. Себеби колубузда аң-сезимдин өзүнөн жакшыраак өнүккөн бир жогорку чекит жок болууда.³¹

Америкалык философия жана математика доктору William A. Dembski (Уиллиам А. Дембски) *Converting Matter into Mind* (Затты мээге айландыруу) аттуу бир макаласында адамдын мээсиндеги нейрондордун био-химиялык иштөө абалынын жана мунун кайсы мээ иш-аракеттери менен байланыштуу экендигинин аныкталганын, бирок чечим алуу, каалоо, акыл жүгүртүү сыяктуу өзгөчөлүктөрдү «затка төмөндөтүүгө мүмкүн эместигин» жана аң-сезимди изилдеген адистердин мындай «төмөндөтүүчүлүк» катасын байкаганын мындайча баяндайт:

... Аң-сезим адистеринин бул кубулушту (аң-сезимди) неврология деңгээлинде түшүнүү үмүтүн жогокондугу байкалат... Материализмге болгон көз-карандылык уланып келатса да, адамдын акылын нейрон деңгээлинде түшүндүрүү үмүтү эми олуттуу бир пикир эмес...³²

Аң-сезимдин материалдык көз-караш менен түшүндүрүү илим канчалык өнүкпөсүн эч мүмкүн болбойт, себеби мээ жөнүндө канчалык терең ачылыштар табылган сайын, аң-сезимди зат менен түшүндүрүүгө мүмкүн эмес экендиги ошончолук даана абалга келүүдө. Материалисттер адамдын аң-сезимин чындап түшүнгүлөрү келсе, күмөндөрүн жана таңуулаган пикирлерин бир тарапка коюп ой жүгүртүшү жана изилдеши зарыл. Себеби, аң-сезимдин чыныгы маңызын зат менен түшүндүрүүгө болбойт. Аң-сезим – Аллах адамдарга берген рухтун бир функциясы.

Материалисттерге суроолор

Адамдардын ой-пикирлерин, сын-пикир жана сындоо мүмкүнчүлүктөрүн, чечим чыгаруу механизмдерин, кубаныч, толкундануу, бакыт сыяктуу сезимдерин – мээлериндеги нейрондордун бири-бири менен таасирлениши деп айтуу такыр акылга сыйбас бир пикир. Бул теманы бир аз тереңирээк ойлонгон материалисттер да муну байкашууда. Атактуу материалист Karl Lashley (Карл Лашлей) адамдын аң-сезимин затка «төмөндөтүүгө» болот деген ойду көп жылдар бою жактап келгенине карабастан, карьерасынын аягында мындай деп айткан:

*Мээ (аң-сезим)-дене байланышы бир метафизикалык тема катарыбы же системалык бир алдануу катарыбы колго алынбасын, бул тема психологдор жана адам проблемалары менен алектенген нейрологдор үчүн бир маселе бойдон калууда... **Кандайча болуп мээ бир физика-химиялык система катары бир нерсени кабылдай алат же биле алат; же муну кылды деген бир алдануу жарата алат?**³³*

Лашлей бул парадоксту жалгыз бир суроо менен баяндаган. Чындыгында болсо бул темада материалисттер өздөрүнөн сурашы жана ойлонушу керек болгон дагы көптөгөн детальдар бар. Төмөндөгү түшүндүрмөлөр материалисттик подходдун туура эместигин даана көрүү үчүн ойлоону керек болгон суроолордун бир канчасы:

- ой жүгүртүүлөр, толкундануу жана сезимдерди нейрондордун бир жемиши деп айтуу – бүт бул нерселерди чындыгында нейрондорду түзгөн акылсыз атомдордун, ал тургай атомдорду түзгөн бөлүкчөлөр кварктардын жана электрондордун жемиши деп айтууга барабар.

- акылсыз (аң-сезимсиз) атомдор сүйүнүүнү, ооруну, толкунданууну, музыкадан ырахат алууну, даамды, достукту, маектешүү ырахатын билишпейт.

- акылсыз атомдор дарвинист жана материалист болуп бир жерге чогулуп китеп жаза алышпайт.

- акылсыз атомдор электрондук микроскоп менен өздөрүн жана өздөрү бир жерге чогулуп пайда кылган нерв клеткаларын изилдеп, бул изилдөөлөрдөн илимий жыйынтык чыгара алышпайт.

- «аң-сезим мээбиздеги нейрондордо» дешкенде, бул сөздөрүнүн так мааниси кандай болду экен? Нейрондор да башка клеткалар сыяктуу клетка кабыгы, митохондрия, ДНК, рибосома сыяктуу материалдардан турат. Материалисттердин ою боюнча, аң-сезим булардын кайсы жеринде болду экен? Аң-сезим нейрондор арасындагы химиялык реакциялар жана электрдик импульстардан пайда болууда деп ойлошсо, анда жаңылып жатышат. Себеби, бизге билген бир «аң-сезимдүү химиялык реакция» мисалын бере алышпайт. Же болбосо, белгилүү бир вольт чыңалууда «ойлонуп» баштаган бир «электрдик агымды» көрсөтө алышпайт.

Материалисттер бул темалар жөнүндө ак пейилден ойлоношканда, өздөрүнүн да, башка бүт адамдардын да нейрон жыйындысынан же атом жыйындысынан такыр башка бир нерсе (рух) экендигин түшүнүшөт. Мээ адиси Wolf Singer (Вольф Сингер) бир материалист болгонуна карабастан, бул чындыкты мындайча мойнуна алган:

Ааламдын бул эң татаал затында өзүн «Мен» катары кабылдаган бир «нерсе» бар.³⁴

Бул илимпоз сөз кылган «нерсе» - Аллах адамга берген рух. Адам – ээ болгон бул рух менен ойлоно алган, сүйүнө алган, толкундана алган, пикирлер жараткан, тескери пикирлерге каршы чыга алган, аброй, урмат, сүйүү, достук, бекемдик, ак

пейилдүүлүк, чынчылдык сыяктуу түшүнүктөрдү билген бир жандык. Нейрондор жана аларды түзгөн атомдор болсо ойлоно алышпайт, чечим ала алышпайт, философиялык ойлор айта алышпайт, сүйүү, боорукердик сезимдерин билишпейт. Муну материалисттердин көпчүлүгү жалгыз калганда билишүүдө жана кабыл алышууда. Бирок материалисттик таңуулоочу ойлорун илим жана акылдын бир зарылчылыгы катары кабылдашып жаңыландыктан улам, мындай апачык чындыкты кабыл алышпоодо. Чынында болсо, материализмди жактоо үчүн кабылган абалы жана кабыл алган акылга сыйбас логикалары аларга абдан чоң зыян берүүдө. «Ойлорубуз – атомдорубуздун, нейрондорубуздун гана жемиши» деген адамдын көргөн түшүн чындык кабыл алган же акылга сыйбас жомокторду токуп, кийин буларга өзү ишенген бир адамдан эч кандай айырмасы жок.

Чындык болсо төмөнкүдөй: адам – Аллах ага берген рухка ээ, бул рух менен ойлонгон, сүйлөгөн, сүйүнгөн, чечимдер алган, маданияттар курган, өлкөлөрдү башкарган бир жандык.

ЗАТТЫН МАҢЫЗЫ ЭМНЕ ҮЧҮН АБДАН МААНИЛҮҮ ТЕМА?

Адамдар көргөн, уккан, тийген, жыттаган жана абсолюттук нерсе деп ойлогон нерселердин баарынын чындыгында кабылдоолор (элестер) жыйындысы экендиги жана жашообуз боюнча копия сүрөттөлүштөрдү гана көрүп, сезишибиз – ааламдын жоктон бар болушу, түбөлүктүүлүктүн бар экендиги, өлгөндөн кийин түбөлүк бир жашоо үчүн кайрадан тирилтилээрибиз сыяктуу кереметтүү бир окуя. Аллах кемчиликсиз жана санап бүтө албай турганчалык көп детальдуу ааламды дайыма, кемчиликсиз абалда жаратууда. Болгондо да, бул жаратуу ушунчалык кемчиликсиз болгондуктан, жер жүзүндө бүгүнкү күнгө чейин жашаган көптөгөн адамдар бул ааламдын жана көргөн нерселеринин баарынын элес экенин түшүнө алышкан эмес жана дайыма заттын оригиналын көрүп, сезип жатабыз деп ойлошкон.

21-кылымда илимий табылгалардын заттын оригиналына эч качан жете албашыбызды толук далилдеши менен бирге бул чындык даана байкалып баштады. Бирок кээ бир адамдар бул абалды түшүнбөгөн сыяктуу болушууда. Чынында болсо, бул – түшүнбөгөн же байкабаган сыяктуу болуп койо турган, маани берилбей турган же баш тартууга мүмкүн болгон бир маалымат (илим) эмес. Тескерисинче, **заттын эмне экенин билүү – реалист болуунун (чындыкты түшүнүүнүн) маанилүү бир шарты.** Ошондуктан, бул теманы окуган, уккан адамдардын бул теманын маанисин ойлоп, түшүнүшү абдан маанилүү. Заттын маңызын окуган кээ бир адамдар бул темага эмне үчүн мынчалык маани берилгенин түшүнбөйбүз дешүүдө. Ал тургай, бул теманын ыйман менен байланышы жок деп ойлошууда жана эмне үчүн ар бир ыйман темасынын артынан бул темага токтолгонубузду сурашууда. Чынында болсо, бул теманын маанилүүлүгү белгилүү. Материалисттерди үркүткөн, алардын бардык пикирлерин жер менен жексен кылган бул чындыктын маанисин бардык Мусулмандар түшүнүшү жана адамдарга жеткирүүгө аракет кылышы зарыл.

Заттын маңызын билүү адамдардын кээ бир ыйман маселелерин түшүнүшү үчүн да абдан чоң мааниге ээ болууда жана ошондуктан башка ыйман темалары сыяктуу абдан маани берилип, түшүндүрүлүшү зарыл. Баарынан мурда, заттын чыныгы абалын түшүнгөндө, адамдар, бир тараптан, дүйнөгө болгон ачкөз каалоосунан кутулат жана акыретке багытталышат, экинчи тараптан, чоң бир жаңылуудан кутулат жана бул жаңылуулары себебинен эч түшүнө албаган кээ бир чындыктарды оңой гана аңдап, түшүнүшөт. Мисалы, Аллах каерде, бейиш жана тозоктун бар экендиги, рухтун маңызы, өлүмдөн кийинки жашоо, түбөлүктүүлүк сыяктуу темаларды материалисттик бир дүйнө көз-карашына ээ же бул көз-караштын пикирлерине сугарылып чоңойгон адамдар түшүнө алышпоодо. Бирок

заттын бир элес катары кабылданып жаткандыгы бул суроолордун жообун өзү менен бирге алып келүүдө. Натыйжада адамдар Аллахтын жалгыз абсолюттук Зат экенин апачык көрүшүүдө.

Заттын эмне экенин түшүнүү менен адамдар дүйнө жашоосунда байланган бүт нерсесинин, амбицияларынын, каалоолорунун, аларга Аллахты жана акыретти унуттурган бүт нерсенин бош жана жаңылтуучу экенин абдан так сезишүүдө. Бул болсо алардын дүнүйөлүк амбициялардан кутулуп, шерик кошпостон, ыклас менен Аллахка багытталышына жана ширктен кутулушуна себепчи болууда.

Адамдар бой көтөрүү жана кекирейүү менен ар түрдүү адамдыкка жана ахлакка сыйбаган иш-аракеттерге абдан жакын болгон бул кылымда, адамдар өздөрүнүн жана «күчүн» жогору элестеткен адамдардын көлөкө жандык экенин түшүнүшкөндө, бой көтөрүү жана кекирейүүсү жоголуп, жөнөкөй жана жумшак пейилдүүгө айланышат.

Мындай өзгөрүүлөр бейпилдик жана бактылуулук өкүм сүргөн, ачкөздүк жана өзүмчүлдүк, айоосуз атаандаштык жоголгон коомдордун жаралышына себеп болот.

Заттын оригиналын көрүп, биле албаганыбызды көп адамдардын түшүнүшү менен бирге боло турган эң маанилүү өзгөрүүлөрдүн бири болсо шексиз материалисттик философиянын кыйрашы болот.

Эми заттын абсолюттук эмес экендиги жөнүндөгү чындыктын эмне үчүн тарыхтын эң маанилүү темаларынын бири экенин терең карайлы.

Заттын маңызы Аллахтын жалгыз абсолюттук Зат экенин көрсөтөт

Бул илим көрсөткөн эң маанилүү чындыктардын бири – бул жалгыз абсолюттук заттын Аллах экендиги. Материалисттик философиянын таасиринде калып, затты (материяны) абсолюттук нерсе деп ойлогон кээ бир адамдар Аллахтын бар экенин жана каерде экенин түшүндүрүүдө абдан жаңылыш жана караңгы услуп колдонушат. Мисалы, «Аллах каерде» суроосуна «Мага акылыңды көрсөт, көрсөтө албайсың. Аллах – акыл сыяктуу бир чындык, бирок көрүнбөйт» деп сабатсыз жооп беришет. Кээ бирлери болсо (Аллахты аруулайбыз) өз акылдарында Аллахты элес сыяктуу көрсөтөт, Аллахтын бар экенин (Затын) радио толкундарына окшоштурат (Аллахты аруулайбыз). Алардын батыл (негизсиз) көз-карашы боюнча, алар жана алар ээ болгон бүт нерселер абсолюттук нерселер жана Аллахтын заты болсо бул материалдуу нерселерди радио толкундары сыяктуу ороп турат. **Чындыгында болсо элес – бул алардын өздөрү жана алар ээ болгон нерселер. Жалгыз абсолюттук Зат болсо – бул Аллах.** Аллах бүт жерди курчап турат. Адам болсо эч качан абсолюттук нерсе боло албаган үчүн - сүрөттөлүш (элес) гана.

Бул чындыкты Раббиз бир аятта мындайча билдирет:

Аллах... Андан башка илах (сыйынууга татыктуу зат) жок. Ал – тирүү, Кайуум. Аны уйкусууроо жана уйку тартпайт. Асмандарда жана жерде эмне бар болсо, баары Аныкы. Анын уруксаты болбостон, Анын кабатында шапаат кылуучу ким? Ал алдыңардагыны жана артыңардагыны билет. (Алар болсо) Ал каалагандан сырткары, Анын илиминен эч нерсени түшүнүп-андай алышпайт. Анын күрсүсү бардык асмандарды жана жерди курчап турат. Аларды коргоо Ага оор эмес. Ал – абдан улук, абдан бийик. (Бакара Сүрөсү, 255)

Бул чындыкты түшүнгөндө, адамдар ширк кошпостон, Аллахтын жалгыздыгына толук ыйман келтирет. Себеби Аллахтан башка бүт нерселердин көлөкө нерселер экенин билген бир адам так бир ыйман менен (хаккел йакин даражасында) «бир гана Аллах бар, Андан башка илах (күч ээси зат) жок» дейт.

Аллахты көзү менен көрбөгөн үчүн Аллахтын бар экенине ишенбегендердин материалисттик көз-караштары да заттын маңызын түшүнгөндө, толугу менен жыгылат. Себеби бул чындыкты түшүнгөн адам өзүнүн бир элес экенин түшүнөт. Элес болгон бир заттын абсолюттук бир затты көрө албашын түшүнөт. Куранда адамдардын Аны көрө албашын, бирок Анын аларды көргөнүн Раббизиз мындайча түшүндүрөт:

Көздөр Аны көрө албайт; Ал болсо бардык көздөрдү көрөт... (Энъям Сүрөсү, 103)

Албетте биз адамдар Аллахтын бар экенин көздөрүбүз менен көрө албайбыз. Бирок, Аллах биздин ичибизди, сыртыбызды, көз-караштарыбызды, ойлорубузду толук курчап турганын билебиз. Ушул себептен Аллах Куранда Өзүнүн «кулактарга жана көздөргө малик (ээ)» (Йунус Сүрөсү, 31) экенин билдирүүдө. Аллах билбестен, биз бир сөз да айта албайбыз, ал тургай жалгыз бир дем да ала албайбыз. Аллах биздин кылгандарыбыздын баарын билет, бул абал Куранда мындайча билдирилген:

Шек жок, жерде жана асманда Аллахка эч нерсе жашыруун калбайт. (Ал-и Имран Сүрөсү, 5)

Аллахтын дайыма бизди карап, көрүп, угуп тургандыгы – абдан маанилүү бир чындык. Бул чындыкты байкаган бир адам, Аллахты көздөрү менен көрбөсө да, Анын дайыма ал адамдан кабары бар экенин билет. Ушул себептен, эмне иш кылып жатса да, Аллахтын күбө экенин билүү менен, Аллах ыраазы болбогон бир иш-аракеттен, сөздөн, көз-караштан же ойдон сактанат. Аллах ар бир ишибизде бизге

жакын экенин, бизди көрүп турганын жана эч нерсенин Андан алыс калбашын мындайча билдирет:

Сен ичинде болгон ар кандай абал, Ал жөнүндө Курандан окуган бир нерсе жана силер жасаган ар кандай иш болсун, силер ал ишке (абдан) берилип жасап жатканыңарда, Биз силердин үстүнөрдө күбө болуп турабыз. Жерде жана асманда тырмактай болгон эч бир нерсе Раббинден алыста (жашыруун) калбайт. Мындан кичинекейирээги да, чоңураагы да баары китепте (жазылуу). (Йунус Сүрөсү, 61)

Жалгыз абсолюттук зат болгон Аллах, албетте жараткан адамды бүт тарабы менен кошо билет. Бул Аллах үчүн абдан оңой. Бирок кээ бир адамдар караңгы, сабатсыздыгынан улам муну түшүндүрүүдө кыйналышат. Чындыгында болсо, «сырткы дүйнө» деп ойлогон кабылдоолорду көрүп жатканыбызда, башкача айтканда, жашообузду улантып жатканыбызда, бизге эң жакын болгон заттын, кандайдыр бир кабылдоо (элес) эмес, Аллахтын Өзү экендиги апачык чындык. Куранда орун алган «Ант болсун, инсанды Биз жараттык жана напсисинин ага кандай азгырыктар берип жаткандыгын билебиз. Биз ага күрөө тамырынан да жакынбыз» (Каф Сүрөсү, 16) аяттын сыры да бул чындыкта жашырылган. Бирок бир адам өзүнүн денесин «абсолюттук нерсе болгон заттан» турат деп ойлогондо, бул маанилүү чындыкты түшүнө албайт. Себеби, ага эң жакын нерсе деп өз денесин ойлоодо. Мисалы, бул адам өзүн «мээси» катары кабылдаса, ага күрөө тамырынан жакыныраак бир нерсе бар экенине ишенбейт. Ал эми заттын абсолюттук эмес экенин, бүт нерсенин мээде жашаган копиялар экенин түшүнгөндө болсо, сырт, ич, алыс, жакын сыяктуу түшүнүктөрдүн мааниси жоголот. Күрөө тамыры да, мээси, колу, буту да, өзүмдүн сыртымда деп ойлогон үйү, машинасы жана ал тургай абдан алыста деп ойлогон күн, ай, жылдыздар да бир тегиздикте (жерде) гана. Аллах аны толук курчаган жана ага «чексиз жакын».

Аллах адамдарга «чексиз жакын» экенин «**кулдарым Мени сенден сураша турган болсо, чындыгында Мен (аларга) абдан жакынмын...**» (Бакара Сүрөсү, 186) аяты менен билдирет. Башка бир аяттагы «**Чындыгында Раббин инсандарды ар тараптан курчап турат**» (Исра Сүрөсү, 186) сөзү да ушул чындыктан кабар берет. Ушуга карабастан, кээ бир адамдар өздөрүнө эң жакын болгон нерсе өзүммүн деп ойлоп, жаңылышат. Чынында болсо Аллах бизге өзүбүздөн да жакын. «**Жан тамакка келип такалганда, силер ал учурда (жөн гана) карап турасыңар, Биз ага силерден жакыныраакпыз; бирок көрбөйсүңөр.**» (Вахья Сүрөсү, 83-85) аяттары менен да адамга эң жакын нерсенин Аллах экендиги чындыгына дагы бир жолу көңүл бурулган. Чындыгында эле, өлүм төшөгүндөгү же оорулуу керебетиндеги бир адам чоң бир жаңылууга кабылып, ошол учурда ага эң жакын нерсенин жанындагы доктору же аны кучактаган апасы же колун кармаган бир

жакыны деп ойлошу мүмкүн. Бирок аятта да билдирилгендей, Аллах ал учурда ага баарынан жакыныраак. Болгондо да бир гана ал учурда эмес, адам алгач жаралгандан баштап ага эң жакын болгон жалгыз зат – бул Аллах. Бирок адамдардын кээ бирлери көздөрү менен көрбөгөндүктөн бул чындыктан кабарсыз жашашат.

Аллахтын мейкиндиктен көз-каранды эмес экендиги жана бүт жерди толук курчап тураары башка бир аятта мындайча айтылат:

Чыгыш да Аллахтыкы, батыш да. Каякка бурулсаңар, Аллахтын жүзү ошол жакта. Шек жок, Аллах курчоочу, билүүчү. (Бакара Сүрөсү, 115)

Аллах башка бир аятында болсо бул чындыкты мындайча баяндайт:

Ал асмандарды жана жерди алты күндө жаратып, кийин Арштан Бийик болду (Аршка истива кылды). Ал жерге кирген жана жерден чыккан, асмандан түшкөн жана ага көтөрүлүп жаткандын баарын билет. Силер кайда болсоңор да, Ал силер менен бирге, Аллах кылгандарыңарды көрүүчү. (Хадид Сүрөсү, 4)

Бардык бул нерселерден төмөнкүдөй жыйынтык чыгат: жалгыз жана чыныгы абсолюттук Зат – бул Аллах. Аллах илими менен бир көлөкө зат болгон адамды жана башка бүт нерсени курчап турат. Бир аятта «Силердин илаhyңар – жалгыз Аллах гана, Андан башка илах жок. Ал илими менен бардык нерсени курчап турат.» (Таха Сүрөсү, 98) деп айтылуу менен ушул чындыкка ишарат кылынууда. Аллах Куранда орун алган башка бир аятта болсо адамдарды мындай капылеттикке каршы мындайча эскерткен:

Абайлагыла; алар Жаратуучуларына жолугуу жөнүндө терең шектенишүүдө. Абайлагыла, чындыгында Ал бардык нерсени ороп-курчоочу. (Фуссилет Сүрөсү, 54)

Адамдардын кылгандары да Аллахка тиешелүү

Аллах жараткан, көлөкө бир жандык болгон адам Аллахтан көз-карандысыз бир күчкө ээ боло албайт. Аллах бир аятында бул чындыкты мындайча билдирет:

Аллах кааламайынча, силер каалай албайсыңар... (Инсан Сүрөсү, 30)

Кээ бир адамдар бул маанилүү чындыкты байкабастан жашашат. Аларды жараткандын Аллах экенин кабыл алышат, бирок кылган иштери өзүмө тиешелүү деп ойлошот. Чынында болсо адамдын ар бир кылган иши, кыймылы Аллахтын буйругу менен жаратылат. Мисалы, бир китеп жазган адам Аллахтын буйругу менен ал китепти жазат. Ал китептеги ар бир сүйлөм, ар бир пикир, ар бир абзац Аллахтын каалоосу менен жаралат. Аллах бул абдан маанилүү чындыкты көптөгөн аяттары менен билдирүүдө. Бул аяттардын бири «силерди да, кылып жатканыңарды да Аллах жаратты» (Сафفات Сүрөсү, 96) деген аят. Аллах «...ыргытканда сен ыргытпадың, Аллах ыргытты...» (Энфал Сүрөсү, 17) аяты менен бүт кылгандарыбыздын Ага тиешелүү кыймылдар экенин билдирүүдө.

Аллах башка аяттарда да пайгамбарга момундардан садака алышын билдирет. Бирок аяттын уландысында садакаларды алгандын чынында Өзү экенин түшүндүрөт:

Алардын мал-мүлктөрүнөн садака ал, муну менен аларды тазалаган, (күнөөлөрдөн) жууган болосун. Аларга дуба кыл. Чынында, сенин дубаң алар үчүн «бир бейпилдик жана тынчтык.» Аллах угуучу, билүүчү. Алар чынында Аллахтын пенделеринин тооболорун кабыл кылуучу экенин жана садакаларды Ал (Аллах) алаарын билишпейби. Шексиз, Ал тооболорду кабыл кылуучу, коргоочу. (Тообо Сүрөсү, 103-104)

Чоң Ислам аалымы Мухйиддин Араби кылган кыймылдарыбыздын да Аллахка тиешелүү экенин мындайча түшүндүрөт:

Рухтарга келсек, алардан пайда болгон кыймылдардын булагы да алардын затында эмес. Рух жана заттарды тынымсыз кыймылдаткан күч Женабы Хакк гана... Рух жана заттар тандалган нерселерден жана белгилүү, анык чындыктардан эмес. (Алар) Аллахтын кыймылдарынан, улуу заттын башка көрүнүштөрүнөн. Ушул сыяктуу эле, чектүү жана чексиз деп аталган нерселер да чындыгында башка башка нерселер эмес, ар кайсы эки чекиттен көрүнгөн жалгыз бир нерседен гана турат.³⁵

Мухйиддин Араби бул сөздөрү менен түшүндүргөндөй бардык кыймылдарды жараткан, рухтарга бул кыймылдарды өзүм жасадым деген сезимди берген – бул Аллах. Аллах бардык рухтарда бул сезимди ушунчалык чындыктай кылып

жараткандыктан, мисалы бир ташты ыргыткан адам чындап эле ташты мен ыргыттым деп ойлойт. Чындыгында болсо көлөкө жандык болгон адам «ыргытуу» кыймыл-аракетин жасай албайт. Бирок Аллах адамга бул кыймылдарды өзү жасап аткан сыяктуу сезим берет. Аллахтын жаратуусунун керемети жана кемчиликсиздигинин бир натыйжасы катары адам бул сезимди абдан күчтүү сезет жана чындап ташты кармадым, колумду артка кылып ылдамдык жана күч алып, ташты ыргыттым деп ойлойт.

Адам дайыма Аллахтан көз-каранды болуп жашайт, билсе да, билбесе да, кабыл алса да, кабыл албаса да, чындыгында Аллахка моюн сунган абалда. Аллах бир аятында муну мындайча билдирет:

Асмандарда жана жердегинин баары, кааласа да каалабаса да, Аллахка сажда кылат. Эрте менен, кечинде көлөкөлөрү да (Ага сажда кылат). (Рад Сүрөсү, 15)

Жер жүзүндө сиз тааныган, билген, тарыхта жашаган, бүгүнкү күндө жашап жаткандардын баары, кандай кызматтык даражасы болбосун, кандай мүлккө ээ болбосун же канчалык кежир бир каапыр болбосун, бул чындык өзгөрбөйт. Ар бир адам – Аллахка моюн сунган, Аллах жараткан, рухунан үйлөгөн, көлөкө бир жандык. Муну билген бир адамдын байлыгы, ээ болгон билими, наам же атак-даңкы, кызмат орду же бийлиги, таланты же ишиндеги ийгиликтери менен мактанып, бой көтөрүшү эч мүмкүн болбой калат. Ушуга карабастан бой көтөргөндөр болсо чындыгында чоң бир алсыздык ичинде. Себеби Аллах адамдардын өзүм ыргыттым деп ойлогон ташты да чындыгында ыргытышпаганын, муну Өзү (Аллах) кылганын билдиргенине карабастан, дагы эле жетишкен ийгиликтерине өзүмдүн тиешем бар деп ойлошу – чоң бир сабатсыздык.

Аллах ар бир адамды ушундай жол менен сыноодо жана ошол эле учурда тарбия берүүдө. Азыр бул чындыкка акыл жеткире албаган, абдан ачык болгонуна карабастан кабыл албагандар өлгөндөн кийин кайра тирилтилгенде бүт нерсени абдан даана көрүшөт жана эч нерсеге күчү жетпешин түшүнүшөт. Аллах Андан баш тарткандардын алсыздыгын бир аятында мындайча билдирген:

Раббилеринен баш тарткандардын абалы мындай: алардын кылгандары – бороондуу бир күндө шамал күч менен сапырган бир күл сыяктуу. Жыйнагандарынын эч бирине күч жеткире алышпайт. Мына алыс бир адашуу (ичинде болуу) ушул. (Ибрахим Сүрөсү, 18)

Аллах болсо бүт нерсеге күч жеткирген жалгыз Зат:

Асмандарда жана жердегилердин баары Аллахка тасбих айтышат. Мүлк Аныкы, хамд (мактоолор) да Аныкы. Ал бүт нерсеге күч жеткирүүчү. (Тегабун Сүрөсү, 1)

Заттын маңызын түшүнүү адамдарды ыйман келтирүүгө багыттайт

Жашоосу боюнча рухуна көрсөтүлгөн сүрөттөлүштөрдү көрүп келатканын байкаган адамдар рухтарын да, тынымсыз улантылган бул сүрөттөлүштөрдү да жараткандын Аллах экендигине толук ишенет.

Кээ бир адамдардын заттын сырын кабыл албоо үчүн өжөрлөнүшүнүн бир себеби да – Аллахтын улуулугун жана кудуретин түшүнүп, өздөрүнүн эчтеке эмес экенин кабыл алгылары келбеши. Бирок бул адамдар кабыл алгылары келбесе да, ортодо талашсыз бир чындык бар: асмандарда жана жердегилердин баары Аллахтыкы жана Анын көрүнүшү. Жалгыз абсолюттук Зат – Аллах жана Аллах жараткан башка жандыктар, нерселер абсолюттук эмес, сүрөттөлүштөр гана. Аллах жараткан сүрөттөлүштөрдү караган «мендер», башкача айтканда, адамдар – Аллахтан бир рухтар.

Бул илим жана чоң сырды түшүнгөндө адамдардын аң-сезими баарын даана байкап ачылат жана үстүлөрүндөгү руханий бозомуктар жоголот. Түшүнгөндөрдүн баары Аллахка чын көңүлдөн баш ийет, Аллахты абдан сүйөт жана Андан абдан коркот. Ошондой эле, адамдардагы бой көтөрүү, өзүмчүлдүк сезимдери жоголуп, анын ордун жөнөкөйлүк ээлейт. Аллахтын адамдардан каалаганы да ушул. Бул таасирдүү чындыкты түшүнгөндөр жаңы көз-карашка ээ болушат, жапжаңы бир жашоону башташат. Ушундайча Аллахтын кудуретин зарыл деңгээлде түшүнүп аңдашат жана **«Алар Аллахтын кудуретин акысына жараша (толугу менен) аңдап түшүнүшкөн жок. Чындыгында, Кыямат күнү жер толугу менен Анын уучунда, асмандар да оң колу менен түрүлүп бүктөлгөн болот. Ал шерик кошкондорунан таза жана улуу.»** (Зүмер Сүрөсү, 67) аятында сөз кылынган адамдардан болуудан алысташат.

Заттын маңызын түшүнүү адамдарды дүнүйөкордуктан сактайт

Бул жерге чейин түшүндүрүлгөн тема – жашоонуз боюнча сизге түшүндүрүлгөн эң улуу чындыктардын бири. Себеби бардык заттык дүйнөнүн чынында бир «көлөкө нерсе» экенин далилдеген бул тема – Аллахтын бар экенин жана жаратууну аңдап-түшүнүүнүн, Анын жалгыз абсолюттук Зат экенин түшүнүүнүн ачкычы. Ошол эле учурда адамдын канчалык алсыз экендигинин илимий жана баш тартууга болбой турган далили жана Аллахтын кемчиликсиз чеберчилигинин бир көрүнүшү. Ошондуктан, бул кереметтүү илим адамдарды

толук ыйман келтиртүүдө, ыйман кылбоону мүмкүн эмес абалга алып келүүдө. Кээ бир адамдардын бул чындыктан качышынын негизги себеби ушунда.

Бул жерде түшүндүрүлгөндөр – бир физика мыйзамы же химия формуласы сыяктуу так чындыктар. Адамдар зарыл болгондо, эң татаал математика маселелерин да чыгара алышууда, түшүнүү эң кыйын сыяктуу көрүнгөн көптөгөн темаларды түшүнө алышууда. Бирок, ошол эле адамдарга адамдардын жашоосу боюнча мээсинде пайда болгон копия сүрөттөлүштөрдү көрөөрү, заттын оригиналын эч көрө албашы түшүндүрүлгөндө, муну эч түшүнгүлөрү келбейт. Бул түшүнбөстүк абалы – абдан «апыртмалуу» бир абал. Себеби, бул жерде түшүндүрүлгөн теманы түшүнүү – бир адамдын «эки жерде эки канча», «канча жаштасын» сыяктуу суроолорго берчү жообундай жеңил. Дүйнөнү каерде көргөнүн кайсы илимпоздон, кайсы неврология профессоруна сурасаңыз сизге «албетте мээмде» деп жооп берет. Ал тургай, бул чындыкты орто мектеп биология китептеринен да таба аласыз. Бирок, мынчалык ачык, даана болгонуна карабастан, заттык дүйнөнү мээбизде кабылдагыныбыз жөнүндөгү илимге жана бул илимдин адамдар үчүн алып келген жыйынтыктарга көз жумулууда. Илим тарабынан далилденген эң маанилүү чындыктардын биринин адамдардын көзүнөн мынчалык этияттуулук менен сакталышы – чынында чоң окуя.

Адамдардын бардык илимий чындыктарды оңой гана түшүнүп, бул чындыктан мынчалык коркуп качышынын негизги себеби болсо – заттын маңызын түшүнүүнүн бүт адамдардын жашоого көз-карашын түп тамырынан өзгөртүшүндө. Затты жана өздөрүн абсолюттук нерселер катары кабыл алгандар жана бүт жашоолорун ушуга жараша кургандар бир заматта өздөрүнүн, түгөйлөрүнүн, балдарынын, ээ болгон бардык байлыгынын мээлериндеги көрүнүшүн гана көрүп жатканын түшүнүшөт. Адамдардын бул чындыктан мынчалык коркушунун, түшүнүп туруп түшүнбөгөн сыяктуу болушунун, бир башталгыч мектеп окуучусу да оңой гана түшүнө турган чындыкты абдан маанисиз карама-каршы пикирлерди айтуу менен жокко чыгарууга аракет кылышынын түбүндө жаткан себеп – бул дүнүйөлүк амбицияларын жоготуу коркуусу.

Мал-мүлктөргө, балдарга, дүйнөнүн убактылуу кооздуктарына бекем байланган бир адам үчүн бул чындыгында эле бир коркууга алып келет. Себеби бул чындыкты түшүнгөндө, өлө элек туруп өлүп, мал-мүлкүн жана жанын тапшырган болот. Аллах **«Эгер силерден аларды(н баарын) каалап, силерди эчтекесиз калтыра турган болсо, сарандык кыласыңар жана силердин кегинер да ортого чыгарылган болот.»** (Мухаммед Сүрөсү, 37) аяты менен адамдардан бардык мал-мүлкү суралганда, алардын кандайча каршы болоору жана сарандык кылышаары билдирилүүдө. Бир адам заттын маңызын түшүнгөндө болсо, ансыз деле мал-мүлкүнүн жана жанынын Аллахка тиешелүү экенин, бере турган же бергиси келбей каршы чыга турган эч нерсеси жок экенин түшүнөт, өлүмдөн мурун бүт нерсеси менен бирге өзүн да Аллахка тапшырат. Чын пейилден ыйман келтиргендер үчүн

бул бир сулуулук, атак-даңк жана Аллахка жакындоого бир себепчи. Ыймансыз жана ыйманы алсыз адамдар болсо бул сулуулукту байкай алышпагандыктан, бул чындыктан болгон өжөрлүктөрү менен баш тартышат.

Мээде бир сүрөттөлүш болгон завод, яхта, жерлердин өздөрүн керексиз кайгырткан ээлери

Бул бөлүмдө жашоосу боюнча бай болуу амбициясы менен жашаган, жаш кезинен бери түнү-күнү иштеген, «бүт нерсени маңдай терим менен таптым» деген бир заводдун ээсинин капылеттик абалынан мисалдар берүү менен абдан маанилүү бир чындыкты түшүндүрөбүз.

Бул жерде сөз кылына турган киши – орто жашка келген, мыкты мектептерде окуткан кыз жана эркек балдары бар, бир канча машина, яхта, бир канча үй жана жерлердин ээси. Бул адам, өз оюнда, дүйнө жашоосунда мактана ала турган бүт нерсеге ээ. Өзүнүн ою боюнча, дүйнө жашоосунда бир адам максат кыла турган бүт нерсеге жетишкен. Материалдык байлыгы менен чоң урмат көрөт. Эрте менен ага кызмат көрсөткөн кызматчыларынан унаасынын эшигин ачып алдында ийилген айдоочусуна, фирма имаратына кирип баратканда ага урмат менен салам берген коопсуздук кызматкерлеринен фирманын ичине киргенден баштап өзүнүн бөлмөсүнө киргенче алдынан чыккан фирма жумушчуларына чейин аны тааныган бүт адамдардын алдында чоң бир атак-даңк, макам жана бийлик ээси. Жогорку кызматтарда жана маанилүү жерлерде иштеген жакын достору жана чөйрөсү бар. Күн сайын чогулуштан чогулушка чуркайт, көптөгөн уюмдардын мүчөсү жана ал тургай башчысы. Бир күндө жүздөгөн адамга буйрук берет. Банкында жана жеке кассасында санай албай турганчалык көп акчасы, акциясы, баалуу кагаздары бар. Кээде буларды санап, андан да көбүрөөк ырахат алат, бой көтөрөт жана мактанат. Өзгөчө бүт нерсени өзү жалгыз, эмгектенип таап жатышы, бүт жашоосун арнаган байлыкка жетиши ага чоң бир канааттануу жана өзүнө ишеним сезими берет.

Бир күнү достору менен бир яхта саякатында жүргөндө, бир киши анын жанына келип, төмөнкү сөздөрдү айтат: *«Азыр ушул жерде көргөнүң бүт адамдар, бул яхта, деңиз, заводдоруң, үйлөрүң, кол алдыңда иштеген адамдар... Булардын баарынын мээңде пайда болгон сүрөттөлүшүн гана көрүп жатасың, булардын оригиналдарын эч качан биле албайсың. Мээңе барган нервдер үзүлсө, бул яхта, яхтадагы адамдар, алардын үндөрү, сөздөрү, деңиздин жыты, ичип жаткан согуңдун даамы, кыскача айтканда, бүт нерсе бир заматта жок болот. Булардын баары жана сен дүйнө жашоосунда ээ болгон бүт нерсең мээде пайда болот. Үйлөрүңдүн, машиналарыңдын, яхтаңдын, заводуңдун, фирмаңдын түшүңдө ээ болгон мал-мүлктөрдөн эч кандай айырмасы жок. Түндө түшүңдө жеке учагың менен Европага барганыңды көрүшүң, бирок эрте менен ойгонгондо учагың да жок, Европага да барбай, төшөгүңдө жатканың сыяктуу. Бул жашоом деген уйкуңдан*

бир күн ойгонуп, өзүңдү такыр башка бир жерде, бул жашооңо тиешелүү сүрөттөлүштөрдү көрүп жаткан абалда көрүшүң мүмкүн да. Мындай болбошуна кантип кепилдик бере аласың?»

Бул бай адам ага түшүндүрүлгөндөргө абдан каршы чыгат. Ага бул чындык илимий далилдери менен абдан ачык, толук түшүндүрүлсө жана өзү муну түшүнсө да, бул чындыкты кабыл алуудан качат. Себеби, өз оюнча, ээ болгон бүт нерсесинин түш сыяктуу бир элес экенин кабыл алышы бүт жашоосу боюнча бир элестин артынан чуркаганын түшүндүрөт. Анда бул адам мактанган, бой көтөргөн бүт нерсесинин бир элес экени ачыкка чыгат. Бул – бир адам түшүндө бай болуп, бул элестүү байлык менен адамдарга мактанышы сыяктуу адамды уят кыла турган жана акылсыз абалга түшүрө турган бир абал. Анда бул адам эми фирмасына киргенде, көрсөтүлгөн урматтан улам мактана албай калат. Себеби ага урмат көрсөткөндөрдүн, алдында ийилгендердин баары мээсинде пайда болгон копия жандыктар. Же ага булар түшүндүрүлүп жатканда, ичинде бараткан яхтасы менен конокторуна мактана албай калат. Себеби яхта да, яхтадагы коноктору да мээсинде пайда болгон элестер.

Ага заттын бир элес экендиги, заттык бир нерсенин оригиналын эч качан көрө албашы түшүндүрүлүп жатканда, акылына бир күн мурун сатып алган фермасы келет. Андай болсо, сатуучуга бир-бирден санап берген акча, сатуучу, сатып алган фермасы, ал фермадагы бардык мал-мүлктөр, муну сатып алып мактанган чөйрөсү – баары мээсинде. Бир күн мурун түшүндө маанилүү бир проектти утуп, андан чоң пайда алганын көргөнү жана ойгонгондо булардан колунда эч нерсе калбаган сыяктуу – чындык элестеткен бул нерселери да бир түштөй.

Андай болсо азыр ал яхтасынын ичинде эмес. Яхтасы анын ичинде, мээсинде пайда болгон бир сүрөттөлүш. Акыркы модел эмеректерге толтурган үйүнө кирдим деп ойлогондо, чындыгында мээсинин ичиндеги чоң бакчасынын эшигин ачат жана мээсинин ичиндеги үйгө кирет. Үй да, эмеректер да, бакча да, бакчасынын эшиги да мээсинде.

Ага түшүндүрүлгөндөрдүн абдан ачык, даана чындыктар экенин байкаган бул адам бир заматта колундагы бүт нерсенин чынында бир көлөкө нерселер экенин байкайт. Бүт бул нерселер – аны жараткан Аллах ага көрсөткөн сүрөттөлүштөр. Аллах аны сыноо үчүн ага бүт бул нерселерге ээ болдум деп ойлой турган бир сүрөттөлүш, бир жашоо жараткан. Ал болсо ага буларды бергендин, бул сүрөттөлүштөр менен сыйлап бай кылгандын Аллах экенин унутуп, булар менен көпкөн, бой көтөргөн, адамдарга мактанып аларды басынткан жана өзүн алардан өйдө көргөн. Андай болсо жашоосу боюнча бир элес үчүн, түш сыяктуу бир аалам үчүн керексиз ачкөздүк кылган болот. Бирок бир күн, бул элестерге алданып, алар менен алаксып турганда, булардын эч биринин абсолюттук нерселер эмес экенин, бир гана Аллахтын бар экенин түшүнгөн болот.

Дүйнө жашоосу боюнча бул чындыкты кабыл алуудан качкандарга, көрбөгөн сыяктуу болгондорго Аллах бир аятында мындайча көңүл бурган:

Баш тарткандар (ишенбегендер) болсо; алардын амалдары (эмгектери) бир талаадагы закымга окшошот; суусаган аны суу деп ойлойт. Аягында ага жеткенде, эч нерсе таба албайт жана жанында Аллахты табат. (Аллах болсо) анын эсебин толугу менен берет. Аллах – эсепти абдан так кылуучу. (Нур Сүрөсү, 39)

Аятта байкалгандай, Аллах баш тарткандардын кылган иштерин бир закымга, элеске окшотууда. Жана ал адамдар бул элестерге байланып, алардан бир нерсе күткөндө, булардын чындык эмес экенин, жалгыз чындык жана абсолюттук Заттын Аллах экенин түшүнүшүүдө. Адамдардын бул чындыктан мынчалык коркушунун жана кабыл алгысы келбешинин түбүндөгү эң маанилүү себептердин бири – мына ушул мисалда түшүндүрүлгөн киши сыяктуу колдорундагы болгон мал-мүлк, аброй, байлыктарынын бир заматта «кетээрин» түшүнүшү. Бул жерде бир нерсеге көңүлүнүздү буралы: бул түшүндүрүлгөндөрдө «адам ээ болгон бүт нерсе өлгөндө артында калат жана ага эч кандай пайда бербейт» деп айтылган жок. Бул жерде «адам ээ болгон бүт нерселер – элестер гана» деп айтылууда. Бүт жашоосу боюнча ачкөздүк менен, өзүн кайгыга салып, адамдарды тебелеп, эзип ээ болууга аракет кылгандарынын бир элес экенин көргөндө, бош бир алдануу ичинде экенин түшүнөт. Капылет калган адамдардын мындай алдануу ичинде жашаары Куранда көптөгөн аятта адамдарга билдирилүүдө. Мисалы, Аллах бир аятында адамдардын мал-мүлккө болгон жакындыктарын жана ачкөздүктөрүн мындайча билдирет:

Аялдарга, балдарга, сандык сандык жыйылган алтын жана күмүшкө, күлүк көркөм аттарга, айбанаттарга жана түшүмдөргө болгон бекем (күчтүү) арзуу адамдарга «сулуу жана өзүнө тартуучу» кылынды. Булар – дүйнө жашоосунун жалган көркөмдүктөрү. Чыныгы барыла турган сонун жер – Аллахтын Кабатындагы (мекен). (Ал-и Имран Сүрөсү, 14)

Башка бир аятта болсо Аллах дүйнө жашоосунун бир ойун, алаксуу жана алдануу экенин мындайча кабар берет:

Билгиле, дүйнө жашоосу жалаң гана бир ойун, «жагымдуу бир алаксуу», бир кооздук, өз араңарда бир мактануу, мал-мүлк жана бала-чаканы «көбөйтүү каалоосу» гана. Бир жамгыр мисалындай. Ал (жамгыр) өстүргөн эгин эккендердин көңүлүнө жагат, кийин куурайт. Бир карасаң, сапсары болгон болот, кийинчерээк болсо ыпыр-сыпырга айланат. Акыретте болсо оор азап;

(же) Аллахтан бир кечирим жана бир ыраазычылык бар. Дүйнө жашоосу – алдоочу бир кооздуктан башка нерсе эмес. (Хадид Сүрөсү, 20)

Адамдар дүйнө жашоосунда ээ чыккан бул сүрөттөлүштөрдүн чындыгында бир элес экенин түшүнүшкөндө, керексиз кайгырып ачкөздүк кылышканын, керексиз убакыт коротуп алаксыганын түшүнүшүүдө. Ээлик кылган нерселери үчүн ачкөздүк кылган, алар үчүн адамдарга ачууланып кыйкыргандар, кыжырдан столдорун ургандар заттын оригиналын эч качан көрүп, сезе албашын түшүнгөндө, түшүндө адамдарга кол көтөрүп, ачууланып, кыйкырып өкүргөн адам абалына келгендиктен, мындан абдан уялышууда жана абдан бушайман болушууда. Эң негизги нерсенин аларга бул сүрөттөлүштөрдү көрсөткөн Аллах ыраазы боло турган багытта аракет кылуу экенин ошол замат түшүнүшүүдө. Бул чындыкты түшүнгөндөр, тагыраак айтканда, момундар болсо мындай деп айтышууда:

«Айткын: «Шексиз, менин намазым, ибадаттарым, жашоом жана өлүмүм ааламдардын Раббиси – Аллах үчүн.» (Энъам Сүрөсү, 162)

Муну да эч унутпаш керек: бул чындыкты жашоосунун кандайдыр бир учурунда түшүнгөн бир адам эч качан кеч калган болбойт. Себеби ошол замат жашоого көз-карашын жана бүт жашоосун ушул чындыкка ылайык оңдоп, мындан ары элестер үчүн эмес, жалгыз абсолюттук Зат болгон Раббибиз үчүн жашап баштай алат. Аллах дайыма кулдары үчүн кечиримдүү.

Бул чындыкты байкабаган сыяктуу болуп, өз ойлорунда кууланып, жалгыз абсолюттук Заттын Аллах экенин кабыл албагандар болсо өздөрүн чоң бир тузакка түшүргөн болушат. Аллах алардын бул абалын мындайча кабар берет:

...Алардын ал жерде (дүйнөдө) жасаган бардык эмгектери пайдасыз болду жана жасап жаткан аракеттери да жараксыз болду. (Худ Сүрөсү, 16)

Адам бул чындыкты азыр кабыл алгысы келбесе жана бардык ээ болгон нерселерин абсолюттук нерселер катары кабыл алып өзүн алдаса да, аягында өлгөндөн кийин кайра тирилгенде, тагыраак айтканда, акыретте бүт нерсе даана байкалат. Ал күнү аятта билдирилгендей, адамдын «көрүү күчү так болот» (Каф Сүрөсү, 22) жана бүт нерсени абдан даана байкайт. Бирок эгер дүйнө жашоосун элестүү максаттардын артынан чуркап короткон болсо, ал жерде эч жашабаган болууну каалайт. «Ал (өлүм бүт нерсени) токтотуп бүтүрсө эле (жакшы болмок). Мал-мүлкүм мага эч кандай пайда бере албады. Күч жана кудуретим жок болуп кетти» (Хакка Сүрөсү, 27-29) деп айтуу менен кыйроого дуушар болот.

Заттын маңызын түшүнгөндөрдүн бой көтөрүшүнүн жоголушу

Бул анык чындыкты байкаган кээ бир адамдар тынчсызданышууда. Заводдорунун, үйлөрүнүн, машиналарынын, мал-мүлкүнүн, балдарынын, түгөйлөрүнүн, жакындарынын, кызматтык даражаларынын мээлериндеги копияларын гана көргөнүн түшүнүшкөндө, Аллахтын алдындагы алсыздыктары жана муктаждыктары апачык далилденген болууда. Өздөрү да, ээ болгон бүт нерселери да, ал тургай бүт аалам бир элес болууда, өздөрү да бир «эч нерсе» экенин түшүнүшүүдө. Бир гана «мен» деп атаган рухтары калууда. Бул рухту да аларга берген Аллах болгондуктан, бул адам мурда ыймансыз да болгон болсо, Аллахка чындап ыйман келтирүүдө жана Ага баш ийип, өзүн тапшырууда.

Адам бул чындыктарды түшүнгөндө, бой көтөрүү, көбүү, өзүмчүлдүк сезиминин ордун жөнөкөйлүк жана алсыздыгын абдан жакшы түшүнүү сезими ээлоөдө. Мындай адамга дүйнөнүн болгон байлыгы, эң маанилүү кызматы да берилсе, бул адам көппөйт, бой көтөрүп заалымга айлана албайт. Эч качан Аллах ага көрсөткөн сүрөттөлүштөрдү көрүп жатканын унутпайт жана өзүн элестерге алдатпайт. Бул кереметтүү чындык ачкөздүк, бой көтөрүү, көбүү сезимдери менен бирге кектенүү, жаман көрүү, ачуулануу сыяктуу терс сезимдерди да жок кылат. Бүт нерсенин элес экенин билген адамдар элестер үчүн бири-бирине атаандашпайт, ушул себептен бири-бирине душман болушпайт. Бүт адамдар өзүн бир гана Аллахка тапшырган бир чөйрөдө жөнөкөйлүк, баш ийүүчүлүк, боорукердик, урмат, сүйүү жана чынчылдык орун алат.

Ушул себептен адамдардын бул чындыкты түшүнбөгөн сыяктуу болушу, бул чындыктан үркүп качышы – эч туура эмес. Ыймансыз бир адамды бул чындыктар үркүтүшү мүмкүн. Себеби бул чындыктарды кабыл алганда, Аллахтын бар экенин да кабыл алат. Ал эми ыймандуу адамдар болсо заттын мээде Аллах жашаткан бир копия сүрөттөлүш экенин, жалгыз абсолюттук Заттын болсо Аллах экендиги жөнүндөгү чындыкты чоң бир кубаныч жана толкундануу менен тосуп алышы керек. Ыймандуу бир адамдын Аллахтын мындай кереметтүү чеберчилигинен коркуп муну түшүнбөгөн сыяктуу мамиле кылышы акылсыз бир аракет болот. Себеби чындык апачык ортодо турганда, акыл калчабай, ойлонбой, көлөкө сүрөттөлүштүн тунуктугуна жана үч өлчөмдүү болушуна алдануусун улантышы маанисиз. Момун чындыктардан коркпойт, чындыктын сулуулугун жана тереңдигин, Аллахтын кемчиликсиз чеберчилигинин бул система ичинде кандайча болуп дагы кереметтүүрөөк абалга келгенин ойлонот.

Бул чындык дүнүйөгө ач көздүк менен байлангандарды коркутууда

Кылган бир иши үчүн сыйлык алган бир адам мээсиндеги сыйлыкты алат. Сыйлыгын алып жатканда аны алкыштап куттуктаган адамдар – чынында мээсинде пайда болгон адам сүрөттөлүштөрү.

Адам мээсиндеги кичинекей экранда пайда болгон бул сыйлык аземин көрүп жатканда, салондогу адамдардын, сыйлыктын жана салондун оригиналдарын мээсинин сыртында көрө албайт. Себеби баш сөөгүнүн сыртына чыга албайт. Бул – бир адамдын ага берилген сыйлыкты видео касетадан көрүшү сыяктуу.

Адамдардын бул чындыктан коркуп качышынын себеби мына ушунда. Дүйнө жашоосуна ачкөздүк менен байлангандар кызмат жана абройлорунун, алган сыйлыктарынын, банктагы эсептеринин, яхталарынын, кыймылсыз мүлктөрүнүн, аларды мактаган, аларга суктанган адамдардын мээлериндеги бир сүрөттөлүштөр экенин түшүнгөндө, чоң бир ачууланууга кабылышууда. Муну түшүнүүнүн натыйжасында ээ болгон аброй, атак-даңктын жана мал-мүлктөргө ачкөздүк менен байлануунун маанисиз экенин байкашууда жана болгон текеберликтери менен бул чындыктан качышууда. Бирок чындыктан канчалык качышпасын, баары бир бүт жашоолорун башынын ичинде өткөрүп жаткандыгы жөнүндөгү чындыкты өзгөртө алышпайт.

Азап жана кыйынчылыктар да түштө көрүлгөн элестер сыяктуу

Кээ бир адамдар жалаң гана кээ бир нерселердин мээлеринде пайда болгон сүрөттөлүштөр экенин ойлоп, кээ бир окуяларда болсо бул чындыкты унутуп калышат. Чынында болсо, кандай окуя болбосун адам жашоосунун ар бир көз ирмеминде мээсиндеги копия сүрөттөлүштөрдү жашайт. Мисалы, банкрот болгон бир ишкер чынында мээсиндеги ишкана сүрөттөлүшүндө, кайра эле мээсинде пайда болгон адам сүрөттөлүштөрүн көрөт. Соода кылган буюмунун, бул буюм үчүн алган акчасынын баары – мээсинде пайда болгон элестер. Бул адам болгон акчасын жоготкондо, чынында акча сүрөттөлүшүн жоготкон болот. Ишканасы жана болгон мал-мүлкү тартып алынган бир адам мээсинде пайда болгон буюм жана ишкана сүрөттөлүштөрүн жоготкон болот. Же машинасы уурдалган бир адам да мээсинде көргөн машина элесин жоготкон болот. Жашоосу боюнча бир көз ирмем да оригиналын көрө албаган, бирок ушуга карабастан ээ чыккан бир сүрөттөлүштү эми көрө албай калат.

Булар эле эмес, жашоосу боюнча жолуккан бардык кыйынчылыктар да адамдын мээсинде пайда болот. Мисалы, ички туруксуздуктар күчөгөн бир өлкөдө дайыма өлүм коркунучу менен жашаган, душман аскерлеринин кол салуусуна дайыма кабылган бир адам чындыгында мээсинде пайда болгон душман аскерлери сүрөттөлүштөрүнө жолугууда. Бир кол салуу учурунда жаракат алган, колун

жоготкон бир адам да мээсиндеги кол сүрөттөлүшүн жоготот, оору сезиминин баары мээсинде бир кабылдоо катары пайда болот. Душмандарынын коркуткан, кектүү жана ачуулуу сөздөрү мээсинде пайда болгон үндөр гана.

Жыйынтыктасак, кыйынчылыктар, азаптар, коркуу пайда кылган окуялар да – адамдын мээсинде пайда болгон элестер. Көргөн сүрөттөлүштөрүнүн чыныгы маңызын билген бир адам кабылган кыйынчылыктан улам кыйналбайт, арызданбайт. Же абдан ачуулуу жана коркунучтуу душманынын алдында да, мээсиндеги элестерди көрүп жатканын билүү менен коркуу жана үмүтсүздүккө кабылбайт. Баарынын Аллах пайда кылган сүрөттөлүштөр экенин жана Аллахтын буларды терең максаттуу жаратканын билет. Кандай нерсеге жолукпасын, Раббизге болгон баш ийүүчүлүк жана ишенимдин ага берген бир бейпилдиги ичинде болот. Аллах көптөгөн аятында ыйман келтиргендер үчүн коркуу жана капалануу жок экенин билдирген:

Шексиз: «Биздин Раббиз – Аллах» деп айтып, кийин туура бир жолду туткандар (жокпу); эми алар үчүн коркуу жана кайгы-капа да жок. (Ахкаф Сүрөсү, 13)

Өмүр бойу көргөн бардык окуялардын, уккан бардык үндөрүнүн Аллах мээсинде жараткан сүрөттөлүштөрү, копиялары экенин билген бир адам коркуу, керексиз сыгылып, кайгыруу, паникага кабылуунун ордуна, бул сүрөттөлүштөрдүн жана анын Жаратуучусу болгон, чексиз мээримдүү жана боорукер Аллахка тобокел кылат.

Заттын маңызы темасы жашырылбаганда, пайда боло турган чөйрө

Заттын оригиналын көрбөгөнүн, Аллах аларга көрсөткөн сүрөттөлүштөр менен гана аралашып жашаганын билген адамдардын бүт жашоосу, жашоого көз-карашы жана баалуулуктары өзгөрөт. Бул адамдар үчүн да, коом үчүн да пайдалуу өзгөрүү болот. Себеби бул чындыкты көргөн адам Аллах Куранда билдирген момундун жогорку ахлагын эч кыйналбастан жашайт.

Дүнүйөгө маани бербеген, заттын элес экенин түшүнгөн адамдар үчүн маани берилиши керек болгон нерсе руханий баалуулуктар болот. Аллахтын дайыма аны укканын жана көргөнүн билген, кылган ар бир иши үчүн акыретте эсеп берээрин түшүнгөн бир адам сөзсүз сонун ахлактуу болот, Аллахтын буйрук жана тыюуларына ылайык болууга абдан көңүл бурат. Натыйжада коомдо бүт адамдар бири-бирине карата сүйүү жана урмат толо болот, жакшы жана сонун иш-аракеттерде бири-бири менен жарышат. Адамдар арасындагы баалуулуктар өзгөрөт, зат маанисин жоготот, натыйжада адамдар арасындагы жогорулук бийлик жана байлыкка жараша эмес, ахлакка жана такыбага (Аллах коркуусуна) жараша болот.

Эч ким элес болгон нерселердин артынан чуркабайт, бүт адамдар чындыктын артынан жүрөт. Адамдар «ким эмне деп ойлойт?» деп ойлонбойт, «Аллах эмне кылсам, менден ыраазы болот?» деген ой менен аракет кылат. Мал, мүлк, кызмат жана бийликтен пайда болгон бой көтөрүү, көбүү, өзүмчүлдүк сезимдеринин ордун жөнөкөйлүк жана алсыздыгын толук түшүнүү сезимдери ээлейт. Натыйжада адамдар Куранда айтылган сонун ахлак өзгөчөлүктөрүн сүйүп жана каалап жашашат. Мындай өзгөрүүлөр болсо бүгүнкү күндөгү коомдордун көптөгөн маселелерин чечет.

Кичинекей пайдасы үчүн да ачууланган, мушташка жулунган адамдардын ордун ар бир көргөнүнүн элесин көрүп жатканын билген, ошондуктан ачуулануу, кыйкырып өкүрүү сыяктуу реакциялардын аны уят кылаарын билген адамдар ээлейт. Мунун себебинен адамдарда жана коомдордо бейпилдик жана ишенимдүүлүк өкүмчүлүк кылат, бүт адамдар жашоосунан жана ээ болгон нерселеринен ыраазы болот. Мына адамдардан жашырылган бул чындыктын адамдарга жана коомдорго тартуулай турган немат-жакшылыктардын кээ бирлери ушулар. Бул чындыктын билиниши, ойлонулушу жана жашалышы менен бирге адамдар дагы көптөгөн кооздуктарга кабылышат. Бул кооздуктарга жетүүнү каалагандар болсо бул улуу чындыкты жакшылап ойлонушу жана түшүнүүгө аракет кылышы зарыл. Аллах бир аятында мындайча билдирет:

Чындыгында, силерге Жаратуучунардан (Раббиңерден) парасат (терең акыл) келди. Ким парасат менен байкаса өзүнө пайда, ким көр болсо (көргүсү келбесе) өзүнө зыян... (Энъам Сүрөсү, 104)

Заттын маңызын билүү материализмди толук кыйратат

Жашообуз боюнча заттын оригиналын көрүп, сезбегенибиз жөнүндөгү чындыктан эң көп коркуп, тынчсыздангандар – бул албетте, материалисттик философияга баш ийгендер. Мунун себебин жакшыраак көрүү үчүн материализмдин жалпы аныктамасына кайрылуу жетиштүү. Мисалы, материалисттердин өздөрүнүн булактарында материализмдин туура эмес философиясы мындайча сүрөттөлөт:

*Материализм дүйнөнүн башталгычы жок жана түбөлүктүү (башталгычы жана аягы жок) экендигин, Теңир тарабынан жаратылганын, жана убакыт жана мейкиндиктин чексиздигин кабыл алат.*³⁶

Meudan Larousse (Мейдан Лароус) Энциклопедиясынын 8-томунда болсо материалисттик философия төмөнкүдөй сүрөттөлөт:

Материализм – «материядан (заттан)» башка бир нерсенин бар экенин кабыл албаган бир көз-караш. Бүт чындыктардын маңызын жана өзүн рухтун пайда кылганын айткан «рухчулуктун» карама-каршысы...

Бул кыска аныктамалардан да байкалгандай, материалисттик философия затты жалгыз абсолюттук нерсе катары кабыл алат жана заттан башка эч кайсы нерсени же түшүнүктү кабыл албайт. Мисалы, материалисттик философия рухтун бар экенин кабыл албайт, адамдын аң-сезимин мээнин иш-аракеттеринин бир жемиши катары көрөт. (Материалисттердин мындай көз-караштарынын туура эмес экендигине «Материализм такалган эң маанилүү дубалдардын бири: Адамдын аң-сезими» аттуу бөлүмдө токтолгонбуз). Бул китеп боюнча түшүндүрүлгөндөрдүн эң маанилүү жана тарыхый тарабы болсо – бул анын материалисттик философияны жараксыз кылышы. Себеби, учурда зат (материя) деп аталган нерселердин мээбиздеги абалдарын гана биле алаарыбыз апачык белгилүү болду. Жана мээбиздин сыртындагы заттын кандай экенин эч көрсөтө албайбыз. Себеби мээбиздин сыртына чыгып, зат деп атаган нерсебиздин оригиналын көрүшүбүз мүмкүн эмес. Эки сүйлөм менен айтылган бул чындыкты кабыл алгандан кийин ортодон зат да, материализм да жок болууда. Сырткы дүйнөдөгү заттык нерселерге эч качан жете албайбыз, демек эч качан көрө албаган заттар жөнүндө философия кылуунун, буларга таянып жашоо көз-карашы куруунун логикага сыйбашы жана керексиз экендиги апачык белгилүү.

Материалисттик философияга көз-каранды адамдардын заттын аркасындагы бул маанилүү сырды түшүндүрүүдөн абдан тынчсызданышынын, бул сыр айдан ачык болгонуна карабастан аны түшүнбөгөн сыяктуу болушунун негизги себеби – бул теманын алардын философиясын жок кылаарын түшүнүүлөрү. Тарых боюнча бардык материалисттер заттын маңызынын түшүндүрүлүшүнөн, ал тургай материализм тараптарларынын бул чындыкты түшүндүргөн китептерди окушунан абдан тынчсызданышкан жана муну айтышкан. Мисалы, Россиядагы кандуу коммунисттик революциянын лидерлеринин бири болгон Владимир И. Ленин дээрлик бир кылым мурун жазган *Материализм жана Ампириокритицизм* аттуу китебинде тараптарларына бул чындыкка карата мындайча эскертүү берген:

*Сезимдерибиз менен кабылдаган заттык чындыкты бир жолу эстедиңби, шектенүүгө (агностицизм) жана субъективдүүлүккө жылгандыктан, фидеизмге (диний ишенимге) каршы колдоно турган бардык куралдарыңды жоготосуң; бул болсо фидеизмдин каалаган нерсеси. **Манжаңды алдырдыңбы, алгач колуң анан өзүң кетесиң.** Сезимдерди заттык дүйнөнүн бир көрүнүшү катары эмес, атайын бир мүчө катары алганда, башкача айтканда, материализмден орун бергениңде, өзүңдү (өздүгүңдү) фидеизмге алдырасың. Кийин сезимдер эч кимдин сезимдери болот, акыл эч кимдин акылы, рух эч кимдин руху, каалоо эч кимдин каалоосу болот.*³⁷

Бул сөздөр Ленин чоң бир коркуу менен байкаган жана өзүнүн да башка «жолдошторунун» да мээсинен өчүргүсү келген чындыктын материалисттерди канчалык тынчсыздандыраарын көрсөтүүдө. Бирок учурдагы материалисттер

Ленинден да күчтүү тынчсызданышууда; себеби бул чындык мындан 100 жыл мурункуга караганда бир топ ачык, так жана күчтүү бир абалда ортого койулууда.

Мурда бир философия же бир жоромол катары кабылданган бул тема дүйнө тарыхында алгачкы жолу мынчалык каршы чыгууга мүмкүн болбой турган абалда жана илимий табылгаларга таянуу менен түшүндүрүлүүдө. Илимпоз Lincoln Barnett (Линкольн Барнетт) бул теманы «сезип койуунун» эле материалисттик илимпоздорду канчалык коркуу жана тынчсыздануусуна себеп болоорун мындайча баяндоодо:

*Философтор бардык заттык чындыктарды элестердин бир көлөкө дүйнөсү абалына алып келип жатышканда, илимпоздор адам сезимдеринин чектерин **коркуу жана кооптонуу менен сезишти.***³⁸

Өлкөбүздө жана дүйнө жүзүндө бул темага жолуккан ар бир материалистте мындай «коркуу жана тынчсыздануу» абдан күчтүү байкалууда. Мисалы, өлкөбүздө философияларынын негизи болгон эволюция теориясынын илимий тараптан кыйратылышы натыйжасында ансыз деле чоң шок жашап жаткан материалисттер эми болсо дарвинизмден бир топ маанилүү таянычтарын, т.а., заттын (материянын) өзүн жоготконун түшүнө башташты. Ошондуктан, теманын маанисине көңүл буруп, бул теманын алар үчүн «эң чоң коркунуч» экендигин, алардын «маданий негиздерин толугу менен жыккандыгын» айтышууда.

Негизи бул Аллах Куранда ыйман келтиргендерге билдирген убадасынан бир көрүнүшү. Чындык ортого чыкканда батыл (негизсиз, жалган) пикирлер жок болот:

Айт: «Чындык келди, батыл жок болду. Эч шексиз, батыл жок болуучу.» (Исра Сүрөсү, 81)

Жок, Биз чындыкты батылдын үстүнө таштайбыз, ал (чындык) анын (батылдын) мээсин талкалайт. Бир карасаң, ал жок болуп кеткен болот. (Аллахка карата) Мындай сыпаттаганыңар үчүн силерге азап болсун. (Анбия Сүрөсү, 18)

Материализм адамзат тарыхы боюнча болуп келген жана бул философиянын жактоочулары затты өздөрүнчө далил сыяктуу карашып, аларды жоктон бар кылган, жок кезинде аларга жан берген, жашай ала турган бир аалам жараткан Аллахка баш көтөрүшкөн. «Зат бар болсо, Аллах бул заттын кайсы жеринде болушу мүмкүн?» деген сыяктуу үстүртөн жана караңгы логикалары менен Аллахтын бар экенинен баш тарткан жана башка адамдардын да баш тартышы үчүн аракет кылган бул адамдар бүгүнкү күндө эң чоң таянычтарынын жыгылганына күбө болушууда. Себеби бул жерде түшүндүрүлгөн чындык алардын философияларын тамырынан жыгып, жок кылууда, талаш-тартыш жасоого эч мүмкүнчүлүк калтырбоодо. Болгон

ойлорун, жашоолорун, бой көтөрүүлөрүн жана баш тартууларын таяндырган зат алардын колунан бир заматта учуп кетти.

Материалисттер тарых боюнча бири-бирине Аллахтан баш тартууну жана мунун ыкмаларын мурас калтырышкан. Мисалы, Лениндин жогорудагы сөздөрүн учурда көп материалисттер колдонушууда жана тараптарларына бул чындыкты укпагыла, окубагыла деген сунуштарды беришүүдө. Бирок илимдин заттын маңызы менен байланыштуу бул чындыкты апачык ортого коюшу жана интернет сыяктуу технологиялык мүмкүнчүлүктөр менен бүт дүйнөгө маалымат жеткирүүнүн абдан оңой жана ылдам болушу алардын мындай аракеттерин текке кетирүүдө. Себеби адамдар чоң бир ылдамдык менен бул чындыкты окуп, үйрөнүп, түшүнүшүүдө. Жакынкы өтмүштө эле материализмди эң жарактуу дүйнө көз-карашы катары кабыл алгандар учурда чоң бир таң калуу менен дүйнө жашоосунун жана заттын чыныгы маңызын үйрөнүшүүдө. Бул – Аллах каапырларга курган тузак. Каапырлар тарых боюнча Аллахтан баш тартуу үчүн гана адашуу менен затты өздөрүнө кудай (илах) кылышып, өздөрүнүн төмөнкү акылдары менен динге каршы тузак курдук деп ойлошкон болсо, Аллах буга каршы алардын жасалма кудайларын колдорунан ала турган бир чөйрө жараткан жана алардын тузактарына өздөрүн түшүргөн. Аллах тарых боюнча каапырлардын тузагына берген жообун мындайча билдирет:

... Алар бул тузакты куруп жатышканда, Аллах да бир айлакерлик (тузак) курду. Аллах айлакерлердин жакшысы. (Анфал Сүрөсү, 30)

Аллах адамдарга заттын оригиналын көрүп жаткан сыяктуу сезимди берүү менен материалисттерди тузакка түшүргөн жана аларды тарыхта эч болуп көрбөгөндөй уят кылып, басынтты. Малдарын, мүлктөрүн, кызматтарын, наамдарын, ичинде жашаган коомду, бүт дүйнөнү жана чындыгында элестер гана болгон бүт нерсени абсолюттук нерсе деп ойлошкон, ал тургай буларга таянып Аллахка каршы бой көтөрүшкөн. Өз ойлорунда бой көтөрүп, Аллахка баш көтөрүшүп, каапырчылыкта бир топ алдыга кетишкен. Мындай кылууда таянып, «күч-кубат алган» жалгыз нерселери зат болгон. Бирок ушунчалык аңкоолук абалга түшүшкөндүктөн, Аллахтын аларды толук ороп, курчап турганын эч ойлошкон эмес. Аллах каапырлардын аңкоолуктары себебинен кабыла турган абалын Куранда мындайча кабар берген:

Же тузак курууну каалап жатышабы? Бирок (чынында) ал каапырлар (өздөрү) тузакка түшүүчүлөр. (Тур Сүрөсү, 42)

Материалисттер тарыхтын эң ири жеңилүүсүнө кадам кадам жакындашып баратканда, муну байкай алышкан эмес. Мисалы, бүт сүрөттөлүштөрдүн мээде кабылданганын тапканда, мунун алардын ишенимин тамырынан кыйратаарын

эсепке ала алышкан эмес. Материалист бир илимпоз жасаган изилдөөлөрү натыйжасында бүт көргөн нерселеринин чынында ал ойлогондой эмес экендигин, тескерисинче мээде пайда болгон сүрөттөлүштөрдү көрүп жатканын далилдөө менен материалисттик ишенимге өз колдору менен сокку урушкан. Аллах каапырлардын өздөрү курган тузагына өздөрүнүн аңкоолук менен түшөөрүн бир аятта мындайча билдирет:

Ушинтип Биз ар өлкөнүн алдыңкыларын, ал жерде тузак курушсун деп, ал жердин күнөөкөр-кылмышкерлери кылдык. Чынында болсо алар тузакты өздөрүнө гана курушат жана муну түшүнүшпөйт. (Энъам Сүрөсү, 123)

Шексиз, бул чындыкты түшүнүү – материалисттер үчүн эң коркунучтуу окуя. Себеби ээ болгон бүт нерсесинин копия сүрөттөлүшүн көрүп жатышы, өз сөздөрү менен айтканда, алар али дүйнөдө турганда, «өлбөстөн туруп бир өлүмгө» барабар.

Бул чындык менен бирге, Аллах жана өздөрү жалгыз калышкан. Аллах «**Аны жалгыз (жападан жалгыз) кылып жаратканымды (бул адамды) Мага тапшыр**» (Мүдессир Сүрөсү, 11) аяты менен ар бир адамдын Өз Кабатында чынында жападан жалгыз экендигине көңүл бурууда. Бул кереметтүү чындык дагы көптөгөн аятта кабар берилген:

Ант болсун, силерди алгач жаратканыбыз сыяктуу (бүгүн да) «бир бирден, жападан жалгыз (абалда) Бизге келдиңер жана силерге бергендерибизди арканарда калтырдыңар... (Энъам Сүрөсү, 94)

«Жана алардын баары кыямат күнү Ага «жападан жалгыз жана бирден» келишет.» (Мерйем Сүрөсү, 95)

Аллах башка бир аятында болсо акырет күнү каапырларга мындай деп айтылаарын билдирет:

Алардын баарын топтой турган күнү; кийин шерик кошкондорго айтабыз: «Кана (ал бир нерсе) деп ойлоп шерик кошконуңар?» (Энъам Сүрөсү, 22)

Мунун аркасынан каапырлар дүйнөдө бар деп ойлоп, Аллахка шерик кошкон малдарынын, балдарынын, чөйрөлөрүнүн алардан алыстаганына жана толугу менен жок болгонуна күбө болушат. Аллах бул чындыкты «Кара, өздөрүнө карата кандай калп айтышты жана куруп жаткандары алардан жоголуп-алыстады.» (Энъам Сүрөсү, 24) аяты менен кабар берген.

21-кылым – бул чындык бүт адамдар арасында жайыла турган, материализм болсо жер бетинен өчүрүлө турган тарыхый бир бурулуш чекити. Бул чындыкты байкай алган адамдардын өтмүштө эмнеге ишенгени, эмнени эмне үчүн жактаганы эч маанилүү эмес. Эң маанилүүсү – чындыкты көргөндөн кийин, буга каршы турбоо, ансыз деле өлгөндө так түшүнүлө турган бул чындыкты кеч боло электе түшүнүү. Чындыктардан качпаш керек экенин унутпоо зарыл.

УБАКЫТ ДА БИР ЭЛЕС

Китептин бул жерге чейинки бөлүгүндө көп адамдар абсолюттук нерсе деп ойлогон заттын оригиналына эч качан жете албашыбыз жана ар бир адамдын мээсиндеги копия сүрөттөлүштөрдү гана көрүп, сезээри түшүндүрүлдү. Жана бул кереметтүү чындыктын бүт дүйнөдө Аллах сүйүүсү жана коркуусунун өсүшү, руханий байлыктын жана сонун ахлактын жайылышы, материализмдин кыйрашы үчүн канчалык маанилүү экендиги баса көрсөтүлдү.

Материалисттер зат сыяктуу башы-аягы жок жана абсолюттук нерсе деп ойлогон дагы бир түшүнүк – бул убакыт. Бирок, зат сыяктуу, убакыт да – бир элес жана башталгычы жок эмес, жаратылган бир убактысы бар. Бүгүнкү күндө илимий далилдери менен ортого коюлган бул чындык Куранда көптөгөн аяттар аркылуу да билдирилген.

Убакыт – бир учурду башка учур менен салыштырганыбызда пайда болгон түшүнүк

Убакыт – толугу менен биздин кабылдоолорубузга жана кабылдоолорубуз арасында жасаган салыштырууга таянган бир түшүнүк. Мисалы, сиз азыр бул китепти окуп жатасыз. Китепти окуудан мурун ашканада тамак жеңиңиз дейли. Ашканада тамак жеп жаткан «учуруңуз» менен «азыркы учур» арасында бир убакыт периоду бар деп ойлойсуз жана муну «убакыт» дейсиз. Чындыгында болсо ашканада тамак жеген «учуруңуз» сиздин мээңиздеги бир маалымат гана. Жана сиз жашап жаткан «азыркы учур» менен эс тутумуңуздагы маалымат арасында бир салыштыруу жасайсыз жана муну «убакыт» деп атайсыз. Бул салыштырууну жасабаганыңызда убакыт түшүнүгү да жоголот, адам үчүн ичинде жашап жаткан учур гана бар болгон болот.

Мисалы, бир адамдын мектепти бүтүрүү аземи эс тутумундагы бир маалымат. Адам ал аземден баштап эс тутумундагы башка маалыматтарды да ичинде жашап жаткан учуру менен салыштырганда, убакыт элесин алат жана эсиндеги маалыматтар негизинде бул убакыттын узун же кыскалыгын аныктайт. Чындыгында болсо бул «узундук» жана «кыскалык» да толугу менен мээде пайда болгон жана бул салыштыруудан чыккан бир сезим.

Ушул сыяктуу бир адам жерге түшкөн калемди ийилип алган жана столдун үстүнө койгон бирөөнү көргөндө салыштыруу жасайт. Көргөн адамы калемди столго койгон учурда, ал адамдын калемди ийилип алышы жана столду көздөй басышы – караган адамдын мээсинде орун алган маалыматтар. Убакыт элеси калемди столго койгон адам менен бул маалыматтар арасында салыштыруу жүргүзүлүү аркылуу ортого чыгат.

Атактуу физик Julian Barbour (Жулиан Барбоур) убакыттын аныктамасын мындайча кылат:

*Убакыт – буюмдардын абалдарын өзгөртүү өлчөгүчүнөн башка нерсе эмес. Бир маятник кыймылдайт, сааттын жебелери илгерилейт.*³⁹

Кыскача айтканда, убакыт мээде эскерүүлөр катары сакталган **бир катар маалыматтар, тагыраак айтканда, сүрөттөлүштөр арасында салыштыруу жасоо аркылуу бар болууда**. Эгер бир адамдын эс тутуму болбогондо, ал адам ичинде жашап жаткан учурду гана жашамак, мээси мындай жоромолдор жасай алмак эмес жана ошондуктан убакыт элеси да пайда болбойт эле.

Убакыттын бир элес экендиги жөнүндө илимпоздордун пикирлери

Убакыттын кыймылдаган нерселер жана пайда болгон өзгөрүүлөр арасында жасаган белгилүү бир ирээттеширүүдөн пайда болгон түшүнүк экени учурда илим тарабынан да кабыл алынды. Бул темада пикирин сунган ойчул жана илимпоздордон мисалдар берүү менен теманы тереңирээк түшүндүрүүгө аракет кылалы.

The End of Time (Убакыттын аягы) аттуу китебинде убакыттын жоктугу жана түбөлүктүүлүк жөнүндөгү сөздөрү менен илим дүйнөсүндө чоң кызыгуу жараткан физик Жулиан Барбоур убакыттын бир элес болушунун көп адамдардын кабыл алышы кыйын болгон бир чындык экенин айтууда. *Discover* журналында Барбоур менен жасалган бир маекте убакыт элеси жөнүндө мындай жоромолдор жасалган:

*«Мен дагы эле кабыл алууда кыйналам» дейт (Барбоур). Бирок оң сезим ааламды түшүнүү үчүн эч качан ишенимдүү бир жол көрсөтүүчү болбоду. Коперник Күндүн Дүйнө айланасында айланбаганын алгачкы болуп айткандан бери физиктер кабылдоолорубузду адаштырышты. Бүт нерсеге карабастан, Дүйнө 67000 миль/саат ылдамдык менен боштукта айланып жатканда, кичинекей бир кыймыл да сезбейбиз. Барбоур «убакыт өтүп жатат» деген сезимибиздин «Түз Дүйнө Жамаатынын» (*Flat Earth Society*) батыл (негизсиз) ишеними сыяктуу туура эмес экенин айтууда.»⁴⁰*

Жогоруда да байкалгандай, атактуу физик Барбоур убакыттын абсолюттук экени жөнүндөгү ишенимибиздин негизсиз экенин айтууда. Жана учурда физика тармагындагы изилдөөлөр бул чындыкты апачык көрсөтүүдө. **Убакыт – абсолюттук эмес, пайда болгон окуяларга жараша ар түрдүү кабылданган салыштырмалуу бир түшүнүк.**

Нобель сыйлыгынын ээси, атактуу генетика профессору жана ойчул François Jacob (Франсуа Жакоб) болсо *Мүмкүндөрдүн ойуну* аттуу китебинде убакыттын артка айланышы менен байланыштуу төмөнкүлөрдү түшүндүрөт:

Тескерисинен көрсөтүлгөн тасмалар (фильмдер) убакыт тескери аккан бир дүйнөнүн эмнеге окшой тургандыгын элестетүү мүмкүнчүлүгүн берет. Сүт

чыныдагы кофеден бөлүнүп, сүт идишине жетүү үчүн абага уча турган бир дүйнө; жарык бөлүкчөлөрү бир булактан чыгуунун ордуна бир тузактын (тартылуу борборунун) ичинде топтолуу үчүн дубалдардан чыга турган бир дүйнө; сансыз суу тамчыларынын таң калыштуу чогуу аракети менен суунун сыртын көздөй ыргытылган бир таш бир адамдын колуна келүү үчүн бир ийри сызык бойунча уча турган бир дүйнө. Бирок убакыт тескери аккан мындай дүйнөдө мээбиздин процесстери жана эс тутуунун пайда болушу да ушул сыяктуу тескериге айландырылган болот. Өткөн чак жана келер чак үчүн да дал ушундай болот жана дүйнө бизге толугу менен азыркы көрүнүп жаткан сыяктуу көрүнөт.⁴¹

Мээбиз белгилүү бир ирээттөө ыкмасына жараша иштегендиктен, учурда дүйнө жогоруда түшүндүрүлгөндөй иштеген жок жана «убакыт дайыма алдын көздөй агууда» деп ойлойбуз. Чындыгында болсо, бул – мээбиздин ичинде чыгарылган бир чечим жана ошондуктан, толугу менен салыштырмалуу бир нерсе. Эгер эс тутуубуздагы маалыматтар тескери көздөй ойнотулган тасмалардагы сыяктуу тизилсе, биз үчүн убакыттын агымы да тескери көздөй ойнотулган тасмалардагы сыяктуу болот. Мындай учурда өтмүштү келечек, келечекти болсо өтмүш катары кабылдап баштамакпыз жана жашообузду азыркынын тескериси болгон бир абалда жашамакпыз.

Чындыгында болсо, убакыттын кандай аккандыгын, же агып акпагандыгын эч качан биле албайбыз. Бул абал да убакыттын абсолюттук бир чындык эмес экендигин, жалаң гана бир элес түрү экендигин көрсөтөт.

Убакыттын бир элес (сезим, кабылдоо) экендиги ХХ кылымдын эң ири физиги деп эсептелген Эйнштейн сунган *Жалпы салыштырмалуулук теориясы* менен да далилденген. Линкольн Барнетт *Аалам жана Эйнштейн* аттуу китебинде мындай дейт:

*Абсолюттук космос менен бирге Эйнштейн чексиз өтмүштөн чексиз келечекти көздөй аккан адашпаган жана өзгөрбөгөн бир универсалдуу убакыт теориясын да четке какты. Салыштырмалуулук теориясын түшүнбөстүктүн негизги себеби адамдардын убакыт сезиминин да түс сезими сыяктуу бир элес экендигин кабыл алгылары келбегендигинен пайда болууда... Космос заттык нерселердин ыктымалдуу катары болгон сыяктуу, убакыт да – окуялардын ыктымалдуу бир катары. Эйнштейндин төмөнкү сөздөрү убакыттын өзгөчөлүгүн эң жакшы түшүндүрөт: «Бир адамдын жашоосу бизге бир тизмектелген окуялардын ичинде курулган сыяктуу көрүнөт. Бул тизмектен эсибизге келген окуялар «мурдараак» жана «кийинчерээк» өлчөөсүнө жараша тизмектелген сыяктуу. Ушул себептен бир адам үчүн мен-убактысы, б.а., субъективдүү (жекече) убакыт бар. Бул убакыт өзүнчө өлчөнө албайт. Окуялар менен сандар арасында ушундай бир байланыш курамын, чоң бир сан мурдакы бир окуяга эмес, кийинки бир окуяга тиешелүү болот».*⁴²

Эйнштейндин бул сөздөрүнөн «убакыттын алдын көздөй аккандыгы» жөнүндөгү көз-караштын толугу менен бир шарттуу түшүнүк экендигин түшүнөбүз.

Эйнштейн Барнетт айткандай «космос жана убакыттын да бир сезим (элес) экендигин, түс, форма жана чоңдук түшүнүктөрү сыяктуу бул түшүнүктөрдү да аң-сезимден бөлүп кароонун мүмкүн эместигин көрсөткөн».⁴³

Жалпы салыштырмалуулук теориясы бойунча «убакыт да – аны өлчөгөн окуялардан сырткары өзүнчө, көз-карандысыз бар болгон бир нерсе эмес».

Убакыттын салыштырмалуулугу түшүбүздө абдан даана байкалат. Түшүбүздө көргөндөрүбүздү бир топ саат болгондой сезгенибизде, кээде чындыгында бир канча секунда же минута гана уктаган болобуз.

Бул теманы жакшыраак түшүнүү үчүн төмөнкүдөй бир мисал берели. Атайын жасалган жалгыз терезелүү бир бөлмөдө кандайдыр бир убакыт калдыңыз дейли. Бөлмөдө бир саат болгон болсун. Ошондой эле, бөлмөнүн терезесинен күндүн белгилүү бир аралыктар менен чыгып, батып жатканын көргөн бололу. Арадан бир канча күн өткөндөн кийин, «бул бөлмөдө канча күн турдуңуз» деп суралса, бере турган жообуңуз саатка улам карап жана күндүн канча жолу чыгып, батканына карап топтогон маалыматыңызга жараша болот. Мисалы, бул бөлмөдө 3 күн болдум деп эсептедиңиз дейли. Бирок, эгер сизди бул бөлмөгө койгон киши келип, «чындыгында бул бөлмөдө эки күн турдуң» десе жана терезеден көргөн күндүн жасалма экендигин жана бөлмөдөгү саат атайын батыраак иштетилгендигин айтса, бул учурда сиз жасаган эсептин эч кандай мааниси калбайт.

Бул мисал да көрсөткөндөй, убакыттын агуу ылдамдыгы менен байланыштуу маалыматыбыз жалаң гана кабылдаган адамга жараша өзгөрмөлүү булактарга таянат.

Ушул сыяктуу убакыттын агуу ылдамдыгынын ар кандай шарттарда ар ким тарабынан ар кандай сезилиши да убакыттын психологиялык бир кабылдоо (сезим) экендигин далилдейт. Мисалы, операция болуп жаткан бир тууганынын чыгышын күткөн бир адам үчүн бир сааттык убакыт бир канча саат сыяктуу узун сезилет. Бирок ушул эле адам көңүлү абдан жаккан бир нерсени кылып жатканда, бир сааттын кандайча өтүп кеткенин байкабай да калат.

Эйнштейндин *Жалпы салыштырмалуулук теориясы* илимий тараптан ортого койгон бир чындык мындай: убакыттын ылдамдыгы бир нерсенин ылдамдыгына жана тартылуу борборуна болгон алыстыгына жараша өзгөрүүдө. Ылдамдык өскөн сайын убакыт кыскарууда, кысылууда; оорураак жана жайыраак иштөө менен «токтоо» чекитине жакындашууда.

Муну Эйнштейндин бир мисалы менен түшүндүрөлү. Бул мисалда, бирдей жаштагы эгиздердин бирөөсү Дүйнөдө калып, экинчиси жарык ылдамдыгына жакын бир ылдамдык менен космоско саякатка чыгат. Космоско чыккан адам кайтып келгенде, эгиз бир тууганы андан бир топ улгайган болот. Мунун себеби – космосто саякатта жүргөн бир тууганы үчүн убакыттын жай агышы. Дагы бир

мисал: ылдамдыгы жарык ылдамдыгынын 99%ына жакын болгон ылдамдыктагы бир ракета менен космоско саякатка чыккан «бир атанын жашы 27, дүйнөдө калган уулунун жашы 3тө болсо, 30 дүйнө жылынан кийин ата дүйнөгө кайтканда, уулу 33 жашта, атасы болсо 30 жашта болгон болот».⁴⁴

Убакыттын салыштырмалуу болушу сааттардын жайлашы же ылдамдышынан эмес; бардык материалдык системанын атомдон төмөнкү деңгээлдеги бөлүкчөлөргө чейин ар кандай ылдамдыктарда иштешинен келип чыгат. Убакыт кыскарган мындай чөйрөдө адам денесиндеги жүрөктүн согушу, клеткалардын бөлүнүшү, мээнин иштеши сыяктуу процесстер жай иштеп калат. Натыйжада адам убакыттын жайлашын эч сезбестен, жашоосун уланта берет.

Убакыттын салыштырмалуу түшүнүк экендиги Куранда билдирилген

Мурдакы беттерде да айтылгандай, убакыттын абсолюттук бир чындык эмес, салыштырмалуу бир элес экендиги заманбап илимий табылгалар тарабынан тастыкталды. Илим 20-кылымда тапкан бул чындыктын Куранда 1400 жыл мурун билдирилген болушу – абдан чоң бир керемет.

Мисалы, Аллах көптөгөн аятта дүйнө жашоосунун абдан кыска экендигине басым жасоодо. Бир адамдын орточо 60 жылдык өмүрүнүн «күндүн бир сааты» сыяктуу кыска экенин аяттарда Раббибиз мындайча билдирүүдө:

Силерди чакыра турган күн Ага мактоо айтуу менен жооп бересиңер жана (дүйнөдө) абдан аз убакыт калдык деп ойлойсуңар. (Исра Сүрөсү, 52)

Күндүздүн бир саатынан башка эч өмүр сүрбөгөн сыяктуу аларды бир жерде топтой турган күндө алар бир-бирлерин таанышат... (Йунус Сүрөсү, 45)

Кээ бир аяттарда болсо убакыттын адамдар ойлогондон бир топ кыска экендигин Аллах мындайча билдирет.

**Айтты: «Жыл санагы менен жер бетинде канча болдуңар?» Айтышты: «Бир күн же бир күндүн бираз бөлүгүчөлүк болдук, эсептегендерден сура.»
Айтты: «Аз (убакыт) гана болдуңар, чындыгында билген болгонуңарда.»
(Мүмин Сүрөсү, 112-114)**

Куранда башка аяттарда болсо ар кайсы өлчөмдөрдө убакыттын ар кандай ылдамдык менен агышы кабар берилет. Мисалы, Аллах Кабатындагы бир күндүн адамдардын миң жылына барабар экендиги айтылат. (Хаж Сүрөсү, 47) Бул тема менен байланыштуу башка аяттар төмөнкүдөй:

Периштелер жана Рух (Жабраил) Ага узундугу элүү миң жыл болгон бир күндө чыгышат. (Мераж Сүрөсү, 4)

Асмандан жерге (чейинки) ар бир ишти Ал курчап жөнгө салат. Кийин (иштер) силер санап жаткан миң жылга тете бир күндө кайрадан Ага көтөрүлөт. (Сежде Сүрөсү, 5)

Курандын дагы көптөгөн аятында колдонулган услуп убакыттын бир элес экендигин апачык көрсөтүүдө. Мисалы, Аллах Куранда айтылган, момун бир коом болгон Кехф Элин (Үңкүр ээлерин) 300 жыл ашуун убакыт уйку абалында кармаган. Кийин ойготкондо болсо бул адамдар аз эле убакыт уктадык деп ойлошкон, канчалык көп уктаганын болжолдой алышкан эмес:

Ушундайча үңкүрдө жылдар бойу алардын кулактарына урдук (терең бир уйку бердик). Кийин эки топтон кайсынысынын канча тургандыктарын жакшыраак эсептээрин көрсөтүү үчүн аларды ойготтук. (Кехф Сүрөсү, 11-12)

«Ушундайча, бири-биринен сурашсын деп аларды тирилттик (ойготтук). Араларынан бир сүйлөөчүсү айтты: «Канча турдуңар?» Айтышты: «Бир күн же күндүн бир (канча сааттык) бөлүгүнчөлүк турдук.» Айтышты: «Канча турганыңарды (уктаганыңарды) Раббинер жакшыраак билет...» (Кехф Сүрөсү, 19)

Төмөнкү аятта баяндалган абал да убакыттын чындыгында психологиялык бир кабылдоо экендигинин маанилүү бир далили.

Же асты үстүнө айланган, эч ким жашабаган бир шаарга жолуккан сыяктууну (көргөн жоксуңбу?) Айтты эле: «Аллах бул жерди өлүмүнөн кийин кантип тирилтет болду экен?» Буга жооп катары Аллах аны жүз жыл өлүү абалда койду, кийин аны тирилтти. (Жана ага) Айтты: «Канча болдуң?» Ал: «Бир күн же бир күндөн аз болдум» деди. (Аллах ага:) «Жок, жүз жыл болдуң (уктадың), бирок тамагыңды жана суусунуңду кара, али бузула элек; эшегиңди бир кара; сени адамдарга өрнөк-далил кылуубуз үчүн (муну мындай кылдык). (Эшектин) Сөөктөрдү кара кандайча аларды бириктиргенибизди, кийин аларга эт кийгизгенибизди? деди. Ага (кишиге) баары белгилүү болгондон кийин ал айтты: «(Эми) Чындыгында Аллахтын бардык нерсеге күчү жете турган экендигин билем.» (Бакара Сүрөсү, 259)

Байкалгандай, бул аяттарда убакыттын салыштырмалуу экендиги, абсолюттук эмес экендиги апачык билдирилүүдө. Башкача айтканда, убакыт кабылдоого жана

кабылдаганга жараша өзгөрүүдө; кабылдагандан тышкары өз алдынча бар болгон туруктуу бир нерсе эмес.

Убакыттын салыштырмалуулугу тагдыр чындыгын да түшүндүрөт

Убакыттын салыштырмалуулугу менен байланыштуу баяндардан жана аяттардан байкалгандай, убакыт – кабылдоого жараша өзгөрүүчү, туруктуу эмес бир түшүнүк. Мисалы, биз үчүн миллиарддаган жылдык убакыт периоду – Аллах Кабатында бир көз ирмем гана. Биз үчүн 50 миң жылдык бир убакыт – периштелер жана Жебрейил үчүн бир күн.

Бул чындыктын билиниши – тагдырды түшүнүү үчүн абдан маанилүү. Себеби тагдыр – бул Аллахтын өтмүш жана келечектеги бардык окуяларды «жалгыз бир көз ирмем» ичинде жаратып бүтүшү. Бул болсо Аллах Кабатында ааламдын жаратылуу убагынан кыяматка чейинки бардык окуялардын жашалып бүткөндүгүн билдирет. Адамдардын көпчүлүгү Аллахтын али жашала элек окуяларды кантип билгенин, Аллах Кабатында өтмүш жана келечектеги окуялардын кандайча жашалып бүткөнүн жана тагдырдын чын экенин эч аңдап, түшүнө алышпайт. Чындыгында болсо «жашала элек окуялар» - бул биз үчүн жашала элек окуялар. Себеби биз Аллах жараткан убакыттан көз-каранды болуп жашообузду улантабыз жана эс тутумубузга берилген маалыматтар болбостон эч нерсени биле албайбыз. Аллах дүйнөдөгү сыноо чөйрөсүнүн бир зарылдыгы катары «келечек» деп атаганыбыз окуяларды эс тутумубузга бербегендиктен, келечекте эмне болоорун биле албайбыз. Аллах болсо убакыттан жана мейкиндиктен көз-каранды эмес, булардын баарын жоктон жараткан – Ал Өзү. Ошондуктан, Аллах үчүн өтмүш, келечек жана ушул учур – баары бир, жана баары болуп бүткөн. Аллах бир окуянын аягын көрүү үчүн күтпөйт. Ансыз деле бир окуянын башы да, аягы да Анын Кабатында бир учурда болот. Мисалы, Фараондун кандай натыйжага жолугаарын Аллах Аз.Мусаны Фараонго жөнөтпөстөн, Аз.Муса төрөлбөстөн, ал тургай Египет мамлекети али курулбастан мурда билет жана бардык бул окуялар, Фараон жолуккан акыбет менен бирге, Аллах Кабатында жалгыз бир көз ирмем катары жашалган. Мындан тышкары, Аллах үчүн өтмүштү эстөө деген сыяктуу бир нерсе да жок. Өтмүш жана келечек дапдаяр абалда Аллахтын дайыма алдында, баары бир убакта бар, турат.

Бир адамдын бүт жашоосун бир тасманын кадрлары сыяктуу элестетсек, биз бул кадрларды видео касетадан көргөн сыяктуу көрөбүз жана касетаны алдыга түрдүрүү сыяктуу бир мүмкүнчүлүгүбүз жок. Аллах болсо бул тасма кадрларынын баарын бир убакта көрөт жана билет. Ансыз деле бул тасманы болгон детальдары менен бирге белгилеген жана жараткан – Анын Өзү. Биз бир сызгычтын башын, ортосун жана аягын бир кадрда көрө алганыбыз сыяктуу, Аллах биз көз-каранды болгон убакытты башынан аягына чейин жалгыз бир көз ирмем катары ороп

курчаган. Адамдар болсо убактысы келгенде гана бул окуяларды жашап, Аллах алар үчүн жараткан тагдырга күбө болушат. Бул абал - дүйнөдөгү бардык адамдардын тагдырына тиешелүү абал. Бүгүнкү күнгө чейин жаратылган жана мындан кийин жаратыла турган бүт адамдардын бул дүйнө жана акыреттеги жашоолору, бардык көз ирмемдери менен бирге, Аллахтын Кабатында даяр жана жашалган абалда турууда. Аллахтын чексиз «хыфзында» («эс тутумунда») миллиарддаган адам менен бирге бүт жандыктардын, планеталардын, өсүмдүктөрдүн, буюмдардын тагдырында жазылуу окуялар да эч кемибестен же жоголбостон турат. Тагдыр чындыгы – Аллахтын Хафыз (Сактоочу, Коргоочу) сыпатынын, чексиз күчүнүн, кудуретинин жана улуулугунун көрүнүштөрүнүн бири.

«Өтмүш» түшүнүгү эс тутумубуздагы маалыматтардын негизинде пайда болот

Биз, бизге сиңирилген ой-пикирлерден улам, өтмүш, азыркы учур жана келечек сыяктуу бөлүмдөргө айрылган убакыт бөлүктөрүн жашап жатабыз деп ойлойбуз. Чындыгында болсо «өтмүш» деген бир түшүнүккө ээ болушубуздун жалгыз себеби – мурда да айтылгандай, эс тутумубузга кээ бир окуялардын берилиши гана. Мисалы, биринчи класска катталган учурубуз эс тутумубузда сакталган бир маалымат жана биз ушул себептен муну өтмүш бир окуя катары кабылдайбыз. Келечек менен байланыштуу окуялар болсо эс тутумубузда жок. Ошондуктан биз али кабардар болбогон бул окуяларды «жашала турган», «келечекте боло турган» окуялар катары кабыл алабыз. Чындыгында болсо өтмүш биз үчүн жашалган, тажрыйба кылынган, көрүлгөн окуялар болгон сыяктуу эле, келечек да ошол сыяктуу жашалган. Бирок бул окуялар биздин эс тутумубузга берилбегендиктен, биз буларды биле албайбыз.

Эгер Аллах келечек менен байланыштуу окуяларды да эс тутумубузга берген болгондо, анда келечек да биз үчүн өтмүш болмок. Мисалы, 30 жаштагы бир адамдын эс тутумунда 30 жылдык эскерүүлөр, окуялар бар жана ошондуктан бул адам 30 жылдык бир өтмүшүм бар деп ойлойт. Эгер бул адамдын эс тутумуна 30 менен 70 жаш арасындагы келечегине тиешелүү окуялар да берилсе, анда 30 жаштагы бул адам үчүн 30 жылдык өмүрү да, 30 менен 70 жашы арасындагы «келечеги» да өтмүш абалына келет. Себеби, бул абалда өтмүшү да, келечеги да эс тутумунда бар болгон болот, жана экөөсү тең ал үчүн жашалган, көрүлгөн, тажрыйба кылынган окуялар болот.

Бирок Аллах бизге окуяларды белгилүү бир ирээт менен, кичинеден чоңду көздөй ага турган абалда, өтмүштөн келечекти карай аккан бир убакыт бар болгон сыяктуу кабылдаткан үчүн, бизге келечегибиз менен байланыштуу окуяларды билдирбейт, булардын маалыматын эс тутумубузга бербейт. Келечек биздин эс тутумубузда жок, бирок Аллахтын чексиз хыфзында бүт адамдардын өтмүшү жана келечеги бар. Бул, мурда да айтылгандай, бир адамдын жашоосун буга чейин эле

бар болгон бир тасмадан көрүшү сыяктуу. Тасма мурда эле тартылган жана бүткөн. Бирок бул тасманы алдыга түрүү мүмкүнчүлүгү болбогон адам кадрларды бир бирден көргөн сайын жашоосун көрөт. Али көрө элек кадрларды болсо «келечегим» деп ойлоп жаңылат.

Өтмүш жана келечек – бул кайып кабарлары

Аллах Курандын көптөгөн аятында кайыпты, башкача айтканда, көрүнбөгөндү, билинбегенди, күбө болунбаганды Өзү гана билээрин билдирүүдө:

Айткын: «Оо, асмандар менен жердин жаратуучусу, кайып менен аныкты билүүчү Аллахым. Пенделериңдин арасындагы талашып жаткан нерселерде Өзүң гана өкүм кыласың.» (Зүмер Сүрөсү, 46)

Айткын: «Албетте, силер качкан өлүм, шексиз силерге келет. Кийин кайыпты да, аныкты (күбө болунганды) да билген (Аллах)ка кайтарыласыңар; Ал силерге жасагандарыңарды кабар берет.» (Жума Сүрөсү, 8)

(Аллах:) «Эй Адам, буларды аларга аттары менен кабар бер» деди. Ал буларды аларга аттары менен айтып бергенде, «Силерге асмандардын жана жердин кайыптарын чындыгында Мен билемин, жашырганыңарды жана ачыкка чыгарганыңарды да Мен билемин дебедим беле» деди (Аллах). (Бакара Сүрөсү, 33)

Адатта адамдар кайыпты келечекке гана тиешелүү окуялар деп ойлошот, чындыгында болсо өтмүш да, келечек да – кайып. Өтмүштө жашалгандар да, келечекте жашала тургандар да – Аллах Кабатында сакталуу турган маалыматтар. Бирок Аллах Өз Кабатында турган кайып маалыматтарынан кээ бирлерин адамдардын эс тутумдарына берүү менен, буларды билинген, тагыраак айтканда, күбө болунган абалга алып келүүдө. Мисалы, Аллах Куранда өтмүшкө тиешелүү маалыматтарды берүү менен Пайгамбарыбыз (сав)га булардын кайып кабарлары экенин билдирген:

Булар – (Биз) сага вахий кылган кайып кабарларынан. Буларды сен жана коомуң мындан мурун билчү эмес элеңер. Андай болсо сабыр кыл. Шексиз (сонун) натыйжа такыба ээлериники. (Худ Сүрөсү, 49)

Бул сага (эй Мухаммед) вахий кылганыбыз кайып кабарларынан. Же алар (Йусуфтуң бир туугандары) ал тузакты куруп жатышканда, кыла турган

**ишине баары чогуу чечим чыгарышканда сен алардын жанында эмес элеч.
(Йусуф Сүрөсү, 102)**

Аллах Пайгамбарыбыз (сав)га али жашала элек кээ бир окуялардан да кабарлар берген. Булар болсо – келечекке тиешелүү кайып кабарлары. Мисалы, Меккенин каратылышы (фетхи) (Фетих Сүрөсү, 27) жана Румдун путпарасттарды жеңиши (Рум Сүрөсү, 3-4). Бул окуялар али боло электе Пайгамбарыбыз (сав)га билдирилген. Пайгамбарыбыз (сав)дын кыямат алааматтары, акыр заман сыяктуу темалардагы хадистери да, ал доордогу бардык адамдар үчүн кайып болгон бул кабарларды Аллахтын ага билдиргенин көрсөтүүдө. Куранда пайгамбарларга жана кээ бир башка салых момундарга да кайыптан кабарлар берилгени баяндалат. Мисалы, Аз. Йусуфка бир туугандарынын тузагынын натыйжасыз болоору кабар берилген (Йусуф Сүрөсү, 15), Аз. Мусанын апасына наристе кезиндеги уулунун Фараон зулумунан кутулаары жана пайгамбар болоору вахий менен билдирилген. (Касас Сүрөсү, 7)

Жыйынтыктасак, биз өтмүш жана келечек деп атаган окуялар жана маалыматтардын баары – Аллах Кабатында сакталып турган кайып кабарлары. Аллах каалаганда, каалаган кишисинин эс тутумуна бул кабарлардын кээ бирлерин берүү менен, кайыптын бир бөлүгүн билинээр абалга айлантууда. Күбө болунган, тагыраак айтканда, көрүүгө боло турган, күбө болууга мүмкүн абалга келген бул окуялар адамдар тарабынан өтмүш деп аталат.

Тагдырга баш ийүүнүн мааниси

Өтмүш жана келечектин чындыгында Аллах Кабатында жаратылган жана жашалган катары сакталуу жана даяр окуялар экендиги бизге абдан маанилүү бир чындыкты көрсөтөт: **Ар бир адам сөзсүз түрдө тагдырына моюн сунган.** Адам өтмүшүн өзгөртө албаган сыяктуу, келечегин да өзгөртө албайт. Себеби өтмүш сыяктуу, келечеги да жашалган. Келечегиндеги бардык окуялар, качан, каерде, эмне тамак жээри, ким менен эмне сүйлөшөөрү, канча акча табаары, кайсы ооруларга чалдыгаары, аягында качан, кантип, каерде өлөөрү баары белгилүү жана буларды өзгөртө албайт. Себеби булар Аллах Кабатында, Аллахтын хафызасында («эс тутумунда») жашалган катары турат. Бир гана, булардын маалыматтары анын эс тутумуна али бериле элек.

Ошондуктан, баштарына келген окуяларга кайгырган, ачууланган, кыйкырып өкүргөндөр, келечеги үчүн кайгыга баткандар, ачкөздүк кылгандар чындыгында өздөрүн керексиз жерге кайгыртышууда. Себеби кандай болот деп кайгырган жана корккон келечеги жашалып бүткөн. Жана эмне гана кылышпасын буларды өзгөртө алышпайт.

Бул жерде туура эмес тагдыр түшүнүгүнөн качынуу керек экендигин айта кетүү керек. Кээ бир адамдар «кандай болгондо да, тагдырымда эмне болсо, ошол болот, анда менин эч нерсе кылышым керек эмес» деп бурмаланган бир тагдыр түшүнүгүн чыгарышат. Ар бир жашаганыбыздын тагдырыбызда экендиги бир чындык. Биз али ал окуяны жашай электе ал окуя Аллах Кабатында жашалган жана маалыматы да, болгон детальдары менен бирге, Аллах Кабатындагы Левх-и Махфуз аттуу китепте жазылуу. Бирок Аллах ар бир адамга окуяларды өзгөртүүгө, өз чечими жана тандоосуна жараша аракет кылууга мүмкүнчүлүгү бар сыяктуу бир сезим берет. Мисалы, адам суу ичкиси келгенде, бул үчүн «тагдырымда болсо ичем» деп отуруп күтпөйт. Бул үчүн ордуна туруп, чыныны алат жана суусун ичет. Чындап эле тагдырында белгиленген чыныда, белгиленген көлөмдөгү сууну ичет. Бирок буларды кылууда «өз эрким жана каалоом менен кылдым» деген сезимге ээ болот. Жана жашоосу боюнча бул сезимди ар бир кылган ишинде жашайт. Аллахка жана Аллах жараткан тагдырга баш ийген (өзүн тапшырган) бир адам менен бул чындыкты түшүнө албаган бир адам арасындагы айырма төмөнкүдөй: баш ийген адам «өзүм кылдым» деген сезимди жашаганына карабастан, булардын баарын Аллахтын каалоосу менен кылганын билет. Беркиси болсо ар бир кылганын «өз акылым жана күчүм» менен кылдым деп ойлоп, жаңылат.

Мисалы, бир оорусу бар экенин уккан баш ийген бир адам мунун тагдырында экенин билгендиктен, абдан тобокелдүү мамиле кылат. «Аллах муну тагдырымда жаратканына караганда, сөзсүз чоң бир жакшылык бар» деп ойлойт. Бирок, кандай болсо да, тагдырымда айыгуу бар болсо, айыгам» деп чара көрбөстөн, күтө бербейт. Тескерисинче колдон келген бардык чараларды жасайт. Докторго барат, тамактануусуна көңүл бурат, дарыларын ичет. Бирок барган докторунун, ал доктор

жасаган дарылоонун, ичкен дарыларынын, булардын ага канчалык таасирдүү болоорун, айыгып айыкпашынын, кыскача айтканда, бүт нерсенин тагдырында экендигин унутпайт. Булардын баарынын Аллахтын хафызасында, али ал дүйнөгө келе электе даяр абалда бар экенин билет. Аллах Куранда адамдар жашаган бүт окуялардын алдын ала бир китепте жазылуу экенин мындайча билдирет:

Жер жүзүндө болгон жана силердин напсиңерде пайда болгон ар кандай нерселердин (окуялардын) баарын Биз жаратуудан мурда бир китепте (жазып) койгонбуз. Шек жок, бул – Аллах үчүн абдан жеңил. (Силердин) Колуңардан чыкканга кайгырбашыңар жана силерге (Аллахтын) бергендеринен улам сүйүнүп-көпшөшүңөр үчүн (ушундай кылды). Аллах текебер-мактанчаакты сүйбөйт. (Хадид Сүрөсү, 22)

Дал ушул себептен тагдырга ыйман келтирген бир адам башына келген эч бир окуяга капаланбайт, үмүтсүздүккө түшпөйт. Тескерисинче, абдан тобокелдүү, баш ийген абалда жана дайыма бейпил, бактылуу болот. Себеби Аллах адамдардын башына келген бүт нерсенин алдын ала белгилүү экенин, ошондуктан баштарына келген кыйынчылыктарга кайгырбашын жана аларга берилген немат-жакшылыктарга эсирип көпшөшүн буйрук кылган. Адам жолуккан кыйынчылыктар да, жетишкен ийгилик жана байлыктары да Аллахтын буйругу менен. Булардын баары – Раббиз адамдарды сыноо үчүн тагдырында мурдатан белгилеген окуялар. Бир аятта билдирилгендей, «...Аллахтын буйругу – бул белгиленген бир тагдыр». (Ахзаб Сүрөсү, 38)

Аллах башка бир аятында болсо **«Эч шексиз, Биз бүт нерсени тагдыр менен жараттык.»** (Камер Сүрөсү, 49) деп билдирүүдө. Бир гана адамдардын эмес, бүт жандуулардын, буюмдардын, Күндүн, Айдын, тоолордун, дарактардын, бүт нерсенин Аллах Кабатында белгиленген бир тагдыры бар. Мисалы, сынган бир антикалык ваза тагдырында белгиленген убакта сынган. Бир канча кылымдык бул ваза али эми жасалып жатканда, аны кимдер колдоноору, кайсы үйдүн кайсы бурчунда, кайсы буюмдар менен бирге тураары белгилүү абалда жасалган. Вазанын ар бир чиймеси, үстүндөгү ар бир түсү тагдырда алдын ала белгиленген. Вазанын кайсы күнү, кайсы саат, кайсы мүнөттө ким тарабынан сындырылаары да Аллахтын хыфзында жашалган абалда турат. Ал тургай ваза алгач жасалган учур, алгачкы жолу сатылуу үчүн витринага коюлган учур, бир үйдүн бурчунда турган учур жана сынып майда бөлүктөргө айланган учур, кыскача айтканда, антикалык вазанын кылымдар бою ар бир көз ирмеми Аллах Кабатында жалгыз бир көз ирмем катары турат. Вазаны сындырган адам бир канча секунда мурун муну билбеген кезде Аллах Кабатында ал көз ирмем жашалган жана белгилүү. Ушул себептен Аллах адамдарга колдорунан чыкканга кайгырбашын айтат. Себеби колдорунан чыккан нерселер тагдырларында чыккан жана ал адамдардын муну өзгөртүүгө күчү жок. Бирок

адамдар тагдырларында болгон окуялардан бир сабак алышы, булар менен тарбияланышы керек. Бул окуялардагы сыр жана жакшылыктарды көрүү менен, дайыма тагдырларын жараткан чексиз мээримдүү, боорукер, адилеттүү, кулдарын коргогон Раббизге багытталышы зарыл. Бул маанилүү чындыкты байкабай жашаган адамдар жашоолору боюнча дайыма коркуу жана тынчсыздануу ичинде болушат. Мисалы, балдарынын келечеги үчүн абдан тынчсызданышат. Кайсы мектепте окушаары, кандай кесипке ээ болоору, ден-соолугунун кандай болоору, кандай жашоо сүрөөрү сыяктуу нерселерди көп ойлоп, тобокелсиздик кылышат. Чынында болсо, ар бир адамдын али жалгыз бир клетка кезинен окуп жазууну үйрөнгөн кезине, университет сынагында берген жоопторунан кайсы фирмада эмне иш кылаарына, кайсы кагаздарга канча жолу кол койоруна, каерде жана кантип өлөөрүнө чейинки ар бир көз ирмеми Аллах Кабатында белгилүү. Бул окуялардын баары Аллахтын хыфында сакталуу турат. Мисалы, **азыр** ар бир адамдын түйүлдүк абалы, башталгыч мектептеги абалы, университеттеги абалы, 35 жаш туулган күнүн куттуктаган учуру, алгачкы жумуш күнү, өлгөндө периштелерди көргөн көз ирмеми, жакындары тарабынан көмүлгөн жана акыретте Аллахка эсеп берген көз ирмедеринин баары **жалгыз бир көз ирмем** катары Аллах Кабатында турат.

Андай болсо, ар бир көз ирмеми Аллах Кабатында жашалган, көрүлгөн жана ушул учурда Аллахтын хафызасында («эс тутумунда») даяр турган бир жашоо үчүн тынчсыздануу, коркуу, кайгыруу – чоң бир капылеттик. Канчалык жан талашып аракет кылбасын, канчалык тынчсызданбасын ар бир адам өзү да, баласы да, түгөйү жана жакындары да алар үчүн Аллах Кабатында даяр турган жашоолорун жашашат.

Анда, акылдуу жана абийирдүү бир адам бул чындыкты түшүнүп, Аллахка жана Аллах жараткан тагдырга көңүлдөн өзүн тапшырышы керек. Чындыгында ар бир адам ансыз деле Аллахка өзүн тапшырган жана моюн сунган абалда жаратылган. Себеби, кааласа да каалабаса да Аллах ал үчүн жараткан тагдырга моюн сунуп жашайт. Тагдырдан баш тарткан адам да тагдырында «тагдырдан баш тартуу» бар болгон үчүн ошол нерсени кылат.

Аллахка чын көңүлдөн өзүн тапшырып моюн сунгандар болсо Аллахтын ыраазычылыгын, рахматын жана бейишин үмүт кыла алышат, жана дүйнө жана акыретте бейпилдик, бакыт ичинде бактылуу өмүр сүрүшөт. Себеби Аллахка өзүн тапшырган, Аллах жараткан тагдырдын ал үчүн эң жакшысы (кайырдуусу) экенин билген бир адамды кайгыга сала турган, коркута турган, тынчсыздандыра турган эч нерсе жок. Бул адам колунан келген бардык аракетти жасайт, бирок бул аракеттин да тагдырында экенин, эмне гана кылбасын тагдырында жазылганды өзгөртүүгө күчү жетпешин билет.

Момун Аллах жараткан тагдырга өзүн тапшырат, муну менен бирге туш болгон ар бир окуяда колунан келишинче себептерди жасайт, чара кабыл алат, окуяларды жакшы, кайырдуу тарапка багыттоо үчүн аракет кылат, бирок бул нерселердин баарынын тагдыры ичинде ишке ашканын жана Аллахтын эң

жакшысын башынан аныктап, белгилеп койгондугун билүү менен бейпилдик ичинде болот. Куранда мындай мамилеге мисал катары Аз. Йакуб балдарынын коопсуздугу үчүн алган бир чара жөнүндө сөз кылынат. Аз. Йакуб жаман ниеттүү адамдардын көңүлүн бурбаш үчүн балдарына шаарга ар башка эшиктен киришин кеңеш кылат, бирок мунун Аллах белгилеген тагдырга эч таасир этпешин да аларга эскертет:

Жана айтты: «Эй балдарым, жалгыз бир эшиктен кирбегиле, башка башка эшиктерден киргиле. Мен силерге Аллахтан эч нерсени бере албайм (кетире албайм). Өкүм бир гана Аллахтыкы. Мен Ага тобокел кылдым. Тобокел кылгандар да жалгыз Ага тобокел кылышсын.» (Йусуф Сүрөсү, 67)

Аллах адамдар эмне гана кылышпасын тагдырларын өзгөртө албашын бир аятында мындайча билдирет:

Кийин кайгынын артынан Аллах силерге (көз ирмемдик) уйку берди. (Ал уйку) силердин араңардан бир тайпаны ороп алды. Дагы бир тайпаны өз жандары кайгыга салып, Аллахка адилетсиздик менен, нааданчасынан күмөн кылып: «Эми бизге иш жок» (жеңилдик) дешти. Айт: «Иш Аллахтын колунда». Алар сага айтпаган нерселерин жүрөктөрүнө катып: «Эгер бул (согуштук) иште биздин пикирибиз эске алынганда, бул жерде өлүп кетпейт элек» дешет. Айт: «Эгер үйүңөрдүн ичинде болсоңор дагы (тагдырында) өлтүрүлүү жазып коюлган киши өлтүрүлө турган жайына келет.» (Муну) Аллах силердин көңүлүңөрдөгүнү сынаш жана жүрөгүңөрдү тазалаш үчүн кылды. Аллах жүрөктөрдөгү сырларды да билүүчү. (Ал-и Имран Сүрөсү, 154)

Аятта да байкалгандай, бир адам өлбөш үчүн жакшылык жана ибадат болгон бир иштен качса да, эгер ага өлүм жазылган болсо баары бир өлөт. Ал тургай, өлүмдөн качуу үчүн тандаган жол жана ыкмалары да тагдырында белгилүү жана ар бир адам тагдырындагы окуяны жашайт. Аллах бул аятта да адамдарга тагдырларында жараткан окуялардын максатынын аларды сыноо жана алардын жүрөктөрүн тазалоо экенин билдирүүдө. Фатыр Сүрөсүндө болсо ар бир адамдын өмүрүнүн Аллах Кабатында белгилүү экендиги, жатындарга түшкөн наристелердин да Аллахтын уруксаты менен болгону билдирилет:

Аллах силерди топурактан жаратты, кийин бир тамчы суудан. Кийин силерди жуп жуп кылды. Анын маалыматы болбостон, эч бир аялдын боюнда болбойт жана төрөбөйт да. Өмүр сүргөнгө өмүр берилиши жана анын өмүрүнөн кыскартылышы да сөзсүз бир китепте (жазылуу). Чынында бул Аллах үчүн оңой. (Фатыр Сүрөсү, 11)

Камер Сүрөсүнүн төмөндөгү аяттарында болсо адамдын ар бир кылганынын сап сап жазылуу экендиги билдирилип, бейиш калкынын жашоосу да жашалган окуялар сыяктуу баяндалууда. Мурда да айтылгандай, бейиштеги чыныгы жашоо биз үчүн келечек. Бирок бейиштегилердин жашоосу, маектери, сыйлары азыр Аллахтын хыфзында турат. Биз төрөлө электе эле бүт адамзаттын бул дүйнөдөгү жана акыреттеги келечеги Аллах Кабатында бир көз ирмем ичинде жашалган жана Аллахтын хыфзында сакталуу турат:

Алар жасаган бүт нерсе китептерде (жазылуу).

Кичинекей, чоң бүт нерсе сап сап (жазылуу).

Эч шексиз, муттакилер (Аллахтан корккондор) бейиштерде жана дарыя (айланасын)да.

Абдан кудуреттүү, мүлкүнүн аягы жок (Аллах)тын жанында чынчыл макамында. (Камер Сүрөсү, 52-55)

Аллах Кабатында убакыттын жалгыз бир көз ирмем экендигин, Аллах үчүн өтмүш жана келечек жок экенин Куранда колдонулган мындай услуптан да түшүнөбүз. Байкалгандай, биз үчүн келечекте боло турган кээ бир окуялар Куранда мурда эле болуп бүткөн бир окуя сыяктуу баяндалууда. Себеби Аллах өтмүштү да, келечекти да бир көз ирмем катары мурда эле жараткан. Ушул себептен келечекте болоору баяндалган бир окуя мурда эле болуп бүткөн. Бирок биз көрбөгөндүктөн, аны келечек деп ойлойбуз. Мисалы, акыретте адамдардын Аллахка бере турган эсеби жөнүндө сөз кылынган аяттар муну мурда эле болуп бүткөн бир окуя сыяктуу баяндоодо:

Сурья (сур) чалынды, ушундайча Аллах каалагандан башка асмандарда жана жерде болгондор сүзүшүп-кулашты. Кийин ал дагы бир жолу чалынды, эми алар буттарында туруп карап турушат. Жер Раббиндин нуру менен жаркырады; китеп койулду; пайгамбарлар жана күбөлөр алып келинди жана араларында чындык (адилеттик) менен өкүм чыгарылды, алар адилетсиздикке кабылышпайт. Ар бир напсиге (адамга) кылганынын толук акысы берилди. Ал алардын кылганын жакшыраак билүүчү. (Чындыктан) Баш тартуучулар тозокко бөлүк бөлүк айдалышты. Аягында ал жерге келишкенде, эшиктери ачылды жана аларга (тозоктун) кайтаруучулары айтышты: «Силерге Раббинердин аяттарын окуган жана бүгүнкү күнгө жолугаарыңарды (айтып) силерди эскерткен элчилер келишпеди беле?» Алар: «Ооба.» дешти. Бирок азап сөзү каапырлардын башына акыйкат болду. Айтышты: «Ичинде калуучулар катары тозоктун эшиктеринен (ичкери) киргиле. Текеберленгендердин конок жери канчалык жаман.» Раббилеринен

коркуп- сактангандар болсо бейишке бөлүк бөлүк киргизилди. Аягында ал жерге келишкенде, эшиктери ачылды жана аларга (бейиштин) кайтаруучулары айтышты: «Силерге салам болсун, жакшы жана таза келдиңер. Түбөлүк калуучулар катары ага киргиле.» (Зүмер Сүрөсү, 68-73)

Бул жөнүндө башка мисалдар төмөнкүдөй:

(Эми) Ар бир напси жанында бир коштоочу жана бир күбө менен келди. (Каф Сүрөсү, 21)

Асман жарылып-талкаланды; эми ал күнү «үлпүлдөп-алсыз болуп калды.» (Хакка Сүрөсү, 16)

Жана сабыр кылгандары үчүн бейиш жана жибек менен сыйлады. Ал жерде тактар үстүндө жазданып-сүйөнүшкөн. Ал жерде (ысык) бир күн да, үштүүчү бир суук да көрүшпөйт. (Инсан Сүрөсү, 12-13)

Көрө алгандар үчүн тозок да көрсөтүлүп коюлду. (Назиат Сүрөсү, 36)

Эми бүгүн ыйман келтиргендер каапыр болгондорго күлүп жатышат. (Мутаффифин Сүрөсү, 34)

Кылмышкер-күнөөкөрлөр отту көрүштү, эми ичине өздөрүнүн киришээрин да түшүнүштү; бирок андан качуунун эч бир жолун таба алышпады. (Кехф Сүрөсү, 53)

Жогорудагы аяттарда өлүмүбүздөн кийин жашала турган окуялар жашалган жана бүткөн окуялар катары баяндалууда. Себеби Аллах – биз көз-каранды болгон салыштырмалуу убакыт ченемине жана мейкиндикке көз-каранды эмес. Аллах бардык окуяларды убакыт жок абалында каалаган, адамдар буларды жасаган, бардык бул окуялар жашалган жана бүткөн. Кичинекей, чоң бүт окуянын Аллахтын билүүсү жана каалоосу менен ишке ашаары жана бир китепте жазылуу экендиги төмөнкү аятта мындайча билдирилет:

Сен ичинде болгон ар кандай абал, Ал жөнүндө Курандан окуган бир нерсе жана силер жасаган ар кандай иш болсун, силер ал ишке (абдан) берилип жасап жатканыңарда, Биз силердин үстүнөрдө күбө болуп турабыз. Жерде жана асманда тырмактай болгон эч бир нерсе Раббинден алыста (жашыруун) калбайт. Мындан кичинекейирээги да, чоңураагы да баары китепте (жазылуу). (Йунус Сүрөсү, 61)

ЧЕКСИЗ УБАКЫТ АЛЛАХТЫН ЭСИНДЕ (ХАФЫЗАСЫНДА) САКТАЛУУ

Заттын оригиналын эч качан көрбөшүбүздү жана көргөн бүт нерсебиздин мээбизде пайда болгон бир элестердин жыйындысы экенин толук түшүнө албаган кээ бир адамдар ар түрдүү жаңылыштыктарга кабылышып, бул чындыктан туура эмес жыйынтыктар чыгарышууда. Мисалы, кээ бирлери заттын элес экендигине байланыштуу түшүндүрмөлөрдү «зат жок» деген сыяктуу кабылдашууда. Кээ бирлери болсо, зат биз көргөндө гана элес катары бар, бирок көрбөгөндө жок деп ойлошууда. Булардын эч бири туура эмес.

Эң биринчиден, «зат жок» же «адамдар, дарактар, куштар... булардын эч бири жок» деп айтуу такыр туура эмес. Себеби булардын баары бар, жана баарын Аллах жараткан. Бирок Аллах бүт бул нерселерди китептин башынан бери түшүндүрүп келаткандай, биз үчүн сүрөттөлүш, элес катары жараткан. Башкача айтканда, Аллах бул нерселерди жараткандан кийин аларды өз-өзүнчө бар (каим) болгон туруктуу нерселер (жандыктар) кылган эмес. Ар бирин ар бир көз ирмемде жаратуусун улантууда (жаратып турууда).

Биз көрсөк да, көрбөсөк да бул нерселер (жандыктар) Аллахтын хафызасында түбөлүк турат. Бизден мурункулар сыяктуу эле, бизден кийинки нерсе, жандыктарды да Аллах жалгыз бир көз ирмем ичинде ансыз деле жараткан. Убакыттын бир элес экендиги бөлүмүндө айтылгандай, убакытты да Аллах жараткан жана Аллах убакыттан көз-каранды эмес. Ошондуктан биз үчүн келечекте бар боло турган жандыктар да чынында Аллах Кабатында «жалгыз бир көз ирмем» ичинде жаратылышкан жана ушул учурда бар. Бирок биз убакыттан көз-каранды болгондуктан, аларды азыр көрбөйбүз.

Келечекте көрө ала турган же биз үчүн келечекте бар боло турган нерселер дайыма Аллахтын хафызасында бар болгон сыяктуу, өтмүштөгүлөр да ошол сыяктуу эч жоголбостон, Аллахтын хафызасында турат. Мисалы, сиздин түйүлдүк катары эне жатынындагы абалыңыз, окуп жазганды үйрөнгөн күнкү абалыңыз, алгач күндөлүгүңүздү колуңузга кармаган көз ирмемиңиз, алгачкы жолу машина айдаган абалыңыз, бир күнү автобуста орун бергениңиз бир аял жылмайган көз ирмем сыяктуу өтмүштө сиз башыңыздан өткөргөндөр, бардык көз ирмемдери менен бирге, келечекте жашай турган көз ирмемдериңиз да ушул учурда Аллахтын хафызасында жана эч жоголбостон түбөлүк турат.

Жолдо баратканда бутуңузга илинген бир таштын сыныгы тагдырда сиз али төрөлө электе, бутуңузга илине турган абалда жаратылган. Ал таш чоңураак бир таштан сынып бөлүнгөн, бардык кырлары пайда болгон ар бир баскычы Аллах Кабатында али ал таш бутуңузга илине электе бар. Бул нерсе акыр-чикир идишинде

көзүңүзгө урунган өлүү көпөлөк же башыңызга түшкөн кургак бир жалбыракка да тиешелүү. Көпөлөктүн курт кезинен баштап буладан чыгышына, канаттарын кургаткандан жердеги акыр-чикирге кошулушуна чейинки бүт көз ирмемдери тагдырда чексиз мурдатан бери белгилүү. Аллах Кабатында бул көпөлөктүн жандуу абалдары жана өлүү абалы эч жоголбостон турат жана түбөлүк турат.

Бардык окуялар «Левх-и Махфуз» аттуу китепте жазылуу

Мурдакы бөлүмдө да айтылгандай, Аллах биз үчүн өтмүш жана келечек болгон бардык окуя жана нерселерди жалгыз бир көз ирмемде жараткан. Куранда бүт адамдардын жана жандыктардын тагдырларынын Аллах Кабатында Левх-и Махфуз деп аталган «Негизги Китепте» сакталуу экени мындайча билдирилет:

Шек жок, ал – Биздин кабатыбызда болгон Негизги Китепте; абдан бийик, өкүм жана хикмат (терең акыл) толо. (Зухруф Сүрөсү, 4)

...Кабатыбызда (булардын баарын) сактап-коруган бир китеп бар. (Каф Сүрөсү, 4)

Асманда жана жерде апачык болгон китепте (Левх-и Махфузда) орун албаган жашыруун эч нерсе жок. (Немл Сүрөсү, 75)

Аллах башка аяттарында болсо асмандардагы жана жердеги бүт нерсенин бул китепте бар экендигин мындайча кабар берет:

Каапырлар айтышты: «Кыямат-сааты бизге келбейт.» Айткын: «Жок, кайыпты билген Раббиме ант болсун, ал сөзсүз силерге келет. Асмандарда жана жерде кыпындай оордуктагы эч нерсе Андан алыс (жашыруун) калбайт. Мындан кичинеси да, чоңу да, баары сөзсүз апачык бир китепте (жазылуу).» (Себе Сүрөсү, 3)

Аяттарда да билдирилгендей, аалам жаратылгандан бери болгон жандуу, жансыздын баары, ишке ашкан бардык окуяларды Аллах жараткан жана ошондуктан Ал баарынан кабардар; башкача айтканда бул нерселердин баары Аллахтын хыфында. Левх-и Махфуз да – Аллахтын Хафыз сыпатынын бир көрүнүшү.

Өтмүш жана келечек чындыгында «азыр, ушул учурда» жашалууда

Аллах Кабатында убакыт жок болгондуктан, бүт окуялар жалгыз бир көз ирмемде ишке ашууда, жана ал – ушул учур (көз ирмем). «Ушул учурда» биз үчүн өтмүш жана келечек болгон бардык окуялар Аллах Кабатында биз окуяларды көргөн тунук жана тактыктан бир канча эсе тунук жана жандуу абалда ишке ашууда. Мисалы, Аз. Йунус ушул учурда кемедеги кура (тыйын жашыруу сыяктуу кандайдыр бир ыкма) натыйжасында деңизге ташталууда, Аз. Йусуф ушул көз ирмемде бир туугандары тарабынан кудукка ташталууда, ушул учурда зындандагы алгачкы тамагын жеп жатат, зындандан ушул учурда чыгып, басып баратат. Аз. Мерйем ушул учурда Жебрейил менен сүйлөшүүдө, Аз. Иса ушул учурда төрөлүүдө. Аз. Нух кемесинин алгачкы мыгын азыр (ушул учурда) кагууда, Аз. Нух жана үй-бүлөсү азыр кемеден Аллах аларга тандаган топурактарга түшүшүүдө. Аз. Мусанын апасы анын бешигин азыр сууга коюп жиберүүдө, Аз. Муса азыр дарактын жанында Аллахтан алгачкы вахийин алууда, деңиз ушул учурда экиге бөлүнүүдө, ыйман келтиргендер ушул учурда деңизден өтүп баратышат, Фараон ушул учурда аскерлери менен бирге суунун астында калып өлүүдө. Аз. Муса азыр Хызыр (Кыдыр) менен жолугуп сүйлөшүүдө, Хызыр балдардын дубалын ушул учурда оңдоодо. Аз. Зулкарнайдан аларды коргоо үчүн бир чеп курушун сурангандар талаптарын ага азыр билдиришүүдө жана Аз. Зулкарнайн кыяматка чейин тешүүгө жана ашууга мүмкүн болбой турган чепти азыр курууда. Аз. Ибрахим азыр атасына насыят айтууда, путпараст коомунун путтарын азыр сындырууда жана коому аны ыргыткан от Аз. Ибрахимге ушул учурда салкындык берүүдө. Аз. Мухаммед (сав) ушул учурда Жебрейилден вахий алууда, дал ушул учурда Харам Мечитинен Акса Мечитине алып барылууда. Лут коому ушул учурда кыйратылууда. Бейиш калкы ушул учурда тактарда отуруп, маек кылып жатышат. Тозок калкы болсо ушул учурда отко ташталууда, чоң бир азап жана орду толгус бушаймандык ичинде азап чегишүүдө.

Аллах бул сүрөттөлүштөрдүн баарын «ушул учурда» биз биле албаган деңгээлде даана, тунук абалда көрүүдө жана угууда. Аллах биз уга албаган толкун узундугундагы үндөрдү да угууда жана биз көрө албаган сүрөттөлүштөрдү да көрүүдө. Биз күбө болгон жана болбогон бардык окуялар жана бардык үндөр Аллах Кабатында дайыма даяр жана жандуу абалда дайыма жашалууда. Билардын эч бири, эч качан жок болбойт, дайыма Аллахтын хафызасында бардык детальдары менен бирге жашалат.

Бул чындык сиздин жашооңузга да тиешелүү. Мисалы, чоң атаңыздан сизге калган үйдүн фундаменти чындыгында ушул учурда кылынууда. Атаңыз бул үйдө ушул учурда төрөлүүдө. Сиз алгач сүйлөп баштаган учуруңуз да – ушул учур. Бүгүңүздөн толук он жылдан кийин жеген тамагыңызды чындыгында ушул учурда жеп жатасыз.

Бардык бул мисалдар бизге дагы бир жолу көрсөткөн чындык мындай: эч кайсы көз ирмем, эч бир кадр, эч кайсы окуя, эч бир нерсе, жандык жок болгон эмес жана жок болбойт. Телевизордо көргөн бир тасмаңыз касетага (дискке) жазылган, ар түрдүү кадрлардан турган сыяктуу жана бул кадрларды биздин көрбөшүбүз ал тасма жок дегенди билдирбеген сыяктуу эле, ушундай абал биз «өтмүштө жашалган» же «келечекте жашалат» деген окуяларыбызга да тиешелүү.

Бирок бул жерде төмөнкүнү туура түшүнүү керек: бул сахналардын (кадрлардын) эч бири бир эскерүү же бир кыял сыяктуу эмес. Булардын баары азыр жашап жаткан көз ирмемиңиз сыяктуу жандуу абалда. Бүт нерсе тирүү абалда сакталууда. Аллах бизге бул элестерди бербеген үчүн гана биз аларды өтмүш, бүткөн окуялар сыяктуу кабылдайбыз. Жана Аллах каалаганда бизге бул көрүнүштөрдү көрсөтүшү мүмкүн, бул окуяларга тиешелүү сезимдерди (кабылдоолорду) берүү менен бизге да бул окуяларды жашатышы мүмкүн.

Бул мисалдардан да байкалгандай, Аллах үчүн өтмүш, келечек, учур чак – баары бир. Дал ушул себептен Аллахтан эч нерсе сакталуу калбайт. Аятта да Раббибиз бул чындыкка мындайча көңүл бурган:

Эй уулум, (кылган ишиң) чындап бир сары кычы өсүмдүгүнүн данынчалык (кичинекей) болуп, чоң аска таштын ичинде же болбосо асманда же жердин түбүндө болсо да Аллах аны таап келет (ачыкка чыгарат). Шексиз Аллах Латиф, (баарынан) кабардар. (Локман Сүрөсү, 16)

Аллах бейиште каалаганга өтмүштү кудум ошол абалында көрсөтүшү мүмкүн

Бейиштеги бир кул (пенде) эгер кааласа, Аллах ага дүйнө жашоосунан окуяларды дал өзүндөй кылып көрсөтүшү мүмкүн. (Туурасын Аллах билет) Мисалы, бейиштеги бир адам Аллахтан өлгөн бир итинин жандуу абалын, күйгөн үйүнүн күйгөндөн мурдакы абалын, Титаник кемесинин чөккөндөн мурдакы абалын көргүсү келсе, Аллах ага булардын баарын көрсөтөт. Болгондо да ошол учурдагы эң жандуу абалында. Мисалы, Титаник деңизде сүзүп баратканда, ошол учурда айланасында сүзүп жүргөн балыктар ошол жерде болот, ичиндеги адамдар дал ошол темаларды, дал ошол сөздөрү менен сүйлөшүп бараткан болот. Же өтмүштө бар болгон ири цивилизациялар эң өнүккөн доорлору менен, түзүлүштөрү менен, байлыктары менен бирге көрсөтүлөт. Инка маданиятына кызыккан бир адам бул маданияттын ар бир доорун каалаганда көрө алат. Аллахтын хафызасында бүт окуялар түбөлүк бирдей жандуулукта сакталуу тургандыктан, адам кызыккан бүт нерсесин даяр абалда көрөт.

Аллах бир аятында «...Ал жерде напсилеринер (көңүлдөрүнөр) каалаган бүт нерсе силердики жана каалаган бүт нерсеңер силердики.» (Фуссилет Сүрөсү, 31) деп айтуу менен бейиште адамдын бүт каалаган нерсесине жетээрин

билдирүүдө. Адамдарга кайгы бербей турган, аларды кубантып көңүлүн көтөрө турган, бул дүйнөгө тиешелүү ар бир көрүнүш жана окуяны Аллах бейиштеги пенделерине алар каалаганда көрсөтөт. Бул – Раббиздин бейишке ылайык пенделери үчүн даярдаган чоң бир немат-жакшылыгы.

Бул теманын адамдар үчүн мааниси

Бул теманын адамдар үчүн чоң мааниси бар. Себеби биз ар күнү жашаган жана ал тургай кеч болоору менен унутуп калган ар бир сөзүбүз, ар бир мамилебиз, көз-карашыбыз, акылыбыздан өткөн ар бир оюбуз Аллах Кабатында унутулбайт жана ошол бойдон сакталат. Мисалы, бир досу менен сүйлөшүп жатканда, ушак айткан бир адам буга маани бербейт, ал тургай аны унутуп калат. Бирок ал ушак айтып жаткан учур Аллах Кабатында түбөлүккө калат. Же ичинен Мусулмандарга каршы бир ой өткөн бир адамдын ал ойу, аны ойлогон кездеги мимикасы, ичинен ойлонгон сөздөрү Аллах Кабатында түбөлүккө турат. Же өзү ач болгонуна карабастан, боорукердик кылып бир досун тойгузган бир адамдын мындай бийик мамилеси, ошол көз ирмемдеги абалы, көз карашы, ойлору да Аллах Кабатында жоголбостон, түбөлүк калат. Же, туш болгон бир кыйынчылыкка Аллах ыраазычылыгы үчүн сабыр кылган, ага кыйынчылык берген бир адамга жакшы сөз айткан адамдын сонун ахлактуу мамилеси да эч качан жоголбостон, түбөлүккө сакталат. Жана Аллах акырет күнү бүт адамдарды кылган бул жакшы же жаман мамилелеринен сурак кылат. Адамдардын өздөрү кылып унутуп калган бүт нерселери, эч унутулбастан же бир өзгөрүүгө кабылбастан, ошол бойдон алдынан чыгат. Ал тургай кээ бирөөлөр сурак убагында аларга берилген китептин канчалык детальдуу экенине таң калышат жана мындай дешет:

(Алдыларына) Китеп койулду; эми кылмышкер-күнөөкөрлөрдүн анда (ал китепте) болгондор себебинен катуу коркууга кабылгандарын көрөсүң. Айтышты: «Азаптар бизге, бул китепке эмне болуп жатат, кичине-чоң дебей баарын санап-төгүүдө?» Жасап-кылгандарын (алдыларында) даяр табышты. Раббиз эч кимге зулумдук кылбайт. (Кехф Сүрөсү, 49)

Ушул себептен, бул чындыкты түшүнгөн бир адам ар бир мамилесинин жана ойунун түбөлүк сакталаарын, түбөлүккө Аллахтын хафызасында тураарын эч унутпашы керек жана акыреттеги сурактан коркуп, күнөөлөрдөн сактанышы зарыл.

ЗАТТЫН МАҢЫЗЫ (ЧЫНЫГЫ ЖҮЗҮ) ТЕМАСЫНА АЙТЫЛГАН КАРШЫ ПИКИРЛЕРГЕ ЖООПТОР

Заттын маңызы темасы абдан ачык, так жана түшүнүктүү болгонуна карабастан, мурдакы темаларда да айтылгандай, кээ бир адамдар көптөгөн себептерден улам бул чындыкты кабыл алуудан качынышууда жана түшүнмөксөн болушууда.

Бул чындык жеткен көп адамдар «заттын аркасындагы сырды» үйрөнүүдөн улам жашаган кереметтүү толкундануусун айтып, бул чындыктын жашоосун жана бүт ойлорун тамырынан өзгөрткөнүн баса белгилешкен. Бир топ адамдар болсо бул чындыкты андан да жакшыраак түшүнүү үчүн детальдуу суроолор сурашып, бул теманы тереңирээк түшүнүүгө аракет кылышкан. Бул адамдардын кээ бирлеринин жоромолдорун «Заттын сырын түшүнгөндөр чоң толкунданууга кабылышууда» бөлүмүндө көрө аласыз.

Кээ бир чөйрөлөр болсо бул темадан эч ойлонбостон туруп баш тартышууда жана өз ойлорунча кээ бир логикаларды чыгарып, бул кереметтүү чындыктан баш тартуунун жолдорун издешүүдө. Бирок бул темадан баш тартуу илимий тараптан эч мүмкүн эмес. Бул темадан баш тарткан адамдын сүрөттөлүштүн же үндөрдүн мээсинин ичинде пайда болбогонун илимий тараптан далилдеши керек. Бирок келген каршы пикирлердин эч бирөөсүндө эч кайсы илимпоз, неврология профессору, мээ адиси, психолог, психиатр же биология профессору болсун, эч ким бүт кабылдоолорубузду мээбизде пайда болгонун жокко чыгарбоодо. Себеби бул илимий чындык экени так белгилүү.

Ушуга карабастан кээ бир адамдар «сүрөттөлүш мээбизде пайда болгон болсо...» деп башталган бир сүйлөмдүн артынан келе турган апачык чындыктан кача алуу үчүн кээ бир сөз оюндарына барышып, бул чындыктын үстүн сөз оюндары же баш айландырма илимий услуп менен жабууга аракет кылышууда. Мунун эң ачык мисалдарынын бири ага «сүрөттөлүш мээде пайда болобу?» деген суроо узатылган кээ бир илимпоздордун берген жооптору.

Бул илимпоздордун бири бул суроого мындай жооп берүүдө: «Жок, мээде сүрөттөлүш пайда болбойт. Келген сигналдар көз менен көрүлүүчү бир тажрыйбанын мазмунун пайда кылган бир өкүл (копия) пайда кылышат».

Эми бул илимпоздун чындыкты жашыруу үчүн колдонгон ыкмасын анализ кылалы. Бул илимпоз «сүрөттөлүш мээде пайда болобу?» суроосуна алгач так «жок» деп айтууда. Артынан болсо келген сигналдар менен сүрөттөлүштү көрүшүбүздү камсыз кылган бир өкүл (копия) сүрөттөлүш пайда болгонун айтууда. Натыйжада суралган суроого чынында «ооба» деген жоопту берүүдө. Мээде пайда

болгон сүрөттөлүш – бул албетте «өкүл бир сүрөттөлүш». Тагыраак айтканда, мээнин ичинде эч качан столдун, күндүн же асмандын өзү болбойт. Өкүлү, же башкача айтканда, копиясы болгон бир сүрөттөлүш болот. Биз «дүйнөнү көрүп жатабыз» дегенде, ушул «өкүл дүйнөнү», «копия дүйнөнү» же «элес болгон дүйнөнү» көрөбүз. Булардын баары бир эле чындыктын ар башка аттары. Бул илимпоздун кылганы – бул «мээбизде көргөн дүйнө өкүл (копия) бир дүйнөбү?» суроосуна «жок, мээбизде көргөнүбүз дүйнөнүн копиясы» сыяктуу бир жооп берүү. Башкача айтканда, суралган суроону алгач толук жокко чыгарып, артынан болсо башкача бир түшүндүрүү менен, бироз баш айланткан сүйлөмдөр менен чынында мээбизде көрүп жаткандыгыбызды тастыктоодо. Бул – кээ бир илимпоздордун бул чындыкты кабыл алганда, жалгыз абсолюттук нерсе катары кабыл алган затты жоготуу коркунучу жана тынчсыздануусу менен колдонгон калпычы ыкмасы.

Кээ бирлери болсо сүрөттөлүштүн мээбизде пайда болоорун жокко чыгарбоодо, бирок «ооба бүт дүйнөнү мээмдин ичинде көрүп жатам» деп айтуудан качуу үчүн «мээ бир гана келген сигналдарды жоромолдойт жана нерв кыймылдарын жөнгө салат, натыйжада сүрөттөлүштү көрөсүз, үндү угасыз» деген сыяктуу «айланма» жоопторду беришүүдө. Чынында негизги тема – бул мээ бардык процесстерди кылгандан кийин сүрөттөлүштүн каерде пайда болушу. Бул илимпоз берген жооп – суроонун жообу эмес, сүрөттөлүш пайда болуудан мурдакы баскычтын кыскача бир түшүндүрмөсү. Мээ келген сигналдарды жоромолдойт, бирок кийин жоромолдогондорун кайрадан көзгө же кулакка жөнөтпөйт. Ошондуктан, көргөн – көз, уккан – кулак эмес. Анда, мээ келген сигналдарды жоромолдогондон кийин эмне кылат? Бул иштетилген маалымат каерде калат, бул маалымат сүрөттөлүшкө же үнгө каерде айландырылат? Бул маалыматты сүрөттөлүш катары көргөн, үн катары уккан – ким? Бул илимпоздордон талап кылынган маалыматтар ушул суроолор болгонуна карабастан, алар бир топ «айланма» жооп менен, чындыкты кабыл алуудан качышууда. Чынында мынчалык так бир чындыктын талаш-тартыш жаратышы – чоң бир керемет.

Бирок мындай каршы чыгуу жана качуу ыкмаларынын баары жараксыз жана алсыз. Бул жерде түшүндүрүлгөндөрдү жокко чыгаруучу адам, бүт кабылдоолорубуздун мээбизде пайда болгонун жокко чыгара турган маалыматтар менен келмейинче, айткан сөздөрүнүн эч кандай мааниси болбойт. Сүрөттөлүштүн жана бардык кабылдоолорубуздун мээбизде пайда болоору – бир чындык. Бирок бир адам апачык чындыкты түшүнүп туруп бул сүрөттөлүштөрдү пайда кылгандын Аллах экендигин, өз оюнда, караңгы бир кежирлик менен, кабыл албашы мүмкүн. «Бул теманы ойлонуу менин тынчымды алып жатат» деши мүмкүн, «заттын оригиналын эч качан көрө албашымды ойлонгон сайын ичим сыгылып жатат», «жашоомдун бир мааниси калбады» деши мүмкүн. Бирок бир нерсени баса белгилөө керек: заттын маңызы жөнүндөгү бул маанилүү чындыкты түшүнүү – эч тынчсыздандыра турган нерсе эмес. Тескерисинче, Аллахтын улуу акылын жана

чексиз күчүн теренирээк түшүнүүгө, Аллахтын улуу жаратуу чеберчилигин теренирээк андап түшүнүүгө, Аллахты көбүрөөк сүйүүгө, натыйжада көргөн бардык сүрөттөлүштөрдүн да Аллахтын көрүнүштөрү экенин түшүнүп бүт нерсени көбүрөөк сүйүүгө, баарынан көбүрөөк ырахат алууга, сонун бир руханий терендик жашоого бир себепчи. Кыскача айтканда, абдан улуу жана баалуу бир немат. Ушуга карабастан, «эч ким» абалына келип, Аллахтан башка эч жандык калбай калышы ыймандын терендигин андап түшүнө албаган кээ бир адамдарга оор болуп жатышы мүмкүн. Бирок бул адамдар эч качан «көргөндөрүмдү көздөрүм менен көрүп жатам» же «көргөндөрүм сырттагы заттын оригиналы» деп айта албайт. Себеби муну далилдей турган эч кандай илимий далилдери же эксперименти жок, болбойт да. Ансыз деле эң материалист адам да сүрөттөлүштүн баарын мээсинде көрүп жатканын кабыл алууда.

Бул бөлүмдө көпчүлүгү бул чындыкты кабыл алгысы келбеген адамдардан келген каршы пикирлерге берилген жооптор орун алат. Төмөндөгү каршы пикирлерди жана аларга берилген жоопторду окуганыңызда, чын пейилден жана шартсыз ойлонгондо, чынында бул суроолордун жоопторунун апачык экенин сиз да түшүнөсүз.

Каршы пикир: «Жолдо автобус көргөнүңүздө, тебелеп кетпеши үчүн качасыз. Демек, автобус бар. Эгер мээңизде көрүп жатсаңыз, эмне үчүн качасыз?»

Жооп: Бул жана ушул сыяктуу суроолорду сурагандардын жаңылыштыгы жана түшүнбөшүнүн себеби – «кабылдоо» түшүнүгү бир гана көрүү сезими менен байланыштуу деп ойлошунда. Чынында болсо, бир гана көрүү эмес, тийүү, сүзүү, сокку, катуулук, оору сезүү, ысыктык, сууктук, нымды сезүү сыяктуу бардык сезимдер - көрүү сезими сыяктуу эле адамдын мээсинде пайда болгон кабылдоолор. Мисалы, автобуска отуруу үчүн автобустун эшигинин муздак темирин колунда сезген адам чынында бул «муздак темир сезимин» мээсинде кабылдайт. Бул абдан ачык жана белгилүү бир чындык. Тийүү сезими, мурда да айтылгандай, бир адамдын, мисалы манжаларынан келген нерв сигналдарынын, мээсинин белгилүү бир чекитинде пайда кылган бир сезим. Сезген – манжаларыбыз эмес. Адамдар муну илимий түшүндүрмөсү да ушундай болгондуктан, кабыл алышууда. Бирок автобустун эшигин кармоо эмес, автобустун адамды сүзүшү жөнүндө сөз болгондо болсо, башкача айтканда, бул тийүү сезими күчтүү жана оору берүүчү болгондо, бул чындык жараксыз деп ойлошууда. Чынында болсо, оору сезүү жана сокку да мээде кабылданат. Бир автобус сүзгөн бир адам соккунун күчүн жана оорунун баарын мээсинде сезет.

Муну жакшыраак түшүнүү үчүн түштү ойлонуу пайдалуу болот. Адам түшүндө да аны автобус сүзгөнүн, кырсыктан кийин көзүн ооруканада ачканын,

операция жасалганын, докторлордун сөздөрүн, үй-бүлөсүнүн шашып-бушуп ооруканага келишин, майып болуп калганын же жанынын аябай ооруганын көрүшү мүмкүн. Түшүндө көргөн бардык бул окуялардын сүрөттөлүштөрүн, үндөрүн, катуулук сезимин, ооруну, жарыкты, ооруканадагы түстөрдү, ар түрдүү сезимди абдан даана сезип, башынан өткөрүүдө. Жана булардын баары чыныгы жашоодогу сыяктуу табигый жана ишенимдүү. Ошол учурда түшүндөгү бир адам ага «түш көрүп жатасың, көргөндөрүң бир элес» деп айтса, ага ишенбейт. Чынында болсо көргөндөрүнүн баары бир элес жана автобус да, оорукана да, түшүндө көргөн денеси да сырткы дүйнөдө материалдык бир зат катары бар эмес. Түшүндө көргөн денеси жана автобус материалдык зат катары жок болгонуна карабастан, «чыныгы бир денеге» «чыныгы бир автобус» сүзгөндөй сезимге кабылууда.

Андай болсо материалисттердин «заттын бар экенин таяк жегенде түшүнөсүн», «тизеңе бир сокку тийгенде, заттын бар экенинен шек санабай каласың», «ит көргөндө качасың бирок», «автобус сүзгөндө, мээңдеби же эмеспи, түшүнөсүн», «элес болгон болсо, анда жолго чыгып машиналардан качпастан тур» сыяктуу каршы пикирлеринин эч кандай мааниси жок жана жараксыз. Ылдам бир сокку, жаныңды ооруткан иттин тиштери, катуу бир сокку – заттын оригиналын көрүп жатканыңыздын далили эмес. Себеби жогоруда айтылгандай ушул сыяктуу нерселерди түшүнүздө да, зат катары жок болсо да, сезип жашашыңыз мүмкүн. Ошондой эле, бул сезимдин күчтүү болушу ал сезимдин мээде пайда болгондугу чындыгын өзгөртпөйт. Бул – илимий тараптан далилденген абдан ачык бир чындык.

Кээ бир адамдардын жолдон ылдам өтүп бараткан бир автобусту же бул автобус себеп болгон бир кырсыкты заттын физикалык оригиналын көрүп, сезип жаткандыгынын так бир далили сыяктуу кабыл алышынын себеби – сүрөттөлүштүн адамды жаңылта турганчалык чындыктай көрүнүшү жана сезилиши. Бир жердин көрүнүшүндөгү, мисалы жолдогу терендик жана перспективанын кемчиликсиз болушу, ал жерде көрүнгөн нерселердин түс, абал, көлөкөлөрдөн турган кемчиликсиздиги, үн, жыт жана катуулук сезимдеринин абдан даана болушу жана сүрөттөлүштүн ичинде бир логика бүтүндүгүнүн болушу кээ бирлерин жаңылтууда. Жана кээ бир адамдар бул окуялардын натыйжасында булардын элес экенин унутуп калышууда. Бирок мээде пайда болгон элестер канчалык кемчиликсиз болбосун, булардын элес экени жөнүндөгү чындык эч өзгөрбөйт. Адам жолдо баратканда бир кырсыкка кабылса да, жер титирөөдө кулаган бир үйдүн астында калса да, өрттө жалындын арасында калса да, тепкичтен чалынып жыгылса да, бул окуялардын баарын мээсинде жашайт жана эч качан оригиналдарын көрүп, сезе албайт.

Бир адам жолдогу бир автобустун алдына секиргенде, мээсиндеги автобус мээсиндеги денесин сүзөт. Ал адамдын бул кырсык натыйжасында жашоосунан айрылышы, денесинин талкаланышы да бул чындыкты өзгөртпөйт. Эгер адамдын мээсинде көргөн бул окуясы өлүм менен аяктаса, Аллах ал адамга көрсөткөн сүрөттөлүштү бир пердени алып салгандай, алып салат жана ал адамга башка бир

сүрөттөлүш, акыретке тиешелүү сүрөттөлүштөрдү көрсөтөт. Бул чындыкты азыр ак пейилден ойлонуп, түшүнбөгөндөр өлөр замат түшүнүшөт.

Каршы пикир: «Бүт нерселерди мээмде көргөнүм чындык, бирок булардын баарынын копия сүрөттөлүш экенине ишене албайм.»

Жооп: Бүт дүйнөнү мээбизде кабылдаганыбыз – илим толук далилдеген жана илимдүү эч бир адам туура эмес деп айта албаган бир чындык. Бирок адамдар түшүнө албаган нерсе бул: «Биз бүт нерселерди мээбизде кабылдап жаткан болсок, мээбиздин сыртында бар болгон нерселердин оригиналдарын эч биле албайбызбы?» Бул шектенүү туура; биз эч качан мээбизде кабылдагандарыбыздын сырттагы заттын оригиналы экенин же андай эмес экенин эч кесе айта албайбыз. Себеби, биз мээбиздин сыртына чыгып, сыртта эмне экенин көрө албайбыз. Мээдеги сүрөттөлүштөрдүн сырткы дүйнөдөгү оригиналынын кандай экенин билишибиз – ушул себептен улам, мүмкүн эмес. Себеби бул сөздү айткан адам да, невролог да, мээ хирургу да, философ да, башка кайсы бир адам да бүгүнкү күнгө чейин мээсинин сыртына чыга алган эмес. Демек, заттын кандай экенин эч ким биле алган эмес, билбейт да.

Адамдын жашоосуна байланыштуу билген нерселеринин баары мээсине келген сигналдардын мээси тарабынан кабылдануусунан пайда болот. Тагыраак айтканда, адам дайыма өз мээсинин ичинде пайда болгон дүйнөсүндө жашайт. Асманга караганыбызда көргөн куштарыбыз, көчөнүн аркы башында узап бараткан машина, бөлмөбүздөгү буюмдар, колубуздагы бул китеп, досторубуз, туугандарыбыз, булардын баары – мээбизге жеткен копия сүрөттөлүштөр. Жана эч ким мээсинин ичинде пайда болгон бул жашоонун сыртына чыга албайт. Бул – илим менен да, технология менен да жетүүгө мүмкүн болбой турган бир абал. Себеби бир илимпоз эмне гана ойлоп таппасын, аны деле мээсинин ичиндеги сүрөттөлүштүн ичинде тапкан болот. Ошондуктан ал «сырткы дүйнөнү көрүү үчүн ачкан ачылышы» да мээсинин ичинде калат.

Эч бир адамдын бир заттын оригиналынын эмнеге окшош экенин билиши эч мүмкүн эмес; себеби эч бир адам заттын оригиналын эч качан көрүп, ага тийген эмес. Алгачкы адамдан ушул күнгө чейин жер жүзүндө бир үндүн оригиналын уккан, бир пейзаждын оригиналын көргөн же бир гүлдүн оригиналын жыттаган бир адам да жашаган эмес.

Каршы пикир: «Бычакты бир аз кыймылдатканда, колумда сезген оору, колумдун ачышышы, колумдан аккан кан – бир сүрөттөлүш эмес. Муну жанымдагы досум да көрдү.»

Жооп: Чынында бул теманы мындан мурунку каршы пикирлердин жоопторунда детальдуу караган элек. Бирок тема маанилүү болгондуктан, бул жерде дагы бир жолу жооп берүү пайдалуу.

Бул каршы пикирди айткандардын эң маанилүү жаңылыштыгы – бул алардын сүрөттөлүштөн башка, үн, жыт, тийүү сыяктуу сезимдердин да мээде пайда болгонун ойлонбошу. Ошондуктан «бычакты мээде көрүп жаткан болушум мүмкүн, бирок бычактын курчтугу чындык, кара, колумду кести» деп айтышууда. Чынында болсо бул адамдын колундагы оору, аккан кандын ысыктык жана суюктук сезими жана башка бардык сезимдер мээсинде пайда болот. Жанындагы досунун бул окуяга күбө болушу бул чындыкты өзгөртпөйт, себеби досу да бычак менен бир эле жерде, тагыраак айтканда, мээсинин көрүү борборунда пайда болууда. Бул адам ушул эле сезимдерди, бычак менен колун кескенин, колундагы ооруну, кандын көрүнүшүн жана жылуулугун дал ушундай абалда түшүндө да жашашы мүмкүн. Колун кескенин көргөн досун да түшүндө көрүшү мүмкүн. Бирок досунун бар болушу бул көргөндөрүнүн түш эмес экендигинин бир далили болбойт.

Ал тургай, түшүндө колун кескен убакта бирөө келип, «бул көргөндөрүң бир элес, бул бычак чындык эмес, колундан аккан кан, сезген ооруларың да чындык эмес, булардын баарын азыр мээңде сезип жатасың» десе, бул адам ага ишенбейт жана каршы чыгат. Ал тургай, балким «Мен материалистмин. Мындай сөздөргө ишенбейм. Азыр көрүп жаткандарымдын баарын сезип жатам, кара, канды көрбөй жатасыңбы?» дейт.

Заттын оригиналын көрүп жатам деп кежирленгендер жогоруда мисал келтирилген адам сыяктуу. Жашап жаткан элестер дүйнөсүндө «булардын баары бир элес жана бул элестердин оригиналына эч качан жете албайсың» деп айтылууда, бирок алар бул чындыкка болгон күчү менен каршы чыгышууда.

Бирок бир нерсени унутпоо керек. Бир адам колу кесилгенде, «кандай болсо да бул бир сүрөттөлүш» деп чара көрбөстөн отурбайт. Себеби Аллах бул сүрөттөлүштөр ичинде адамдарды кээ бир себептерден көз-каранды кылып жараткан. Мисалы, колу кесилген адам керектүү дарыларды колдонот, колун таңат же докторго барат. Бирок бул кыймылдарынын баарынын мээсинде пайда болгон сүрөттөлүштөрүн көрөт. Таңган кебези да, колдонгон дарылары да мээсинде пайда болгон сүрөттөлүштөр.

Каршы пикир: «Заттын мээбизде көргөн бир элес экенин айтуу Ислам динине туура келеби?»

Жооп: Кээ бир Мусулмандар «заттын бир элес экендиги чындыгы Ислам динине туура келбейт жана өтмүштө дин аалымдары бул чындыкты кабыл алышкан эмес» деп айтышууда. Чынында болсо бул туура эмес. Тескерисинче, бул жерде түшүндүрүлгөндөр Куран аяттарына толук туура келет; ал тургай көптөгөн аяттын,

бейиш жана тозок, түбөлүктүүлүк, убакыттын жоктугу, өлүмдөн кийин тирилүү, акырет сыяктуу Куранда билдирилген темалардын толук түшүнүлүшү үчүн абдан чоң мааниге ээ.

Албетте, бул теманы билбесе да, бир адам чыныгы ыйманды жашашы мүмкүн. Аллах Куранда билдирген бүт нерсеге чын көңүлдөн жана эч кандай шектенбестен ыйман келтириши мүмкүн. Бирок муну айта кетүү керек, бул тема адамдын ыйманда жана йакинде тереңдешине себеп болот жана өтмүштө көптөгөн Ислам аалымдары да бул чындыкты ушул багытта түшүндүрүшкөн. Бирок алар жашаган доордо илимдин бул теманы ортого койо элек болушу жана теманы туура эмес түшүнүүгө ылайыктуу агымдардын бар болушу, алардын бул түшүндүрмөлөрүнүн жайылышына жана көп адамдар тарабынан билинишине тоскоол болгон.

Заттын маңызын түшүндүргөн Ислам аалымдарынын бири жана эң маанилүүсү – бул «хижри онунчу кылымдын мүжеддиди» деп саналган жана кылымдар бойу бүт Ислам дүйнөсүнүн чоң урматына ээ болгон **Имам Раббани**. Имам Раббанинин *Мектубат* аттуу эмгегинде бул тема менен байланыштуу абдан детальдуу баяндар бар. Имам Раббани Аллахтын ааламды «сезим жана элес даражасында», башкача айтканда, кабылдоо даражасында жаратканын бир мектубунда мындайча түшүндүрөт:

Жогоруда мындай бир сүйлөм колдондум: «Сүбхан Хакктын халкы (Аллахтын жаратышы) – сезим жана элес даражасында». Мунун мааниси мындай: «Аллаху Таала буюмду ушундай бир даражада жараткан, ал даражада буюм үчүн сезим жана элестен башка бир жерде сүбүт (туруктуулук) жана хусул (бар болуу) жок.»⁴⁵

Байкалгандай, Имам Раббани биз көргөн ааламдын, башкача айтканда, бүт нерселердин «сезим жана элес даражасында», т.а., кабылдоо даражасында жаратылганына өзгөчө басым жасоодо. Бул элес даражасындагы ааламдан башка (сыртта) болсо бир гана Аллахтын Заты бар. Имам Раббани жалгыз абсолюттук Заттын Аллах экенин мындайча түшүндүрөт:

Сыртта Улуу Хакктан (Аллахтан) башкасы жок... Балким даңкы улук Аллахтын жаратуусу менен элес даражасында сүбүт (туруктуулук) тапкандыр... Эгер ал үчүн бир сүрөттөлүш туруктуу болгон болсо, ал элес даражасында. Эгер анын бир сүбүтү (туруктуулугу) бар болгон болсо, ал да улуу Аллахтын элес даражасындагы чеберчилиги менен. Кыскача айтканда, анын туруктуулугу жана сүрөттөлүшү бир даражада болууда. Туруктуулугу бир жерде, сүрөттөлүшү башка бир жерде эмес...»⁴⁶

Жыйынтыктасак, Имам Раббанинин баяндарынан да анык көрүнгөндөй, зат – абсолюттук нерсе эмес жана биз ал жөнүндө абдан аз нерсе билебиз. Биз мээбизде бизге көрсөтүлгөн сүрөттөлүштү гана көрөбүз. Бул сүрөттөлүштү бардык

детальдары менен жараткан жана бизге көрсөткөн болсо – бул ааламдардын Рабби Аллах.

Жалгыз абсолюттук заттын Аллах экендигин, Аллахтын бүт ааламды элес даражасында жаратканын баяндаган дагы бир чоң Ислам аалымы – бул **Мухйиддин Араби**. Илимдеги терендиги себебинен «Шейхи Экбер» (эң улук шейх) катары да эскерилген Мухйиддин Араби *Фусүс-үл Хикем* (Хикматтардын Өзү) аттуу китебинде ааламдын Улуу Аллахтын көрүнүштөрүнөн түзүлгөн бир көлөкө нерсе экенин мындайча баяндайт:

*Биз мындай дейбиз, Хактан башка нерселер, же аалам деп аталган нерсе Хакка салыштырмалуу бир адамдын көлөкөсү сыяктуу экенин билишиң керек. Демек, масива, башкача айтканда, Аллахтан башка нерселер – Аллахтын көлөкөсү... **Көлөкө шексиз сезимде бар.***⁴⁷

Мухйиддин Араби бул сөздөрүндө айтып кеткендей, адам – Аллах Өзүнөн үйлөгөн рухту алып жүргөн, Аллахтын көрүнүшү болгон бир жандык. Жалгыз абсолюттук зат – бул Аллах. Адам болсо – элес. Бул абдан маанилүү бир чындык жана «бул мындай эмес» деп ойлогондо адам чоң ката жасайт.

Имам Раббани сыяктуу Мевлана Жами да Курандын ишараттары жана акыл жолу менен тапкан бул кереметтүү чындыкты «**ааламда эмне бар болсо баары – сезим жана элес. Же күзгүлөрдөгү чагылуулар, же болбосо көлөкөлөр сыяктуу**» деп баяндаган.

Байкалгандай, чоң Ислам аалымдары бул чындыкты абдан ачык түшүндүрүшкөн жана ошондуктан, «бул тема Куранга жана сүннөткө туура келбейт» же «Ислам аалымдары кабыл алган эмес» деп айтуу чындыкка жатпайт. Мындан тышкары, бүт сүрөттөлүштөрдү мээбизде көрүп жаткандыгыбыздын, эч ким жокко чыгара албай турган, илимий чындык экенин да унутпоо керек. Өтмүштө бул чындык илимий тараптан билинбегендиктен, кээ бир Ислам аалымдарынын бул чындыкты ортого койбошу кадыресе көрүнүш. Мындан тышкары, заттын элес экендиги чындыгын кээ бир чөйрөлөр адашкан бир ишеним менен түшүндүрүшүп, диндин өкүмдөрүн жана мыйзамдарын ушундайча жокко чыгарууга аракет кылышкан. Ушундай бузуку жана жалганчы агымдар себебинен да кээ бир Ислам аалымдары Мусулмандарды ушул сыяктуу коркунучтарга карата эскертишкен. Бирок булар – бул чындыктын бузуку жоромолдору. Бул жерде баяндалгандар менен адаштырбоо керек.

Эң туурасы – бул башынан бери айтып келе жаткандай, затты Аллахтын жараткандыгы жана биздин анын оригиналын көрүп, тийип, сезе албашыбыз.

Каршы пикир: «Бүт нерсенин элесин көргөн болсок, анда Аллахтын кээ бир сыпаттарын кантип түшүндүрөбүз?»

Жооп: Кээ бир ыймандуулар, заттын чыныгы маңызы кабыл алынганда, Аллахтын бир катар ысымдарына «перде тартылып», заттын элес экендигин айтуу менен Аллахтын кээ бир ысымдарынын көрүнүшүн түшүндүрүүгө болбой калат деп ойлошууда. Бул да – терең ойлонбогондуктан жана түшүндүрүлгөндөрдү толук түшүнбөгөндүктөн келип чыккан бир ката.

Баарынан мурда, Аллахтын ысымдарына эч кайсы пикир, эч кайсы күч перде тарта албайт. Эч кайсы илимий чындык Аллахтын ысымдарынын көрүнүшүнө тоскоол боло албайт. Бул илимий чындыктарды жараткан да – Аллах. Аллах Өзү жараткан нерселерден жана мыйзамдардан көз-каранды эмес. Ошондуктан, жер бетиндеги эч кайсы күч же эч кайсы маалымат, илим Аллахтын ысымдарынын көрүнүшүн жок кылбайт. Мындай нерсени ойлонуу Аллахтын чексиз кудуретин андап түшүнбөгөндүктү көрсөтөт.

Мындан тышкары, заттын мээбизде пайда болгон копиясын көрөөрүбүз жөнүндөгү чындык, бул адамдар ойлогондун тескерисинче, Аллахтын ысымдарынын дайыма бүт жерде тынымсыз көрүнүп жатканын көрсөткөн маанилүү бир далил. Себеби бир тасма кадрлары сыяктуу, сезим жана элес даражасында пайда болгон бир сүрөттөлүш өз алдынча пайда болбойт жана сөзсүз аны көрсөткөн бир зат болушу керек, демек муну бар кылган, жараткан бир Жаратуучу бар. Бул Жаратуучу – улуу күч жана кудурет ээси – Улуу Аллах.

Сүрөттөлүштүн үзгүлтүксүз, тынымсыз болушу болсо – Жаратуучубуз болгон Аллахтын дайыма жаратуусун улантып жаткандыгынын ачык далили. Бир аятта да асмандардын жана жердин, б.а., ааламдын туруктуу жана тең салмактуу эмес экендиги, Аллахтын жаратуусу натыйжасында бар экендиги жана Улуу Аллах жаратуусун токтоткондо, жок болоору мындайча билдирилет:

Шек жок, Аллах асмандарды жана жерди талкаланышат деп (дайыма кудурети менен) кармап турат. Ант болсун, эгер талкаланышса, Андан башка аларды эч ким кармай албайт. Чындыгында, Ал Халим (абдан жумшак), кечиримдүү. (Фатыр Сүрөсү, 41)

Аллах Немл Сүрөсүнүн 64-аятында болсо Өзүнүн «элди тынымсыз жаратууда болгон» экендигин кабар берген. «Өздөрү жаратылып турушат, (аны билбей) эч нерсени жарата албаган нерселерди шерик кошуп жатышабы? (Араф Сүрөсү, 191) аятында да адамдардын дайыма жаратылып тургандыгына көңүл бурулууда.

Башкача айтканда, биз көргөн сүрөттөлүштөрдүн **үзгүлтүксүз, тынымсыз болушунун себеби – бул сүрөттөлүштөрдүн туруктуу бир затынын бар болушу эмес, Аллахтын аларды дайыма жаратып турушу.** Ошондуктан, адам дайыма, ар бир көргөн, сезген нерсесинде Аллахтын тынымсыз жаратуусунун бир көрүнүшүн көрөт.

Жыйынтыктасак, бул чындык Аллахтын сыпаттарынын ааламдагы көрүнүштөрүнүн байкалышын тагыраак кылууда. Мисалы, бир бакчага киргенде, бакчадагы мөмөлөрдүн, гүлдөрдүн, дарактардын чынында мээсинде ага көрсөтүлгөн элесин көрүп жатканын билген бир адам ошол замат бул элести ага көрсөткөн, ага сансыз немат жана сулуулукту сунган Раззак болгон Аллахты эстейт. Абдан кооз бир үйдүн ээси болгон, бирок бул үйдүн, ичиндеги бүт буюмдардын, алтындардын, күмүштөрдүн чыныгы маңызын билген, т.а., бүт бул нерселердин мээсиндеги сүрөттөлүштөрүн көрүп жатканын билген бир адам бул мүлк менен эсирип көппөйт. Аз. Сулайман сыяктуу, ага бул мүлктүн сулуулугун көрсөткөн, аны мунун менен бай кылган Ваххаб (берешен, белектер тартуулаган) болгон Аллахты аруулап, эстейт. Же бир адамга Аллахтын бар экенин, жалгыз экенин, Аллахтын жалгыз абсолюттук зат экенин, бейиш жана тозоктун бар экенин айтып берген бир адам берки адам ыйман келтиргенде, Аллахтын Хади (хидаят тартуулоочу, туура жолго жеткирген) ысмынын бир көрүнүшүн көрөт.

Төмөнкү чындыкты дагы бир жолу эстетип койуу керек: ар бир адамдын мээсинде пайда болгон сүрөттөлүштү көрөөрү, бул сүрөттөлүштөрдүн үндөрүн мээсинде угаары, мээсиндеги сүрөттөлүштөргө тийээри – илимий чындык. Жана биз ээ болгон сезим органдарыбыз аркылуу мээбиздин сыртында эмне бар экенин, булардын оригиналдарынын бар же жок экенин эч качан биле албайбыз. Андай болсо, бизге бул сүрөттөлүштөрдү көрсөткөн, бул үндөрдү угузган жана сүрөттөлүштү дайыма бир себеп-натыйжа байланышы ичинде жараткан бир күчтүн бар экенине толук ишенебиз. Бул күч – Аллах. Жана Аллах биз үчүн бул сүрөттөлүштөрдү жаратпаганда, биз үчүн дүйнө жашоосу, дегеле жашоо болбойт. Андай болсо биздин ар бир көз ирмемибизде Аллахтын жаратуусу жана Аллахтын ысымдарынын көрүнүштөрү тынымсыз уланып турат. Мисалы, бул китепти окуган бир адам үчүн Аллах үзгүлтүксүз абалда бул китептин жана анын бетиндеги жазуулардын, сүрөттөрдүн сүрөттөлүштөрүн жаратуусун улантууда.

Бул бизге Аллахтын Халик сыпатын жана жаратуу күчүн көрсөтөт. Аллах ушул учурда жер бетиндеги миллиарддаган адамга миллиарддаган ар башка сүрөттөлүштү көрсөтүүдө. Жана бул сүрөттөлүштөрдүн ар бири үзгүлтүксүз абалда, бири-бирине дал келүүчүлүк менен, эң майда-баратына чейин жаратылууда. Эч кайсы адамдын сүрөттөлүшүндө эң майда бир деталь да кем болбостон, ага толук көрсөтүлүүдө. Бул чындыкты ойлоону адамдарга Аллахтын чексиз күчүн, ааламдардын жалгыз өкүмдары экендигин көрсөтөт.

Имам Раббани заттын элес даражасында жаратылганын түшүндүрүп жатып, Аллахтын ысымдарын сезим жана элес даражасында көрсөткөнүн мындайча түшүндүргөн:

... Сүбхан Хак кемал-и кудурети менен адем (жоктук) ааламында ысымдардан ар бир ысым үчүн мазхарлардан бир мазхар (бир нерсе ортого

чыккан же көрүнгөн жер) белгиледи. Жана аны сезим жана элес даражасында жаратты. Болгондо да каалаган убакытта жана каалаган абалда... Ааламдын сүбүтү (туруктуулугу) сезим жана элес даражасында болуп, харич (сырткы) даражада эмес... Харичте (сыртта) да улуу Важиб Заттын (Аллахтын) зат жана сыпаттарынан башкасы да туруктуу жана бар болууга...⁴⁸

Бул чындыкты түшүнгөн бир адамдын ийгиликтерин, ээ болгон байлыгын, буюмдарын, наамдарын өз күчүмдөн деп ойлошу, буларга ээ чыгып мактанышы да эч мүмкүн эмес абалга келет. Себеби дайыма, бүт жерде Аллахтын ысмынын бир көрүнүшүн, Аллах ага көрсөткөн бир сүрөттөлүштү көрүп жатканын абдан жакшы билет. Аллахка канчалык муктаж жана алсыз экенин эч качан унутпайт. Аллах төмөндөгү аятында да билдирген чындыкка, «хаккул йакин» (так бир чындык катары) ыйман келтирет:

Эй адамдар, силер Аллахка (карата жакыр) муктажсыңар; Аллах болсо Ганий (эч нерсеге муктаждыгы жок), Хамид (мактоого татыктуу). (Фатыр Сүрөсү, 15)

Каршы пикир: «Бул - өтмүштө идеалисттер айткан эски бир философия.»

Жооп: Кээ бир чөйрөлөр заттын маңызынын түшүндүрүлүшүнөн абдан тынчсыздангандыктан, заттын мээбизде көргөн бир элес экендиги чындыгын өтмүштө айтылган философиялардын бири катары көрсөтүүгө аракет кылышууда. Чынында болсо илимий жетишкендиктер бул теманын бир философия эмес, илимий бир чындык экенин ортого койууда. Ошондуктан, бул адамдардын аракети пайдасыз.

Анын үстүнө бир пикирдин мурдакы доорлордо башка ойчулдар тарабынан жакталган болушу ал пикирди жараксыз кылбайт же баркын төмөндөтпөйт. Заттын элесин көрөөрүбүз жөнүндөгү чындыкты өтмүштө да, учурда да кээ бир адамдар түшүнүшкөн жана айтышкан.

Мындан тышкары, өтмүштө жашаган идеалисттердин пикирлери аларга каршы чыккан материалисттер тарабынан жокко чыгарыла алган эмес, демек «өтмүштө да бул тема айтылган» деп айткандардын сөздөрү куру сөз гана.

Дүйнөнү мээбизде көргөнүбүз – бир философиялык көз-караш эмес:

Заттын маңызы жөнүндөгү чындыктар биринчи жолу табылып жаткан тема эмес, өтмүштө бул чындыктын бир философия катары гана айтылганы чындык. Бирок бүгүнкү күндө бул тема илим тарабынан далилденди.

Тарых боюнча көптөгөн ойчул, динге ишенген адам жана илимпоздор бул теманы колго алышып, заттын копияларын гана көрөөрүбүздү айтышкан. Мисалы, байыркы грек философторунан Пифагор, Элеа мектеби, өзгөчө «Үңкүр идеси»

менен Платон сыяктуу көптөгөн ойчул бул теманы бир тарабынан түшүндүрүшкөн. Зороастризм, буддизм, таоизм сыяктуу батыл (негизсиз) ишенимдердин, Иудейлик жана Христиандык сыяктуу диндердин колдогу тексттеринде да бул тема жөнүндө сөз кылынгандыгы байкалат. Имам Раббани, Мухйиддин Араби, Мевлана Жами сыяктуу чоң Ислам аалымдары да заттын маңызы темасын толук түшүндүрүшкөн. Бул темада көз-караштарына токтолуу керек болгон эң маанилүү адам – Ирландиялык бир диндар жана философ Беркелей.

Заттын бир гана мээбиздеги копиясын билээрибизди айткан Беркелей ал доордо жашаган жана затты абсолюттук бир нерсе катары кабыл алган материалисттер тарабынан кол салууларга кабылган, жана материалисттер шылдың жана жалаа аркылуу анын оозун жабууга аракет кылышкан.

Бирок Беркелей да, башка ойчулдар да жашаган доорундагы илимий табылгалардын жетишсиздигинен улам бул көз-караштарын илимий далилдер менен тастыктай алышкан эмес. Ушул себептен, каршы пикирлердин да басымынын таасири менен бул теманын толук түшүнүлүп, жайылышы мүмкүн болгон эмес. Кээ бирөөлөр болсо бул чындыкты туура эмес жоромолдошуп, чындыкка жакындаса да эң туура жыйынтыктарды чыгара алышкан эмес. Кээ бир жаман ойлуу чөйрөлөр бул чындыкты бузуку багытка бурмалоого аракет кылышкан.

Заттын маңызы темасы – илимий бир чындык:

Бирок бүгүнкү күндө «заттын мээде кабылданган абалын билээрибиз» философиялык бир тема абалынан чыгып, илимий далилдер менен далилденген илимий бир чындыкка айланды. Илим дүйнөсүндөгү өнүгүүлөр адамдын сезүү органдарынын иштөө механизмдин аныкташты. Бул механизм, китептин башында да айтылгандай, бүт сезүү органдарыбыз үчүн бирдей: сырткы дүйнөдөн сезүү органдарына келген таасирлер (сигналдар) клеткаларыбыз тарабынан электрдик импульстарга айландырылат жана нерв клеткалары аркылуу мээдеги кабылдоо борборлоруна жеткирилет. Жана адам тышкы дүйнөнү мээсиндеги кичинекей кабылдоо борборлорунда көрөт, угат, жыттайт, даамын татат жана сезет.

Бул илимий чындыктарды учурда ар кандай физиология китебинен же орто мектептин биология китептеринен да табууга болот. Сүрөттөлүштүн жана сезимдердин мээде кандайча пайда болоору бардык медицина факультеттеринде майда-чүйдөсүнө чейин окутулат. Илим-билимдин өнүгүшү менен бирге физика, квантум физикасы, психология, неврология, биология, медицина сыяктуу илим тармактары бул чындыктын техникалык тараптарын апачык ортогой койду.

Мисалы, жасаган эмгектери менен чоң кызыгууларды жараткан, бүт баары сыйлык алган сегиз китептин автору, теорик-физик Др. Фред Алан Вольф илимий өнүгүүлөрдүн, өзгөчө квантум физикасында алынган жыйынтыктардын адамдарга көрүнгөн дүйнөнүн чындыгында бир элес экенин көрсөткөнүн мындайча баяндайт:

*Бүт материализмдин, физикалык дүйнөнүн, биз билген чындыктын, бүт нерселердин үстүндө бир нерсе бар. Бул адаттагы дуализмди да четке кагат. Мен муну мистикалык бир көз-караш катары эмес, квантум физикасы катары айтып жатам. Биздин эң заманбап физикалык дүйнө түшүнүгүбүз боюнча, аныктама берүүгө болбой турган бир дүйнө, мистикалык бир дүйнө, «элестүү» бир дүйнө болушу мүмкүн. Немец физик жана квантум механикасынын алдыңкыларынан Вернер Хейсенберг айткандай, аң-сезимди физикага алып келгениңизде, көрүнгөн нерсени пайда кылган – бул караган киши. Тагыраак айтканда, көрүнгөн нерсе аны бирөө караган үчүн пайда болот... Мен чындыкты башкача көрүп жатам. Чындык – түшкө жакыныраак, мен түштө бир чындык көрүп жатам. **Баарыбыз бир бөлүгү болгон, бул түштү пайда кылган бир затты же улуу бир Рухтун бар экенин кабыл алам. Жана бул – илимий түшүндүрмөлөр менен барууга боло турган бир жыйынтык.**⁴⁹*

Бул илимпоз – заттык дүйнөнүн чындыгында кабылданган бир «элес» экендигин илимий табылгалар жардамы менен байкаган жана аңдап-түшүнгөн көптөгөн илимпоздордун бирөөсү гана. Мындай абдан ачык илимий чындыкты кабыл албагандардын баш тартуу себеби – илимий эмес, идеологиялык себеп. Себеби, бул илимпоздор күчтүү фанатизм менен байланган материализмди тамырынан жок кыла турган бул чындыкты баарын түшүнүп туруп кабыл алгылары келбейт. Др. Вольф да бул чындыктын материализмди четке кагарын айтат.

21-кылымда жетишилген илимий жыйынтыктар эске алынганда, сырткы дүйнөнүн мээде кабылданаары жөнүндөгү чындыкты бир философия катары кабыл алуу эч чындыкка жатпайт. Себеби бул – бир философия эмес жана илимий ачылыштар апачык көрсөткөн илимий бир чындык. Бул – адамдар түздөн-түз ичинде жашап жаткан, баш тартууга болбой турган бир чындык. Динсиз болсун, динге ишенген адам болсун бул чындыкты так билет жана мындан баш тартуунун кажети жок.

Каршы пикир: «Заттын маңызы темасы – Вахдети Вүжуд пикири менен бирби?»

Жооп: Вахдети Вүжуд пикирин түшүндүргөн көптөгөн маанилүү Ислам аалымы өтмүштө бул китепте орун алган кээ бир темаларды терең ой жүгүртүп, айтышканы чындык. Бирок бул жерде түшүндүрүлгөндөр Вахдети Вүжуд көз-карашы менен бир эмес. Тарых боюнча көп аалым жана ойчул бул чындыкты түшүндүргөн. Бирок бир бөлүгү туура эмес пикирлерге кабылып, Аллах жараткан нерселерди толугу менен жок деп айтышкан. Чынында болсо, заттын мээбизде пайда болгон бир элес экендигин айтуу – «көргөн нерселерибиздин эч бири жок» дегенди билдирбейт. **Себеби көргөн нерселерибиздин баары, тоолор, сайлар, гүлдөр, адамдар, деңиздер, кыскача айтканда, көргөн нерселерибиздин баары,**

Аллах Куранда бар деп билдирген бүт нерселер жаратылган жана бар. Бирок булардын баары сүрөттөлүш катары бар.

Аллах жараткан бүт нерселер, биз көрсөк да, көрбөсөк да бар. Себеби бул нерсе ансыз деле жаратылган, жана мурда да айтылгандай, алгачкы жаратылгандан баштап өлгөнгө чейинки бүт абалдары Аллахтын хыфзында түбөлүк бар болот. (Бул тема жөнүндө тереңирээк маалымат алуу үчүн Харун Яхьянын *Түбөлүк жашоо баиталды* китебин караңыз)

Жыйынтыктасак, заттын мээбизде пайда болгон бир элес болушу аны «жок» абалга алып келбейт. Бирок бизге заттын маңызы жөнүндө маалымат берет, бул болсо – заттын сүрөттөлүш экендиги жөнүндөгү чындык.

Каршы пикир: «Адам элес экенин билген бир нерсени кантип сүйөт? Бүт нерсенин мээбизде пайда болгон бир элес экенин кабыл алсак, анда апабызды, атабызды, досторубузду, Пайгамбарыбыз (сав)ды кантип сүйөбүз?»

Жооп: Бул суроону сураган адам эң башта өзүнүн да бир элес экенин билбей жатат же түшүнө албай жатат. Өзүн абсолюттук, ал эми досторун, жакындарын, үй-бүлөсүн болсо элес катары кабыл алууда. Чынында болсо өзү да башка жакындары сыяктуу элес болгон бир жандык. Көргөн, тийген денеси – жакындарынын денеси сыяктуу мээсинде пайда болгон бир сүрөттөлүш.

Мындан тышкары, бул суроону узаткан адамдардын жакындарынын, досторунун мээлеринде пайда болгон бир элес болушу аларга болгон сүйүүгө тоскоол болбойт. Эгер бир адам жакындарын жана досторун алардын денеси же материалдык байлыктары үчүн сүйгөн болсо, анда бул – ансыз деле туура эмес сүйүү. Бир адамды Аллахтын ал адамда көрүнгөн өзгөчөлүктөрүнөн улам сүйүү туура сүйүү болот. Мисалы, биз Пайгамбарыбызды (сав) эч көрбөсөк да, ал затта Аллахтын Вели, Малик, Керим, Векил, Хади сыяктуу бир катар сыпатынын сонун көрүнгөнүн, Аллахтын эң жактырган ахлакты анда көрсөткөнүн билгендигибиз үчүн жүрөгүбүздө ага карата чоң бир сүйүү жана махабат сезебиз. Бирок бул сүйүүбүздүн жалгыз булагы – чынында Пайгамбарыбыздын (сав) чыныгы ээси болгон Аллахка болгон сүйүү жана махабатыбыз.

Мусулмандар адамдарды да, башка бардык нерселерди, жандыктарды да Аллахка болгон сүйүүлөрүнөн, бул нерсе, жандыктар Аллахтын бир көрүнүштөрү болгондон улам сүйүшөт. Мисалы, бир кийиктин баласын сүйгөн бир Мусулман ал кийикте Аллахтын мээриминин, боорукердигинин бир көрүнүшүн, Аллах ал кийикте жараткан сүйкүмдүүлүктү жактыргандыктан, көрүнүшү боорукердик сезимин пайда кылгандыктан, аны сүйөт. Кийикти же кандайдыр башка бир жандыкты өз башынча, көз-карандысыз бир жандык катары сүйбөйт.

Бир Мусулман эч бир адамга же жандыкка өз алдынча бир жандык катары сүйүү жана жакындык сезбейт. Бүт сүйүүлөрдүн булагы – Аллахка болгон сүйүү.

Куранда «...Силердин Аллахтан башка велиңер (досунар) жана жардамчыңар жок.» (Бакара Сүрөсү, 107) аяты менен адамдын Аллахтан башка досу жок экенине көңүл бурулган. Дагы бир аятта болсо адамдардан «Аллах кулуна жетиштүү эмеспи?» (Зүмер Сүрөсү, 36) деп суралууда. Демек сүйгөндөрүбүз да Аллахтан өзүнчө, өз алдынча жандыктар катары биздин досубуз жана жардамчыбыз боло алышпайт. Ошондуктан, бардык жакындарыбыздын, досторубуздун мээбизде бир элес болушу бул чындыкты тереңирээк кубаттоодо. Биз, мисалы, апабызды сүйгөндө, чындыгында сүйгөнүбүз – бул Аллахтын апа көрүнүшүндө көрсөткөн Рахим, Рауф (Сактоочу), Асим (Коргоочу) сыпаттары. Же момун бир тууганыбызды сүйгөндө, ал кишиде Аллах көрсөткөн жана ыраазы болгон сонун ахлакты сүйөбүз. Анын такыбасынан (Аллах коркуусунан) жана мамилелеринен Аллахтын ыраазы болгонун үмүт кылгандыгыбыз үчүн, биз да андан ыраазы болобуз. Анын Аллахты сүйгөнүн, Аллахтан коркуп сактанганын көрүп, Аллах жараткан бул ыймандуу көрүнүштөн биз да ырахат алып, жактырабыз. Ошондуктан, биз бир адамды сүйгөндө, чындыгында Аллахты сүйөбүз жана ал сүрөттөлүшкө болгон махабат жана сүйүүбүздүн чыныгы булагы – бул Раббизге болгон махабат жана сүйүүбүз.

Адамдарды Аллахтан өзүнчө бөлүп сүйгөндөр, адамдарга Аллахтан көз-карандысыз, өз алдынча жандыктар сыяктуу байлангандар, адамдарды Аллахты сүйгөн сыяктуу сүйгөндөр болсо чоң жаңылуу ичинде. Себеби Куран боюнча жалгыз сүйүү жана жакындык – Аллахка карата гана. Башка нерселер болсо Аллахтын көрүнүштөрү катары гана сүйүлүүгө тийиш. Аллах адамдарга өз алдынча бир жандык катары маани берип, байлангандар жөнүндө Куранда мындай буйурат:

Адамдардын арасында кээ бирөөлөр Аллахтан башка нерселерди (Аллахка) тең (шерик) кылып алышат (жана) аларды Аллахты сүйгөндөй сүйүшөт. Ыймандуу адамдар болсо Аллахты көбүрөөк сүйүшөт. Ал зулумдук кылгандар азапка жолугаар күнү сөзсүз бүт күч-кудуреттин толугу менен Аллахтыкы экенин жана Аллах берген азаптын чынында күчтүү (оор) экенин бир билишсе эле. (Бакара Сүрөсү, 165)

Аятта да билдирилгендей, адамдарга же жандыктарга Аллахтан башка бир күч тануулоо жана аларга ушул абалда жакындык сезүү аларды Аллахка шерик кылуу дегенди түшүндүрөт. Чындыгында болсо Аллахтан башка эч бир жандыктын бир нерсени аткарууга, кандайдыр бир кыймылды жасоого күч-кудурети жок.

Курандын көптөгөн аятында Аллахтан башка жандыктарга күч тануулаган адамдарга бул чындык билдирилген:

Аллахтан башка сыйынганыңар силер сыяктуу кулдар (пенделер). Эгер чынчыл болсоңор, ылдам аларды чакыргыла да, силерге жооп беришсин. Алардын баса турган буттары барбы? Же кармай турган колдору барбы? Же

көрө турган көздөрү барбы? Же болбосо уга турган кулактары барбы? Айткын: «Шерик кошконуңарды чакыргыла, кийин бир тузак кургула да мага эч мөөнөт да бербегиле.» Эч шексиз, менин велым Китепти түшүргөн Аллах жана Ал салихтердин коруучулугун (велилигин) кылууда. Андан башка сыйынганыңар болсо силерге жардам берүүгө күчтөрү жетпейт, өздөрүнө да. Эгер аларды туура жолго чакырсаңар, угушпайт. Аларды сага караган (сыяктуу) көрөсүң, чынында болсо алар көрүшпөйт да. (Араф Сүрөсү, 194-198)

Жогорудагы аяттарда ачык кабар берилгендей, Аллахтан башка эч кимдин кандайдыр бир жол менен бир адамга жардам бериши эч мүмкүн эмес. Адам эң сүйгөн, жашоосу боюнча абсолюттук заттар деп кабыл алган апасы, атасы, балдары, достору да, ким болбосун оор абалга кабылганда ал адамга жардам бере алышпайт. Бир адамдын жакындары, достору ага Аллахтын каалоосу жана уруксаты менен гана жардам бере алат. Аллах каалабастан, эч бир адам өзүнө да жардам бере албайт. Ал тургай, Аллах каалабастан, бир адамдын басышы, көрүшү, угушу, кыскача айтканда, жашоосун улантышы да эч мүмкүн болбойт. Оригиналанын эмне экенин билбеген, копия сүрөттөлүшүн көргөн нерселерибиз акыретте бул «дооматты» айткандардан алыстайт. Жана Куранда билдирилгендей, бүт адамдар «жападан жалгыз» абалда суракка алынышат. Башкача айтканда, бул дүйнөдө чынында бүт адамдар бир гана Аллах менен бирге болгон сыяктуу эле, акыретте да ушундай абалда суракка алынышат. Аллах бул чындыкты бир аятында мындайча билдирет:

Ант болсун, силерди алгач жаратканыбыз сыяктуу (бүгүн да) «бир бирден, жападан жалгыз (абалда) Бизге келдинер жана силерге бергендерибизди аркаңарда калтырдыңар. Араңардан чынында шериктер деп ойлогон шапаатчыларыңарды эми жаныңарда көрбөй турабыз. Ант болсун, араңардагы (байланыштар) талкаланып-үзүлдү жана (алар) жөнүндө күмөн кылгандарыңар силерден алыстады. (Энъам Сүрөсү, 94)

Ар бир адам, мисалы бир досуна караганда, мээсинде Аллах ал үчүн жараткан дос сүрөттөлүшүн көрөт. Мээсине барган нервдер үзүлсө, досунун сүрөттөлүшү жоголот. Дайыма Тирүү жана Каййум болгон – бул бир гана Аллах. Андай болсо адам оригиналын эч көрө албаган, бир гана мээсинде болгон бир жандыкка, нерсеге эмне үчүн байлансын? Адамдын байлана турган, сүйүү менен моюн суна турган жалгыз досу – бул Улуу Аллах.

Каршы пикир: «Адам сүйгөндөрүнүн да өзү сыяктуу чыныгы жана туруктуу болуусун каалайт.»

Жооп: Бул темага каршы чыккан кээ бир адамдар мындай дешет: «Адам досторунун да өзү сыяктуу чыныгы жана туруктуу болушун каалайт. Мындан башка кандай болсун?»

Бул сөздөр бул адамдардын заттын чыныгы маңызы менен байланыштуу түшүндүрүлгөн теманы түшүнө албаганын же бул жөнүндө терең ойлонбогонун көрсөтөт. Себеби бул сөздөрдү айткан адам жакындарынын да өзү сыяктуу болушун каалагыдай, өзү да «чыныгы жана туруктуу» эмес да. Бул чындык жөнүндө терең ойлонгон бир адам өз денесинин да Аллах анын рухуна көрсөткөн бир сүрөттөлүш экенин түшүнөт.

Кээ бир адамдардын өз денелерине тийиши, манжаларын кесип алганда оору сезүүлөрү, ээ болгон денелеринин кээ бир муктаждыктарын камсыздап жатышы ал адамдарга өз денелеринин копия бир сүрөттөлүш экенин унуттуруп жаткан болушу мүмкүн. Чынында болсо, башка бардык нерселер сыяктуу эле, адамдын өз денеси да бир элес жана адам өз денесинин заттык чыныгы абалынын оригиналын биле албайт. Мисалы, колун кесип алганда сезген оорусу да бир элес. Же курсагы ачып тамак жегенде сезген курсагы тойуу сезими да бир элес. Адамдын мээсине сырттан берилген жасалма сигналдар бул тойуу сезимин адам тамак жебестен да пайда кылышы мүмкүн. Бирок адам эч качан өз денесинин оригиналынын кандай экенин биле албайт. Оору сезген, бир нерсеге тийген, бул жазууну окуп түшүнгөн, сын-пикирлер жазган – бул Аллах адамга берген рух, ошондуктан адамдын өзү да Аллахтын бир көрүнүшү. Бул адамдар ойлогондой, абсолюттук жана туруктуу эмес.

Каршы пикир: «Аалам бир элестер жыйындысы деген жыйынтыкка барсак, анда ааламдын кандайча иштегенин изилдөөнү, т.а. илимди таштоо керек болот.»

Жооп: Бул – көбүнчө материалисттер айтуучу жана бул улуу чындыкты, өз ойлорунда, илимге каршы, илимди жок кыла турган бир тема катары көрсөтүү үчүн айтылган бир сөз. Мындай каршы пикирдин жараксыз экени жана логикага сыйбастыгы апачык.

Аллах биз жашаган сүрөттөлүштөрдү бизге бир себеп-натыйжа байланышы ичинде, кээ бир мыйзамдарга көз-каранды сыяктуу көрсөтөт. Мисалы, түн менен күндүз – биздин мээбизде пайда болгон сүрөттөлүштөр. Жана биз түн менен күндүздүн күнгө жана жердин кыймылдарына жараша алмашкан сыяктуу кабылдайбыз. Мисалы, мээбиздин ичиндеги сүрөттөлүштө күн төбөдө турганда, күн түш болду деп билебиз жана күн батып баратканда болсо айлананын караңгылап баратканына күбө болобуз. Аллах ааламга тиешелүү элестерди жаратканда, мындай себеп-натыйжа байланыштарын да бирге жараткан. Эч качан күн батканда, күндүздү жашабайбыз. Аллах мээбизде жараткан мындай себеп-натыйжа байланышынын байкоого алынышы жана изилдениши – бул илим, билим.

Дагы бир мисал берели: мээбиздин ичиндеги элесте колубуздан койо берген калемибиз дайыма жерге түшүүдө. Буга себеп болгон себеп-натыйжа байланышынын изилдениши натыйжасында «жердин тартылуу күчү мыйзамын» табабыз. Аллах рухубузга көрсөткөн сүрөттөлүштөрдү белгилүү себептерге жана мыйзамдарга көз-каранды сыяктуу көрсөтүүдө. Бул себептердин жана мыйзамдардын жаратылышынын бир себеби – бул жашоонун сыноо үчүн жаратылган болушу. Бул мыйзамдардын жана «аалам» деп аталган элестер жыйындысынын кандай бир тең салмактуулук, система ичинде иштешинин изилдениши болсо илим, билимди түзөт. Ошондуктан, илим – Аллах жараткан кереметтүү сүрөттөлүштөр көз-каранды сыяктуу көрүнгөн мыйзамдарды түшүнүү үчүн абдан зарыл.

Жыйынтыктасак, материалисттер айткандай, заттын оригиналын көрбөгөшүбүз жөнүндөгү чындыкты кабыл алуу илимден баш тартууну талап кылбайт. Тескерисинче, бул чындыкты чын ниеттен кабыл алгандар илимди бул элестер жыйындысын түшүнүү, бул комплекстеги сырларды андап түшүнүү үчүн маанилүү бир жол катары көрүшөт.

Мындай илим түшүнүгү менен материалисттик илим түшүнүгү арасында болсо чоң айырма бар. Элестер жыйындысына байкоо жүргүзүү менен тапкан табият мыйзамдары – бул комплексти жараткан Аллахтын мыйзамдары. Затты абсолюттук зат деп ойлогон, табият мыйзамдары заттын өзүнөн пайда болот деп кабыл алган, адамдарды да табият мыйзамдары жаратты деген жаңылыштыкка кабылган материалисттердин илим түшүнүгү болсо бул чындык менен бирге кыйроодо.

Аллахтын бүт бул элестерди эч кандай мыйзамга жана себепке муктаж болбостон жаратууга күчү жетээрин унутпоо керек. Мисалы, Аллах бир урук болбостон, гүлдү жарата алат, булут болбостон жамгыр жаадыра алат же күн болбостон туруп көлөкөнү, түндү жана күндүздү жарата алат. Аллах бир аятында бул чындыкты мындайча билдирет:

Раббинди көрбөдүңбү, көлөкөнү кандай узартканын? Эгер каалаганда, аны өзгөрбөс кылмак. Кийин Биз күндү ага бир далил кылганбыз. Кийин аны кармап Өзүбүзгө оор оор тарттык. Ал түндү силер үчүн бир кийим, уйкуну бир эс алуу жана күндүздү да жайылып-иштөө (убактысы) кылган. (Фуркан Сүрөсү, 45-47)

Аяттан да байкалгандай, Аллах алгач көлөкөнү жараткандыгын, андан соң күндү ага далил кылганын билдирүүдө. Түштөрүбүз бул жаратууну жакшыраак түшүнүүгө жардам берет. Түшүбүздө күндүн заттык бир оригиналы болбостон туруп, күндөн келген нурду, ысыкты, жарыкты чыныгы жашоодогу сыяктуу

сезебиз. Бул тараптан караганда, түштөр – Аллахтын күн болбостон туруп күнгө тиешелүү сезимдерди мээбизде жарата алышынын көрсөткүчтөрүнүн бири.

Бирок Аллах Өзү жараткан сыноо чөйрөсүндө адамдар үчүн бүт нерсенин бир себебин да жараткан. Күндүздүн себеби – күн, жамгырдын себеби болсо – булут. Булардын баары мээбизде Аллах өз-өзүнчө жараткан сүрөттөлүштөр. Бир себептин натыйжадан мурун жаратылышы аркылуу Аллах бул сыноо чөйрөсүндө «бүт нерсе белгилүү мыйзамдар менен иштейт» деп ойлошубузга жана натыйжада илимий изилдөөлөр жасашыбызга шарт түзүүдө.

Каршы пикир: «Бир тараптан, Аллахты ыйман акыйкаттары менен түшүндүрүп жатып, экинчи тараптан, Ал бар экендигинин далилдери катары сунган «нерселер (заттар) ааламын» жок деп айтуу бир парадокс (кайчы пикир) эмеспи?»

Жооп: Заттын маңызы жөнүндөгү түшүндүрмөлөрдү толук түшүнө албаган кээ бир адамдар «заттык дүйнөнүн оригиналын көрө албайбыз, бир гана мээбиздеги копия сүрөттөлүштөрдү көрөбүз» деген сөздү «нерселердин баары жок» деген сыяктуу туура эмес түшүнүшүүдө. Чынында болсо, «зат бир элестер жыйындысы же мээбизде көргөн бир сүрөттөлүш» деп айтуу – «зат жок» деген мааниге келбейт. Заттык аалам бар, бирок биз анын оригиналын эч качан биле албайбыз. Биз бир гана мээбиздеги копиясын, т.а., элесин көрөбүз.

Заттын элесин көрүшүбүз – бул Аллахтын бар экендигинин абдан так бир далили. Себеби (бир сүрөттөлүш сыяктуу) сезим жана элес даражасында болгон бир нерсе өзүнөн-өзү жарала албайт, демек буларды жараткан бир Жаратуучу бар, т.а., улуу күч ээси Аллах бар. Ошондуктан, заттык ааламдын бир сүрөттөлүш экендиги жөнүндөгү чындык – Аллахтын бар жана жалгыз экендигинин бир далили. Ошондуктан, заттын сүрөттөлүшүн көрүшүбүз менен заттардын, жандыктардын Аллахтын бар экендигине далил болушу арасында эч кандай карама-каршылык жок, тескерисинче так бир логикалык байланыш бар.

Аллах бүт нерселерди жараткан, бирок биз бул нерселердин бир гана мээбиздеги элестерин, сүрөттөлүштөрүн билебиз. Жана бул сүрөттөлүш нерселерге тиешелүү өзгөчөлүктөрдүн изилдениши, анализ кылынышы Аллахтын жаратуу кудуретинин, чеберчилигинин жана чексиз акылынын далилерин көрсөтүүдө. Жыйынтыктасак, «зат – бир элестер жыйындысы» деп айтуу жана кийин бул сүрөттөлүштөргө тиешелүү өзгөчөлүктөрдү изилдөө менен Аллахтын улуулугун, бийиктигин жана кудуретин көрүү – эч бир карама-каршылык жаратпайт.

Мындан тышкары дагы бир нерсени айта кетүү керек: кээ бир адамдар Аллахты ойлонгон жандыктар болгондо гана Аллах бар болот (Аллахты аруулайбыз) деп ойлошууда жана мындай чоң жаңылыштык натыйжасында кээ бир каршы пикирлерди айтышууда. Чынында болсо Аллах, эгер кааласа, бүт

сүрөттөлүштөрдү өчүрүп салышы, бардык заттарды, жандыктарды жок кылып салышы мүмкүн. Бирок Аллах бар болуусун улантат. Себеби Ал – түбөлүктүү, башы жана аягы жок, Эввел (Авваль) жана Ахир. Аллах каалаганын бир заматта жок кылышы мүмкүн экенине бир катар аятында көңүл бурат:

Эгер кааласа, эй адамдар, силерди кетирет (жок кылат) жана башкаларын алып келет. Аллах буга кудуреттүү. (Ниса Сүрөсү, 133)

Эй адамдар, силер Аллахка (карата жакыр) муктажсыңар; Аллах болсо Ганий (эч нерсеге муктаждыгы жок), Хамид (мактоого татыктуу). Кааласа, силерди кетирет (жок кылат) жана жапжаңы бир калкты алып келет. Бул Аллахка оор эмес. (Фатыр Сүрөсү, 15-17)

Аллах бүт жандыктарды жаратуудан мурда да бар, бүт жандыктар жок болсо да бар болот. Раббиз аяттарда мындайча билдирет:

(Жер) Бетиндеги бүт нерсе жок болуучу; Желал жана икрам (берешендик) ээси болгон Раббиндин жүзү (Өзү) түбөлүк калат. (Рахман Сүрөсү, 26-27)

Каршы пикир: «Бул түшүндүрүүлөр кабыл алынганда, арам жана адал түшүнүктөрү жок болот.»

Жооп: Бул – толугу менен чындыкка жатпаган бир сөз. Себеби заттык дүйнөнүн оригиналын көрбөшүбүз сыноо сырын жокко чыгарбайт. Заттын маңызын эч качан билбесек да, Аллах арам кылган нерселер арам, адал кылгандары болсо адал. Мисалы, Аллах чочконун этин арам кылган. «Чочконун кандай болсо да элесин көрүп жатам» деп бул жаныбардын этин жештин өзүн-өзү алдоочулук жана акылсыздык экени ачык. Же «маңдайымдагы адамдардын баарынын мээме пайда болгон сүрөттөлүштөрүн гана билем, буларга калп айтсам эч нерсе болбойт» деп айтуу да – Аллахтан корккон жана бул чындыкты терең түшүнгөн бир адам кыла турган нерсе эмес. Бул абал Аллах койгон бардык чектерге, буйрук жана тыйууларга тиешелүү. Мисалы, бул чындык 5 убакыт намазыбызды кылууну, зекет берүүнү жокко чыгарбайт. Берген зекетибиздин, бул зекетти алган адамдардын мээбиздеги элестер болушу парз болгон бул ибадатты аткарууга тоскоол болбойт. Аллах бүт дүйнөнү элестер жыйындысы катары жараткан, бирок бизди бул элестер ичинде Куранда билдиргендеринен милдеттүү кылган.

Өтмүштө кээ бир чөйрөлөрдүн бул чындыкты бурмалоо менен адал жана арамдарды жокко чыгарууга аракет кылганы байкалган. Бирок бул чөйрөлөр ансыз деле негизги ишеним катары туура эмес бир түшүнүккө ээ эле жана бул чындыкты

да напсилери менен кызыкчылыктары үчүн колдонууну каалашкан болушу мүмкүн. Бирок алар барган жыйынтыктын туура эмес жана бурмаланган экенин билүү керек.

Жыйынтыктасак, ак пейилден ойлонгон бир адам сыноо үчүн заттын оригиналын көрүүнүн шарт эмес экенин абдан ачык түшүнөт. Аллах сыноо чөйрөсүн сүрөттөлүштөр ааламында жараткан. Бир адамдын намаз кылышы, адал жана арамга көңүл бурушу үчүн заттын оригиналын билүүсү керек деп айткандардын эч кандай аргументтери жок. Мындан тышкары, эң маанилүү нерсе – бул рух. Акыретте жазаландырылган же бейиш нематтары менен ырыскы тартууланган да – рух. Аллах сынаган нерсе да – адамдын руху. Ошондуктан, заттын мээбиздеги бир элесин көрөөрүбүз жөнүндөгү чындык адал жана арамдарга карап жашоого жана ибадаттарды аткарууга эч кандай тоскоол болбойт.

Бул жерде муну да айта кетүү керек: сүрөттөлүштөн милдеттүү эмесмин деп айткандар тозокко киргенде да «биз мындан милдеттүү эмес экендигибизди айттык, ошол үчүн бул жердебиз» деп баяндашат. Бирок муну да унутпоо керек, дүйнө жашоосу сыяктуу тозок да бир сүрөттөлүш болгонуна карабастан, тозок азабы, Аллах куткарууну каалабаса, түбөлүккө уланат. Аллах бул сүрөттөлүш ичинде каапырларга азапты ар тараптан сездиртет.

Каршы пикир: «Бүт адамдар бир даракты көргөндө, анын жалбырагын жашыл дешет. Бүт адамдар бул даракты бирдей сүрөттөгөнүнө караганда, демек бул дарак менин мээмде эле эмес.»

Жооп: Жаныбыздагы адамдар жашыл деп атаган нерсени биз да жашыл дейбиз. Бирок алар жашыл деп атаган түс биз мээбизде көргөн жашылбы, же алар биз көк түс катары көргөн түстү жашыл дешеби, муну эч качан биле албайбыз. Себеби мурда да айтылгандай, мээбиздин сыртында түс жок. Сыртта жарыктын ар түрдүү толкун узундуктары гана бар жана бул толкун узундуктарын түскө айландырган – бул мээбиз. Ошондуктан түстөр биздин ичибизде пайда болот жана башка бир адамдын биздин мээбизде пайда болгон түстү көрүү мүмкүнчүлүгү эч болбойт. Бул тема – көптөгөн философ жана илимпоз тарабынан талаш жараткан бир тема, жана илимпоздордун орток жыйынтыгы мындай: «Биз кызыл деп атаган бир гүлдү жаныбыздагы киши да биз көргөндөй абалда көрүп жатабы, же болбосо ал биз көк дегенди кызыл деп жатабы, биз муну эч качан биле албайбыз.» Бул бир гана түстөргө эмес, бүт элестерибизге тиешелүү. Мисалы, Daniel Dennet (Даниэль Деннет) бул тема жөнүндөгү ой-пикирлерин жана кызыгуусун мындайча кабыл алат:

Заттардын көрүнүштөрүнүн, үндөрүнүн жана жыттарынын мага келүү түрү бар. Ушунчалыгы белгилүү. Заттар башка адамдарга мага көрүнгөндөй абалда көрүнбү деген суроо мага кызык.

...Бир нерсени караганыбызда сиздин жана менин бир эле түстү көрүп жатканыбызды кайдан биле алам? Экөөбүзгө тең түстөрдүн аттары жалпысынан ар түрдүү түстөгү заттарда көрсөтүлүү аркылуу үйрөтүлгөн, башка башка түстөрдү көрүп жатсак да, сөздөрүбүз (атоолорубуз) туура келет. Мисалы, кызыл нерселердин мага көрүнүшү – жашыл нерселердин сизге көрүнүшүндөй болсо да.⁵⁰

Гарвард университетинин психология профессору Drew Westen (Дрю Вестен) болсо, илимий тараптан, башка бир адамдын бир гүлдү биз менен бирдей абалда кабылдап кабылдабаганын биле албашыбызды мындайча баяндайт:

Эгер элес жаратуучу жана түзүлүштүк бир процесс болсо, адамдар дүйнөнү кайсы даражага чейин бирдей кабылдашат? Кызыл бир адамга көрүнгөндөй абалда башка адамга да ошондой көрүнөбү? Эгер бир адам сарымсакты жакшы көрсө жана башка бирөө аны жек көрсө, бул бир эле даамды жакшы көргөн жана жек көргөн эки адамбы, же сарымсак экөө үчүн эки башка даамга ээби? Элестин түзүлүш табияты адамдардын дүйнөнү канчалык даражага чейин чыныгы абалындай көрүп көрбөшү маселесин жаратууда. Платон биздин кабылдагандарыбыз бир үңкүрдүн дубалындагы көлөкөлөрдөн бир аз көбүрөөк деп айтат. Бир чыны кофени ысык деп айтуунун мааниси кандай? Жана чөп чындап эле жашылбы? Көрүү системасы жарыктын белгилүү толкун узундуктарын айырмалай албаган жана жашылга карата түс сокуруу болгон бир адам чөптү жашыл катары көрбөйт. Жашыл бир нерсенин (чөп), кабылдоочунун бир өзгөчөлүгүбү? Же байкоочу менен байкалгандын арасындагы байланыштарбы? Булардын баары сезим жана элестин эң маанилүү философиялык суроолору.⁵¹

Байкалгандай, бирдей сүрөттөө жасашыбыз же бирдей түстүн атын атап жатышыбыз «бир эле нерселерди көрүп жатабыз» дегенди билдирбейт. Адамдардын кабылдоолорун салыштыруу болсо эч мүмкүн эмес. Себеби бүт адамдар мээсинин ичиндеги өзүнө тиешелүү дүйнөнү көрөт. Бул каршы пикирге байланыштуу башка түшүндүрмө кийинки каршы пикирде берилген.

Каршы пикир: «Мени менен бирге үч адам бакчада басып жүрөт жана үчөөбүз тең бир эле нерселерди көрүүдөбүз. Баарыбыздын мээбизде көргөнүбүз бир эле нерселер болгон болсо, анда мээбиздеги сүрөттөлүштүн элес экенин кантип айта алабыз?»

Жооп: Сиз менен бирге башка адамдардын да ошол эле нерселерди көрүп жатышы заттын сырттагы оригиналын көрүп жатасыз дегенди билдирбейт. Себеби сиз жаныңыздагыларды да мээңиздин ичинде көрөсүз. Мисалы, мөмө бакчасында досторунуз менен бирге баратканда, сиз көргөн алма, өрүк, түркүн түстүү гүлдөр, чымчыктардын үнү, жылуу соккон шамал, сонун гүл жана мөмөнүн жыты мээбизде пайда болуп жаткан сыяктуу эле, досторубуз да, алардын сөздөрү да мээбизде пайда

болууда. Б.а., досторуңуз сырттагы бакчада эмес, сиз мээңизде көргөн бакчада кыдырып жүрүшөт. Ошондуктан, досторуңуздуң сиз менен бирдей сүрөттөлүштү көрүп жатышы көргөндөрүңүздүн нерселердин заттык оригиналдары экендигин көрсөтпөйт.

Ал тургай, чоң бир стадион толо адамдар менен бир матч көрүп жатканыңызда, миңдеген адамдын голду бир убакта көрүшү жана буга реакция бериши стадиондун да, футболисттердин да, судьялардын да, стадион толо адамдардын да эч биринин оригиналын көрүп жатканыңызды далилдей албайт. Себеби стадион жана ичиндеги футболисттер, көрүүчүлөр жана ал жерде көргөн нерселериңиздин баары сиздин мээңизде пайда болууда. Голду жасаган футболист да, бул голго сүйүнгөн көрүүчүлөр да сиздин ичиңизде. Сиз мээңизде урулган голго сүйүнөсүз жана мээңиздеги топ адамдар менен бирге колдоо көрсөтөсүз. Жыйынтыктасак, жаныңызда көргөн адамдарыңыздын сиз көргөн нерселерди тастыкташы сырткы дүйнөдөгү оригиналдарын көрүп жатасыз дегенди билдирбейт. Себеби «жанымда» деген адамдарыңыз да, канчалык көп санда болбосун, чынында мээңиздин ичинде.

Каршы пикир: «Сырткы дүйнөнү кандай болсо ошондой кабылдап жатабыз, натыйжада кыймылдарыбызда бузулуулар болбойт. Мисалы, бир аскадан төмөн баратканда түз жолдо баскан сыяктуу баспайбыз. Асканы көрүп турабыз.»

Жооп: Бул каршы пикир бул адамдын ой жүгүртүүдө бир топ башы айланганын жана түшүндүрүлгөндөрдү эч түшүнбөгөнүн көрсөтөт. Себеби бул адамдын пикири мындай ойго таянат: «Сыртта бир заттык чындык бар. Бирок бүт адамдар бул заттык дүйнөнү өз мээсинде ар түрдүү көрүшү мүмкүн.» Бул адам ушундай бир пикир айтылган сыяктуу түшүнүүдө жана буга каршы чыгып, «сыртта заттык чындык бар жана биз аны кандай болсо ошондой көрөбүз, эч ким сырткы дүйнөнү чыныгы абалынан башкача көрбөйт. Мунун далили сыртта аска болгондо, биз аны аска катары көрөбүз жана учуна келгенде токтойбуз» деп айтуу менен бул пикирди жыктым деп ойлоодо.

Чынында болсо бул жерде сөз кылынган чындык бул адам түшүнгөндөн такыр башкача. Бул жерде «сырткы дүйнө бар, бирок бул дүйнөнү биз өзүндөй эмес, башкача көрөбүз» деп айтылган жок. Бул жерде «биз жашагандарыбыздын баарын мээбизде көрөбүз жана оригиналдарын эч качан көрүп, сезе албайбыз. Ушул себептен, сырткы дүйнөдөгү оригиналдарынын кандай экенин биз биле албайбыз» деп айтылууда.

Бир жолдо баратканда, аскадан кулабашыбыз болсо заттын сырттагы оригиналын көрүп жатабыз дегенди билдирбейт. Биз түз жолдо баратканда да, асканын учуна келип токтогондо да мээбиздин ичиндеги жолдо басып, мээбиздин

ичиндеги асканы көрөбүз. Ал тургай бул аскадан куласак да, мээбизде көргөн аскадан кулаганыбызга тиешелүү элестерди кайра эле мээбизде сезебиз. Мурда айтылган автобустун сүзүшү, иттин тиштеши ж.б. сыяктуу мисалдардай эле. Аскадан кулаганда пайда болгон жарадарлык, сынык же оору сыяктуу сезимдердин баары мээбизде пайда болгон сүрөттөлүш жана сезимдер.

Каршы пикир: «Аллахтын бизге бул сүрөттөлүштөрдү көрсөтүшүнүн максаты – бизди сыноо. Бирок ансыз деле бардык кыймылдардын жаратуучусу болгон Аллах эмне үчүн мындай сыноо чөйрөсүн жараткан?»

Жооп: Албетте, адамдардын кыймыл-аракеттерин кандай болоорун көрүү үчүн Аллахтын аларды сыноо муктаждыгы жок. Себеби бардык окуяларды, убакыттарды жана мейкиндиктерди жараткан – бул Раббиз. Аллах убакыттан жана мейкиндиктен көз-каранды эмес. Биз үчүн өтмүш жана келечек болгон окуялар Анын Кабатында жалгыз бир көз ирмем ичинде жашалып бүткөн. Бирок Аллах Өзү жараткан сыноо жана себептер ичинде адамдардын өз аракеттерине күбө болуулары, эмне үчүн бейишке же тозокко барганын билүүлөрү үчүн бизге буларды жашатууда. Аллахтын дос экенин, чексиз адилеттүү, мээримдүү жана боорукер экенин билген бир адам Аллахтын бул жаратуусунан ыраазы болот.

Аллах бизге Өз Кабатында болуп бүткөн окуяларды көрсөтүүдө. Адамга болсо буларды өзү жасап жаткан сыяктуу сезим берүүдө. Жана бул сезим ичинде бизге Куран аркылуу билдирген бүт нерседен милдеттүү экендигибизди кабар берүүдө. Мындан аркысын Раббиз кааласа гана биле алабыз. Бул сырды жана хикматты Аллах кааласа бизге дүйнөдө же акыретте көрсөтүшү мүмкүн. Же эч качан көрсөтпөшү мүмкүн. Аллах бир аятында билдиргендей, «...**Каалаганынан сырткары, Анын илиминен эч нерсени түшүнүп-андай алышпайт...**» (Бакара Сүрөсү, 255). Кандай гана болбосун Аллах – биздин ээбиз жана велибиз (досубуз). Андай болсо биздин милдет – бизге чексиз немат-жакшылыктар тартуулаган Аллахка таянуу, Анын бүт кылгандарынан ыраазы болуу.

Кээ бир адамдар тарыхта заттын маңызын түшүнүшкөн, бирок Аллахка болгон ыймандары алсыз болгондуктан жана Куранды жакшы андап-түшүнө албагандыктан, туура эмес ишенимдер чыгарышкан. «Бүт нерсе кандай болсо да элес, анда ибадат кылуунун кажети эмне» дегендер болгон. Булар абдан туура эмес жана сабатсыз пикирлер. Бүт нерсенин Аллах бизге көрсөткөн бир сүрөттөлүш экендиги чындык. Бирок Аллахтын бизди Курандан милдеттүү кылганы да так чындык. Демек биздин милдет – Аллахтын буйрук жана тыйууларына абдан маани берип, аларга ылайык жашоо.

Аллах Куранда адамга рух менен байланыштуу абдан аз маалымат берилгенин билдирет. Жыйынтыктасак, Аллах бул сыноо сүрөттөлүшүн бир максат менен жараткан. Аллах бул максатты аяттарында мындайча билдирет:

Ант болсун, Биз силерди бир аз коркуу, ачкалык жана мал-мүлк, жан жана түшүмдөрдүн бир бөлүгүн азайтуу менен сынайбыз. Сабыр кылгандарды сүйүнчүлө. (Бакара Сүрөсү, 155)

Ант болсун, мал-мүлктөрүнөр жана жандарыңар менен сыналасыңар жана силерден мурда китеп берилгендерден жана шерик кошуп жаткандардан албетте абдан кыйноо берүүчү (сөздөр) угасыңар. Эгер сабыр кылып, сактансаңар (бул) буйруктарга болгон бекемдиктен. (Ал-и Имран Сүрөсү, 186)

Бул сыноонун көптөгөн сырлары (хикматтары) бар. Булардын бири – биздин сыналшыбыз жана ушуга жараша түбөлүк жашообузда каерде болушубуздун аныкталышы. Дагы бир сыры болсо адамдардын өз кылгандарына жашоолору боюнча күбө болушу, ахлактарын акырет күнү Куран ахлагы менен салыштырып, эмне үчүн бейишке же тозокко ылайык болгонун көрүшү үчүн болушу мүмкүн. Бирок туурасын Аллах билет. Биз дуба аркылуу гана Аллахтан бизге илимин ачуусун, көрсөтүүсүн сурай алабыз.

Каршы пикир: «Бул түшүндүрүлгөндөрдөн байкашыбыз боюнча, өлүмдөн кийин да элестерди көрүү абалы уланат. Элестерди көрүү абалы түбөлүк уланабы? Бейиш жана тозок да сүрөттөлүштөр жыйындысыбы?»

Жооп: Аллах дүйнөдө бүт адамдарды бир гана рухтарына көрсөткөн сүрөттөлүштөрү кабылдай ала турган абалда жараткан. Т.а., биз мээбизде бизге көрсөтүлгөндөрдү гана көрө алабыз, мээбиздин сыртындагыларды көрүү же аларга тийүү мүмкүнчүлүгүбүз жок. Бирок Аллах өлгөндөн кийин адамды башка бир жаратылуу абалында жаратат. Бул жаратылуу кайра эле сүрөттөлүштүн ичинде болот, т.а., биз бейиш сүрөттөлүшүн да мээбизде көрөбүз. Бул кайра жаратылуунун кандай болоорун биле албайбыз. Бирок бул нерсени унутпоо керек: бейиш жана тозоктун элес катары сезилиши бейиштен алына турган жыргалды да, тозокто жашала турган азапты да азайтпайт. Бир адам дүйнө жашоосунда колунун күйгөнүн белгилери менен сезип, оору сезген сыяктуу бул элестин чындыкка окшоштугу акыретте да уланат.

Оору сыяктуу сезимдер да мээде сезилет. Бирок бүт адамдар башынан өткөргөндөй бул оору сезими башка элестер сыяктуу абдан чындыкка окшош (чындыктай) жаратылат. Ал тургай кээде адам оорунун күчтүүлүгүнөн эстен танып калат. Ошол сыяктуу кээ бир сүрөттөлүштөр мээбизде элес катары жаратылганына карабастан, абдан чындыкка окшош болгондуктан, адамдарга көп тынчсыздануу бериши мүмкүн. Мисалы, жаман бир көрүнүш, жаман жыт, тынчсыздандырган бир үн адамды чоң бейпилсиздикке салат. Булардын мээде кабылданып жатышы бул

чындыкты өзгөртпөйт. **Ошондуктан, тозоктун адамдардын рухуна бир элес катары көрсөтүлүшү каапырлар түбөлүк тарта турган азапты бир азга да азайтпайт.** Аллах кемчиликсиз жаратуусу менен дүйнө жашоосун адамдарга «абсолюттук бир чындык» деп ойлогончолук даражада тунук жана ишендириүүчү кылып жараткандай эле, акырет жашоосун да ошондой жаратууга күчү жетет. Аллах көптөгөн аятында тозок азабынын чыдатпас бир азап экенин билдирет:

Жана шексиз азабым; ал оор бир азап. (Хижр Сүрөсү, 50)

Эми чындыгында ал баш тарткандарга күчтүү бир азап тарттырабыз жана кылгандарынын эң жаманы менен жазаландырабыз. Бул Аллахтын душмандарынын жазасы болгон от. Биздин аяттарыбыздан баш тартышы себептүү бир жаза катары ал жерде аларга түбөлүк мекен бар. (Фуссилет Сүрөсү, 27-28)

Ушул эле абал бейишке да тиешелүү. Бир адам дүйнө жашоосунда ырахат алган, жактырган, кооз көргөн нерселеринин баары чынында мээсинде пайда болгон бир элес. Мисалы, эң жакын досу менен маектешкен бир адам чынында мээсинде пайда болгон досу менен маектешүүдө. Же бир шаркыратманын сонун көрүнүшүн, шаркыраган үнүн уккан бир адам чынында мээсинде пайда болгон шаркыратманы көрүп, мээсинде пайда болгон үндү угат. Бул так бир чындык. Бирок бул абал адамдын бул сүрөттөлүштөн ырахат алышына тоскоол болбойт. Ушул себептен Аллах Куран аяттарында бейиштин адамдар үчүн чоң бир кутулуу жана бакыт болоорун, бейиште көңүлдөрүнө жаккан бүт нерсенин бар экендигин билдирүүдө:

Бирок Раббилеринен коркуп-сактангандар; алар үчүн Аллах Кабатында, бир майрам катары, астыларынан суулар аккан, ичинде түбөлүк кала турган, бейиштер бар. Жакшылык кылгандар үчүн Аллахтын Кабатында болгондор жакшыраак. (Ал-и Имран Сүрөсү, 198)

Раббилери аларга Кабатынан бир рахматты, бир ыраазычылыкты жана алар үчүн ага тынымсыз бир немат-жакшылык болгон бейиштерди сүйүнчүлөйт. Ал жерде түбөлүк калышат. Шексиз Аллах Кабатында чоң сыйлык бар. (Тообо Сүрөсү, 21-22)

Кимдин (сооп) таразасы оор басса, эми ал ыраазы болунган бир жашоо ичинде. (Каариа Сүрөсү, 6-7)

Мындан тышкары, бардык мындай кооз көрүнүштөрдү ага көрсөткөндүн Аллах экенин билген бир адам бул нерселерден андан да күчтүү ырахат алат.

Мисалы, шагынан үзгөн бир алманын аңкыган сонун жытын сезген жана бул жытты, мөмөнүн кооз көрүнүшүн, даамын жана сулуулугун ал үчүн жараткан Аллахты ойлонгон бир адам бул көрүнүштөн башка адамдардан бир топ күчтүү, терең ырахат алат. Бейиште да Аллах ар бир момун үчүн бейиш көрүнүшүн өз өзүнчө жаратат жана ар бир момунга напсиси (көңүлү) каалаган бүт нерсени эң сонун абалда ал жерде берет. Адам дүйнөдө да, акыретте да жалгыз досу, велиси, коргоочусу жана жаратуучусу болгон Аллах менен бирге. Адам бейиште жанында көрө турган пайгамбарлар, элчилер, салих момундар, хурилер (сулуу селкилер) жана гылымдар (кызмат көрсөткөн жигиттер) болсо – Аллах Өзүнүн достугун, сүйүүсүн жана жакындыгын эң күчтүү көрсөткөн жандыктар.

Аллахтын бүт жашообузду бир элестер жыйындысы катары көрсөткөндүгү – абдан так бир чындык. Бул чындыкты түшүнгөн ак пейилдүү бир адам Аллахтын адилетинен, бүт нерсени кемчиликсиз жаратаарынан жана Аллах жараткан бүт нерсенин эң сонуну жана эң жакшысы (кайырдуусу) экенинен эч шектенбеши керек. Аллах бейишти да, тозокту да бир элес катары жаратат. Бирок бул чындык Аллахтын Курандагы убадасын өзгөртпөйт. Бейиште адамга эң чоң ырахаттар жана сулуулуктар түбөлүк тартууланса, каапырлар үчүн тозокто эң күчтүү азаптар түбөлүккө уланат. Аллахтын жаратуусу кемчиликсиз жана Аллах убадасынан кайтпайт.

Мына ушулар; кылгандарынын эң сонунун кабыл алабыз жана жамандыктарынан өтөбүз; (булар) бейиш калкы ичинде. (Мына ушул) Аларга убада кылынган чындык бир убада. (Ахкаф Сүрөсү, 16)

Аяттарда да айтылгандай, бейиш ушул учурда Аллах Кабатында бар. Аллах бейишти жана тозокту жараткан, жана экөөсү тең бүт абал жана көз ирмемдери менен Аллахтын хыфзында азыр турат.

Каршы пикир: «Эч качан абсолюттук заттарды көрө албайбызбы? Дайыма элес чөйрөнү көрүп, сезүү мени сыгып жатат.»

Жооп: Жалгыз абсолюттук Зат – бул Аллах. Биз көргөн башка нерселер – бул Аллахтын көрүнүштөрү. Адамдардын көпчүлүгүнүн ою боюнча алар жана көргөн нерселери абсолюттук нерселер, Аллах болсо радио толкундары сыяктуу аларды курчап турат. (Аллахты аруулайбыз). Чындыгында болсо бул толугу менен тескерисинче. Т.а., бир гана Аллах бар. Адамдын Аллахтын Затын көзү менен көрө албай жатышы аны жаңылтпашы керек. Адам кайсы тарапка бурулбасын, кимге карабасын, чындыгында көргөн, караган бүт жерде Аллахтын көрүнүштөрү бар. Болгондо да бул адамга сыгылуу бере турган эмес, тескерисинче Аллахка ыйман келтирген бир адамдын абдан көңүлүнө жага турган бир чындык. Аллахтын жалгыз

абсолюттук Зат, ал эми биздин болсо элес болушубуз – пенде (кул) үчүн бир сыймык. Мындай бир чындык адамга кубаныч берет. Раббибизге болгон таң калуубузду жана Анын чексиз кудуретине болгон баш ийүүчүлүгүбүздү эсе эсе көбөйтөт.

Мындан тышкары, бул – адамдын дүнүйөгө болгон ачкөздүгүн толук жок кыла турган, Аллахка эч шерик кошпостон ыйман келтирүүсүн камсыз кыла турган маанилүү бир маалымат. Себеби «Аллахтан башка дагы бир абсолюттук зат (нерсе) бар» деп айтылганда, анда ал нерсе Аллахка шерик кошулган, ага Аллахтын күчүнөн башка бир күч берилген болот. Бирок бул чындыкты билген бир адам үчүн мындай абал жаралбайт. Мындай адам Аллахтан башка эч кимден коркпойт. Бир күчкө же байлыкка жеткенде, мунун чынында Аллахка тиешелүү экенин билет. Оорусуна бир доктор чара тапканда, шыпааны Аллах бергенине толук ыйман кылат. Доктордун Аллах себептер ичинде жараткан шыпаа үчүн бир себепчи экенин билет.

Аллахтын жаратканы – дайыма эң сонуну жана эң кайырдуусу (жакшысы). Бул чындыкты эч качан унутпаш керек. Аллах бир аятында мындайча билдирет:

Раббице ыраазы кылган жана ыраазы кылынган (болгон) абалда кайт. (Фежр Сүрөсү, 28)

Адам дайыма Аллах жараткан ар бир окуядан ыраазы болушу керек. Ошондо бул маалыматтын адамдардын Аллахка болгон жакындыгын кандайча өстүрөөрүн жакшыраак түшүнүүгө болот. Мындан тышкары, бул улуу чындыкты эске алуу менен Куран дагы бир жолу окулганда, көптөгөн аяттын сырлары жакшыраак түшүнүлөт.

Бирок Аллахка ыйман келтирбеген, дүйнө жашоосуна ачкөздүк менен байланган, акыреттен үмүт кылбаган, материалисттик көз-караштагы адамдар үчүн бул чындыктын көңүл сыгуучу, «маанилүү» бир абал экендиги бир чындык. Себеби, ач көздүк менен байланган бүт нерселеринин, абсолюттук нерселер деп ойлогон адамдардын чынында бир элес экенин түшүнүү алардын үмүттөрүн таш каптырып, бир кыйроо сыяктуу болот. Муну түшүнгөндө бүт жашоолору боюнча бир элестин артынан чуркап, ачкөздүк кылып, бош нерселерге чарчашканын түшүнүшөт. Жана бош амалдар кылып, чындыктардан баш тартканын түшүнүп, чоң бир бушаймандыкка кабылышат, ал тургай абдан уят болушат. Бул адамдардын элес нерселерди чындыктай көрүп, алданышы болсо аларды акыретте чоң бир кыйроого кабылтат:

Өздөрүн кыйроого кабылткандар мына ушулар жана жалгандан токуп чыгаргандары (ойлоп табылган теңирлери да) алардан алыстап-жоголду. Эч шексиз, булар акыретте эң көп зыян тартуучулар. (Худ Сүрөсү, 21-22)

Бирок Аллахты жалгыз дос жана векил катары кабыл алган, Аллахка чын көңүлдөн баш ийген пенделер үчүн бүт нерсенин элес, Аллахтын жалгыз абсолюттук Зат болушу чоң бир кубаныч себепчиси жана бир жакшылык.

Каршы пикир: «Элес чөйрөнүн аягы жоктукпу? Адам бул жоктуктун арасында калышы мүмкүнбү?»

Жооп: Адамдардын бул тема жөнүндө ойлонушуна тоскоол болгон, аларды коркуткан себептердин бири – бул темага концентрация болгондо өздөрүнүн жана тийип жатам деп ойлогон нерселеринин оригиналдарын эч качан биле албашын түшүнүү жана бир жоктуктун ичинде калуудан коркуу. Бирок, Аллахтын каалоосунан тышкары, Аллах бул сыноо дүйнөсү үчүн жараткан себептерди жок кылбайт. Бул себептер биз өлгөнгө чейин биз үчүн жаратыла берет.

Тийгенде столдун катуулугун сезебиз, колубузду кескенде колубуз канайт, жаныбыз ооруйт, ач болуу, коркуу, оору сезүү сыяктуу сыноолорду жашайбыз. Элестер дүйнөсүндө жашап жатышыбыз бул себептерге көз-каранды болуудан бизди ажыратпайт. Өлгөнүбүздө болсо, бул жолу да кайра эле жоктук болбойт, Аллах Куранда билдиргендей, башка бир өлчөмгө жана башка себептерге көз-каранды жашообуз уланат. Жыйынтыктасак, адамдын бир жоктук ичинде калышынан коркушунун эч кажети жок, себеби Аллах бул сыноо чөйрөсүндө адамды жараткандыктан, бул элестерди улантат. Аллахтын Куранда билдиргендери да муну тастыктайт. Адамдын бул дүйнөгө тиешелүү элестери (кабылдоолору) бүткөндө, акырет жашоосуна тиешелүү элестери башталат жана адам эч качан жоктук ичинде болгон сыяктуу сезбейт.

Каршы пикир: «Бүт нерсенин элес экенин түшүнгөн бир адам үчүн дүйнө жашоосундагы сыноо уланабы?»

Жооп: Бул абдан маанилүү бир жагдай. Кээ бир чөйрөлөр бул чындыкты түшүнгөндө сыноо чөйрөсү жоголот деп айтуу менен калп бир пикирди айтышууда. Сыноо чөйрөсү мурдакы жооптордо да айтылгандай, биз өлгөнгө чейин уланат.

Аллах бизди бир элестер дүйнөсүндө жашатып жаткан болсо да, бизге бул дүйнөнү белгилүү себептерге көз-каранды кылып көрсөтүүдө. Мисалы, биз курсагыбыз ачканда, «кандай болсо да элес, эчтеке болбойт» дебейбиз, тамак жейбиз. Тамак жебесек арыктап, бир мөөнөттөн кийин жашообуздан айрылышыбыз мүмкүн. Аллах каалаганда, каалаган адамы үчүн, каалаган нерсесин себепчи кылып бул себептерди жок кылышы мүмкүн. Биз муну биле албайбыз. Бирок төмөнкү нерсе маанилүү бир чындык: Аллах бизди Курандан толук милдеттүү кылган жана биз Курандагы ибадаттарды жана салих амалдарды аткаруу үчүн бул себептер чөйрөсүндө жашоого мажбурбуз.

Мисалы, Аллах адамдарга жакшылыкка чакырып, жамандыктан кайтарууну буйрук кылат. Же бечара аял жана балдардын зулумдуктан, азаптан куткарылышын буйрук кылат. Аллах Куранда «эмне үчүн алар атына бир күрөш кылбай жатасыңар?» маанисинде суроо узатат. Аллах бул себептер ичинде адамдарга жүктөгөн милдеттерди таштап койо турган бир мамилеге баруу болсо такыр туура эмес жана ак ниеттүүлүккө жатпайт.

Тескерисинче, көргөн бүт окуяны Аллахтын ага көрсөтүп жатканын түшүнгөн адам көргөн ар бир көрүнүштөн биринчи даражада милдеттүүлүк сезет. Көп адамдардан айырмаланып, ар бир жолуккан окуяда дайыма жакшылыкка чакырып, жамандыктан тосууга аракет кылат. Бул милдетти эч качан башкаларга жүктөбөйт, эч качан «бир азын башкалар кылсын, мен ушунча кыла алам» деген сыяктуу шылтоолорду айта албайт. Бул илимди түшүнгөн бир адам «Аллах мага бул сүрөттөлүштү көрсөтүп жаткан болсо, менден буга бир чечим табышымды каалап жатат, мунун милдети менин үстүмдө» дейт.

Жыйынтыктасак, бир адам эң алгач Аллах Куранда ага жүктөгөн милдеттерди көңүлү (абийири) тынчтанганга чейин жасашы, аткарышы керек. Заттын маңызын билүү жана дүйнөгө бул акыйкатка жараша бир көз-караш менен кароо болсо адамдын Аллах ыраазычылыгы үчүн жасаган аракеттерин мындан да күчтөндүрөт, чечкиндүүлүгүн эсе эсе жогорулатат.

Каршы пикир: «Аллахтын бүт жерде экенин айтуу туура болобу? Аллахтын өкүмдарлыгы асмандарда эмеспи?»

Жооп: Адамдардын кээ бирлери өздөрүн, затты, чөйрөлөрүндө көргөн дүйнөнү абсолюттук нерселер деп ойлошот. Аллахты болсо (Аллахты аруулайбыз) бул абсолюттук материяны (заттарды) курчаган бир элес сыяктуу элестетишет. Же Аллахты көздөрү менен көрө алышпагандыктан, «Аллах биз көрө албаган бир жерде, космостун же асмандардын алыс бир жеринде болсо керек» дешет. (Аллахты аруулайбыз). Булардын баары чоң жаңылыштык.

Себеби, Аллах бир гана асмандарда эмес, бүт жерде. Аллах жалгыз абсолюттук Зат катары бүт ааламды, бүт адамдарды, жерлерди, асмандарды, бүт жерди ороп курчаган жана Аллах бүт ааламда көрүнүүдө. Кайсы тарапка бурулсаңыз, Аллахтын жүзү ошол жакта. Хадистерде риваят кылынганына караганда, Пайгамбарыбыз (сав) «Аллах асманда» деп айткан бир адамга туура айтканын билдирген. Бирок бул риваят Аллахтын бүт жерде экендиги чындыгы менен эч кандай карама-каршы келбейт. Себеби, дүйнөнүн сиз жашаган чекитиндеги бир адам колдорун асманга көтөрүп, Аллахка дуба кылса жана Аллах асманда деп ойлосо, түштүк уюлдагы башка бир адам да ошол сыяктуу Аллахка кайрылса, түндүк уюлдан бир адам колдорун асманга көтөрсө, Япониядагы бир адам, Америкадагы бир адам, Экватордогу бир адам да ошол сыяктуу колдорун

асманга көтөрүп, Аллахка дуба кылса, мындай абалда кандайдыр бир туруктуу багыттан сөз кылуу мүмкүн эмес. Ушул сыяктуу ааламдын жана космостун ар кандай жерлериндеги жиндер, периштелер, шайтандар да асманды карап дуба кылса, кандайдыр бир туруктуу асман чекитинен же багытынан сөз кылууга мүмкүн болбойт, бүт ааламды каптаган бир абал болот. Сиз кайсы тарапка бурулсаңыз, Аллахтын көрүнүшү ошол жакта. Мурдакы темаларда да айтылгандай, Аллахтын бүт жерди ороп курчагандыгы, бизге күрөө тамырыбыздан да жакын экендиги, кайсы тарапка бурулбайлы, Аллахтын жүзүн көрөөрүбүз бир катар Куран аяты аркылуу билдирилген. Мисалы, Аллах Бакара Сүрөсүнүн 255-аятында **«... Анын күрсүсү бүт асмандарды жана жерди каптап-курчаган...»** деп билдирүүдө. Худ Сүрөсүнүн 92-аятында болсо **«...Шек жок, менин Раббим кылып жатканыңарды ороп-курчаган.»** деп айтылуу менен Аллахтын адамдарды да, кылган иштерин да курчап турганы билдирилүүдө.

Куранда да билдирилгендей, Аллах жалаң гана асмандарда эмес. Аллах бүт жерди ороп-курчаган. Бул маалымат бизге Куран аркылуу берилүүдө. Заттын аркасындагы сыр менен байланыштуу чындыктын түшүндүрүлүшү бул аяттардын адамдардын жакшыраак түшүнүшүнө жана кабыл алышына себепчи болот. Заттын, материянын абсолюттук нерсе эмес экенин түшүнгөн адамдар Аллахтын дайыма бүт жерде экендигин, дайыма аларды көрүп жана угуп тураарын, бүт нерсеге күбө жана аларга күрөө тамырларынан да жакын экендигин, бардык дуба кылгандардын дубаларын угаарын толугу менен түшүнүшөт.

Жыйынтык:

талаш-тартыштардын мекени – тозок

Аллах Куранда **«Ант болсун, бул Куранда адамдар үчүн Биз ар бир мисалдан (берип) ар кандай түшүндүрмөлөрдү жасадык. Адам баарынан көп талашка жакын (талаша берет).»** (Кехф Сүрөсү, 54) аяты менен адамдардын талаш-тартышка жакындык өзгөчөлүгүнө көңүл бурууда. Кээ бир адамдар өзгөчө кызыкчылыктарына туура келбейт деп ойлогон жагдайларда чындыктар апачык болгонуна карабастан, аны түшүнбөгөндөй болушат. Керексиз детальга кирген, бир жыйынтыкка алып барбай турган, маанисиз суроолорду сурап, талашуу жана айтышууга барышат. Бул өзгөчөлүктөрү себебинен кээ бир адамдар тарых боюнча Аллах тандаган бүт пайгамбар жана элчилер менен талашып, алар алып келген апачык чындыктарга каршы чындыкка жатпаган мисалдарды келтиришкен. Алардын мындай каршы чыгуусунун максаты болсо – чын көңүлдөн чындыктарды үйрөнүү эмес, тескерисинче чындыктарды байкамасан болуп, өз ойлорунда кыйынчылык чыгартуу.

Чын пейилден, чындыктарды үйрөнүү, ойлонуу жана түшүнүү максаты менен суроо узаткандарды бул сөздөн тышкары кароо керек. Албетте, адамдардын көпчүлүгү алгачкы жолу уккан жана жашоого көз-караштарын толугу менен

өзгөртө турган мынчалык маанилүү бир темада суроолор узатуу, жакшыраак түшүнүү жана билгендерден суроо абдан туура жана керек. Суроолорунда жана изилдөөлөрүндө чын пейилден жана жакшы ниеттүү адамдардын услуптарынын талашуучу, күмөн саноочу жана түшүнбөгөн адамдар менен бирдей болбошу да белгилүү. Ошондуктан бул жерде сөз кылынган адамдар – чындыктарды кабыл албоо үчүн тирешкен, талашты жана баш тартууну көнүмүш адат кылган адамдар.

Аллах бир аятында талашка жакын адамдардын рух абалын мындайча сүрөттөйт:

Айтышты: «Биздин кудайларыбыз жакшыбы, же албы?» Аны бир гана талаш темасы болсун деп (мисал) беришти. Жок, алар «талашка жакын жана душман» бир коом. (Зухруф Сүрөсү, 58)

Куранда кежир жана талашка жакын адамдарга берилген мисалдардын бири – Фараон. Фараон Аз. Муса ага бардык чындыктарды так, даана баяндап бергенде, ал түшүндүргөндөр менен такыр байланышы жок, ошондой эле жообун алса да ага бир пайда бербей турган бир суроо сураган. Ага Аллахтын бар экенин түшүндүргөн Аз. Мусага Фараондун суроосу мындай болгон:

(Фараон) Айтты: «Алгачкы доорлордогу урпактардын абалы кандай анда?» (Таха Сүрөсү, 51)

Фараондун бул суроону «бир гана талаш темасы» болсун деп сурап жатканы көрүнүп турат. Суроосунда чын пейилден бир үйрөнүү каалоосу жок жана өзүнүн кем акылы менен Аз. Мусаны жоопсуз калтырып, оор абалга кабылтам деп ойлоодо. Бирок Аз.Муса анын бул суроону узатуу максатын ошол замат түшүнүп, аятта билдирилгендей, ага абдан ачык жана так бир жооп берет:

Айтты: «Бул жөнүндө маалымат Раббимдин Кабатында бир китепте. Менин Раббим жаңылбайт жана унутпайт.» (Таха Сүрөсү, 52)

Талашка жакын жана атайын чындыктарды түшүнбөөчүлүк кыялы, албетте бир гана Фараонго же өтмүштө жашаган бир катар каапырларга тиешелүү эмес. Бүгүнкү күндө да адамдардын көпчүлүгү кызыкчылыктарына туура келбеген темаларда, өзгөчө дин жөнүндөгү темаларда ошол замат талашып башташат. Чын пейилден караганда, бир заматта түшүнө турган темаларды атайын түшүнгүсү келбей жатышы суроолорунан жана услуптарынан ошол замат байкалат. Өзгөчө бул китепте баяндалган тагдыр чындыгы жана заттын чыныгы маңызы сыяктуу темалар – адамдар эң көп байкамаксан болгон темалар. Ошондуктан бул темаларда сураган суроолору чындыкты изилдеп түшүнүү максатындагы чын пейилден изденүү эмес,

өз оюнда бул чындыкты жараксыз кылууга багытталган. Мисалы, «эгер бүт нерселер сүрөттөлүш болсо, эмне үчүн ибадаттарыбызды кылышыбыз керек» деп сурагандар узаткан суроосунун канчалык маанисиз экенин байкашпайт. Бир адамдын сүрөттөлүш катары жаратылышы эмне үчүн анын намаз кылышына тоскоол болсун же бир тамактын сүрөттөлүш болушу эмне үчүн анын арам болушуна тоскоол болсун, муну ойлонбостон каршы чыгуу үчүн гана бул суроолорду узатышат. Жалгыз максаты – эч кандай логикасыз, бир гана каршы чыгуу, чындыктарды кабыл албоо жана тирешүү.

Момундар болсо чындыктарды көргөндө, эч талашпастан, Куранда да билдирилгендей, «уктук жана моюн сундук» деп айтып ошол замат кабыл алышат жана ишке ашырышат. Аларга талашка жакын адамдардан келген суроолорго болсо алар менен талашпастан, так жана ачык жоопторду беришет. Аллах алар менен талашкандарга момундардын мындайча жооп беришин билдирген:

Айткын: «Ал биздин да Раббибиз, силердин да Раббиңер болгонуна карабастан, биз менен Аллах жөнүндө (сөз жүзүндөгү далилдеринер менен) талашып жатасыңарбы? Биздин кылгандарыбыз өзүбүзгө, силердин кылгандарыңар да өзүңөргө. Биз Ага чын көңүлдөн байлангандарбыз (мухлистербиз) (Бакара Сүрөсү, 139)

Момундар менен талашкандар, тагдырды, Аллахтын жалгыз абсолюттук Зат экендигин, өздөрүнүн болсо Аллахка тиешелүү жандыктар экендигин жокко чыгарып, абдан ачык чындыктарды байкамаксан болгондор логикага сыйбаган суроолор менен бейиштин, тозоктун бар экенин, Аллахтын мээримин жана адилетин өздөрүнүн төмөн акылдары менен «сурамжылагандар» бир нерсени аябай жакшы түшүнүүлөрү керек: бул талаштарын тозокто да улантышат. Куран аяттарында тозок элинин тынымсыз бир талаш жана уруш ичинде болоору кабар берилген:

Ал жерде бири-бири менен урушуп, талашып, айтышат: «Ант болсун Аллахка, биз чындыгында апачык адашуу ичинде болчу экенбиз.» (Шуара Сүрөсү, 96-97)

Оттун ичинде (ар түрдүү) сөздөрдү айтып бири-бири менен талашып жатышканда, алсыздар текеберленген (мүстекбир)лерге айтышат: «Чындыгында биз силерди ээрчигендер элек. Эми силер оттун бир бөлүгүн болсо да бизден алыстата аласыңарбы? Текеберленген (мүстекбир)лер айтышат: «Биз баарыбыз (оттун) ичиндебиз; чындыгында Аллах кулдар (пенделер) арасында өкүм берди (эми).» (Момун Сүрөсү, 47-48)

Жогорудагы аяттардан байкалгандай, каапырлар отун ичинде да талаштарын улантышат. Башка аяттарда болсо каапырлардын сөз көбөйтүп момундар менен талашууга аракет кылганын жана мындай дешкенин Аллах билдирет:

Айтышат: «Раббибиз, ким муну бизге айткан болсо, оттогу азабын эсе эсе көбөйт.» Жана айтышат: «Бизге эмне болду, шерир (жаман)дар деп ойлогон адамдарды (бул жерде) көрө албай жатабыз. Биз аларды шылдындаган элек; же көзүбүз байкабай калдыбы?» Бул тозок калкынын бири-бири менен талашышы анык бир чындык. (Сад Сүрөсү, 61-64)

Тозок эли тозоктун тар жана кысылган жерлеринде, темир камчылар менен, үстүлөрүнөн суу куюлган кайнак суу менен, оттон терилери ээрип жатканда да талаш-тартыштарын улантышат. Натыйжасыз талаштары эч түгөнбөйт, өздөрүнүн эмне үчүн тозокто азап чеккенин бири-биринен сурашып, Аллах жана момундар жөнүндө талашуусун улантышат:

Мына ушулар талашып-тартышкан эки топ, Раббилери жөнүндө талашышты. Дал ошол каапырлар, алар үчүн оттон кийимдер даярдалган; баштарынын үстүнөн болсо кайнак суу куюлат. Муну менен курсактары ичинде болгондор жана терилери эритилет. Алар үчүн темирден камчылар бар. Качан ал жерден, кыйратуучу-азаптан чыккылары келсе, ал жерге кайра кайтарылышат жана (аларга:) «Күйгүзүүчү азапты таткыла» (деп айтылат). (Хаж Сүрөсү, 19-22)

Бирок бул талаштардан эч кандай натыйжа ала алышпайт. Дүйнөдө чындыктарды байкамаксан болуп, талашып тартышкан каапырлар, эгер Аллах каалап куткарбаса, түбөлүк улана турган тозок азабы ичинде, эч орду толбогон бир бушаймандык менен талашып, урушуп жашашат.

Тозок элинин тозокто да талаштарын улантышы алардын тозок отун көргөндө да ыйман келтирбешин, талаштарын улантып, чындыктарды түшүнбөшүн көрсөтөт. Бул адамдар тозок азабынын ичинде да каапырчылыктарын улантышат:

Оттун ичиндегилер тозок кайтаруучуларына айтышты: «Раббиңерге дуба кылгыла; азаптан бир күн (болсо да) бизге жеңилдетсин.» (Кайтаруучулар:) «Силерге өз Пайгамбарларыңар анык далилдер менен келчү эмес беле?» дешти. Алар: «Ооба» дешти. (Кайтаруучулар:) «Андай болсо силер дуба кылгыла» деп айтышты. Чындыгында болсо каапырлардын дубасы чыга албас жерде калуудан башкасы эмес. (Момун Сүрөсү, 49-50)

Тозок азабынын ичинде туруп да «Раббим» деп дуба кылбаган жана бой көтөрүүсүн уланткан бул адамдардын кыял жана ахлак бузуктугу байкалып турат. Бул адамдарга бардык мисалдар берилсе да, бүт далилдер көрсөтүлсө да түшүнүшпөйт. Аллах бир аятында кээ бир адамдардын эч качан ыйманга келбестигин мындайча билдирет:

Болгон анттары менен (ант ичип) эгер аларга бир аят келсе, ага толук ишенээрин айтып Аллахка ант ичишти. Айткын: «Аяттар Аллах Кабатында гана; аларга (кереметтер) келсе да шексиз (баары бир) ишенбестигин билбейсиңерби? (Энъам Сүрөсү, 109)

Ушул себептен кээ бир адамдардын бул жерде баяндалган чындыктарды абдан ачык жана түшүнүктүү болгонуна карабастан, түшүнбөшүнө таң калбаш керек. Бул адамдардын чындыктарга көнбөй, кабыл албашы да чындыгында Аллахтын бир аяты.

ЖЫЙЫНТЫК: ЧЫНДЫКТАН КАЧПОО КЕРЕК

Адамдардын ойлорун тамырынан өзгөрткөн, адамдарды Аллахка толук ыйман кылдырган, Куранда айтылган бардык сонун ахлак өзгөчөлүктөрүнүн сүйүү жана каалоо менен жашалышына шарт түзгөн, адамдардагы ачкөздүк, атаандашуу, душмандык, бой көтөрүү сыяктуу сезимдерди жок кылып, сүйүү, мээрим, боорукердик жана жөнөкөйлүктү өкүм кылган бул кереметтүү, маанилүү чындыкты, т.а. заттын бир элес экендигин окуган жана түшүнгөн адамдардын саны чоң ылдамдык менен өсүүдө. **«Мынчалык так жана оңой бир чындыкты кантип ушул күнгө чейин байкай албадым»** деген адамдар көп.

Адамдардын тагдыр, убакыт, өлүм, тирилүү, бейиш, тозок сыяктуу темаларды толук түшүнүүлөрүн камсыз кылган бул улуу сырды түшүнгөн ар бир адамдын башкаларга да бул маанилүү маалыматты жеткириши абдан маанилүү. Муну кылган бир адам мунун натыйжасында адамдардын Куранды оңой жана ылдам түшүнүшүн камсыз кылат жана ошондой эле адамдардын ылдам хидаят (туура жол) табышына себепчи болот.

Аллах Ага жашыруун же ачык шерик кошулбаганда, бир гана Ага ибадат кылынганда, жалгыз илах (кудай) жана жалгыз күч катары Аллах кабыл алынганда, Куран ахлагын дүйнөгө өкүм кылаарын сүйүнчүлөөдө:

Аллах силердин араңардагы ыйман келтирген жана жакшы амалдарды аткарган адамдарга убада кылган: Шек жок, мурдагы (ушундай) кишилерди халифа кылганы сыяктуу, аларды да жер жүзүндө халифа (орун басар) кылат. Жана аларга Өзү ыраазы болгон диндерин бекемдеп берүүнү, коркунучтарынан кийин (анысын) тынчтыкка алмаштырып берүүнү (да убада берди жана мындай шарт койду): «Менин Өзүмө гана ибадат кылышат, Мага эч нерсени шерик кылышпайт». Ким ушундан кийин каапыр болсо, ошолор гана бузукулар. (Нур Сүрөсү, 55)

Куран ахлагынын дүйнөгө жайылышы үчүн качынуу керек болгон эң маанилүү нерсе – бул ширк, т.а., Аллахтан башка күчтөрдүн бар экендигине ишенүү. Аллахтан башка материяны абсолюттук деп айтуу, Аллах материяны элес абалында гана курчай алат деп ойлоо, Аллахты акыл сыяктуу абстракттуу бир нерсе катары көрүү, адамда Аллахтан көз карандысыз бир күч бар деп ойлоо, адам кааласа тагдырын өзгөртө алат деп ойлоо (баарынан Аллахты аруулайбыз), убакытты, мейкиндикти абсолюттук деп ойлоо сыяктуу ширк болгон ишенимдерден кутулуу үчүн бул китепте баяндалган темаларды жакшы түшүнүү керек. Ушул себептен,

«бул теманын кандай мааниси бар? Эмне үчүн дайыма, ар бир китебиңизде бул темага орун бересиз?» деп айткандар бул маанилүү чындыкты кайрадан ойлоп көрүшү зарыл.

Жалгыз абсолюттук Зат – Аллах жана Аллах биз бул китепти жазып жатканда да, окуп жатканда да, бул китеп жөнүндө ойлонуп жатканда да бизди карап, көрүп, угуп, жашыруун нерсибиздин жашыруундарын да билип турат. Аллах бизди ар тараптан ороп курчаган. **Чыныгы абсолюттук Зат – Аллах, акыл сыяктуу көрүнбөгөн жана абстракттуу нерсе болсо – биз, пенделерибиз. Бул чындык Аллахты сүйгөн жана Аллахтын пендеси (кулу) экенин билген адам үчүн чоң бир сыймык жана жакшылык, кооздук.** Бул чындыктан Мусулмандардын качышы туура болбойт. Мусулмандар чындыкты чын көңүлдөн кабыл алышы керек, көрмөксөн болууга аракет кылып, Аллах Кабатында уят болбошу зарыл. Аллах ыйман келтирген кулдарына Куранда мындайча эскертүү берүүдө:

Чындыкты батыл (жалган) менен жаппагыла жана чындыкты жашырбагыла. Силер (чындыкты) билип турасыңар. (Бакара Сүрөсү, 42)

Дагы бир нерсени унутпаш керек: бул чындыктын түшүндүрүлүшү материализмдин кыйрашына жана бүт дүйнөдө ыймандын жана сонун ахлактын жайылышына себепчи болот. Муну байкаган материалист чөйрөлөр бул чындыктын түшүндүрүлүшүнөн абдан тынчсызданышып, философияларын тамырынан жыгаарын түшүнгөн бул чындыктын адамдарга түшүндүрүлүшүнө тоскоол болуу үчүн абдан күлкүмүштүү жана чарасыздыктарын көрсөткөн иш-чараларга барышууда. Бирок учурда заттын маңызы темасы толугу менен ортого чыкты. Өтмүштө философия катары гана калган, илимий табылгалар толук тастыктай албаган бул чындык доорубузда илим тарабынан апачык ортого коюлду. Мисалы, Frederick Vester (Фредерик Вестер) бул чындыкты түшүнгөн бир адам катары бул жөнүндө мындай дейт:

Кээ бир ойчулдардын «адам бир элес, чындыгында бардык жашалып жаткандар убактылуу жана алдамчы, бул аалам бир көлөкө» деген сыяктуу сөздөрү бүгүнкү күндө илим тарабынан далилденип жаткан сыяктуу.⁵²

Материалисттердин аракеттеринен эми майнап чыкпайт. Маалыматты абдан чоң ылдамдык менен бүт дүйнөгө жайууга мүмкүн болгон доорубузда кылымдар бою материалисттер жашырууга аракет кылган бул улуу чындык учурда Гвинеядан Англияга, Америкадан Индонезияга, Сингапурдан Швейцарияга, материалисттердин коргондору болгон Россиядан Кытайга, Кубадан Албанияга чейин бүт жерде окулууда, билинүүдө жана түшүндүрүлүүдө. Материализм тарыхтын эң чоң жана эң ызы-чуулуу кыйрашы менен кыйроодо. Себеби учурда заттын оригиналына эч качан жете албашыбыз түшүнүктүү абалга

келди. **Заттын (материянын) өзүн эч качан көрүп, сезе алган эмеспиз жана көрүп, сезе албайбыз, демек материализмдин да болушу мүмкүн эмес.**

Курандын кээ бир аяттарында ишарат кылынган жана бир катар темалардын жакшыраак түшүнүлүшүн жеңилдеткен бул маанилүү чындыктын материализм деген батыл (негизсиз) жана динге каршы бир философияны жыгып жатышы абдан маанилүү бир алга жылыш. Куранда Аллах мындай билдирет:

Жок, Биз чындыкты батылдын үстүнө таштайбыз, ал (чындык) анын (батылдын) мээсин талкалайт. Бир карасаң, ал (батыл) жок болуп кеткен болот. (Аллахка карата) Мындай сыпаттаганыңар үчүн силерге азап болсун. (Анбия Сүрөсү, 18)

Аятта да кабар берилгендей, чындык батылдын үстүнө ташталганда, батыл бир ишеним болгон материализмдин мээси болгон материя да жок болуп кетти. Кандайдыр бир материалисттин бул чындыкты токтотуу же өзгөртүү мүмкүнчүлүгү эч жок.

ЗАТТЫН СЫРЫН ТҮШҮНГӨНДӨР ЧОҢ ТОЛКУНДАНУУГА КАБЫЛЫШУУДА

Төмөндөгү каттар мурда башка китептерде жарыяланган «Заттын аркасындагы сыр» темасын окуган адамдардан келген. Бул каттардан бул чындыкты түшүнгөндөн кийинки пикирлери менен байланыштуу бөлүмдөрү гана алынган.

Заттын элес экендиги ушунчалык чоң бир окуя, муну айтып берүү мүмкүн эместей. Мисалы: Бир адам өлүп тирилсе канчалык толкунданат, элестете аласызбы? Же бир адам эч себепсиз абада учса, дубалдан өтсө, бир эле учурда бир канча жерде болсо, эч сүрөттөгө болбой турган даражада толкунданат. Бирок бул теманы бул кереметтүү абалдар менен салыштырууга болбойт. Керемет деген сөз да бул абалды толук камтыбайт. Т.а., абдан, абдан абдан ажайып, кызыкпы кызык, керемет толкундануу тартуулайт деп айтылса, анда деле бул абал толук сүрөттөлбөйт. Бул – Аллахтын терең, учу-кыйырсыз чеберчилигинин кереметтүү бир көрүнүшү. Бирок менин түшүнбөгөнүм, мынчалык ачык, оңой түшүнүүгө болгон бир окуя адамдардын көзүнөн мынча жыл кантип сакталды? Адамзат муну кантип байкай албады? Же байкагандар болуп, коркуу жана толкундануудан улам эч кимге айта албадыбы? Себеби мен бир жолу окуп, ошол замат түшүндүм. Себеби бүт нерсе абдан ачык, ортодо... К.Н.Г./Frankfurt

Адамдын акылын шок кылган бул улуу чындыкты бүт адамзатка ылдам түшүндүрүшүбүз керек. Дагы эмнени күтүп жатабыз? Бул апачык бир чындык

эмеспи? Муну дүйнөгө баарыбыз бүт мүмкүнчүлүгүбүздү колдонуп, ылдам түшүндүрөлү. Адамзат бул чындык менен Аллахка абдан жакындашат. Менимче бул улуу тема дүйнөдөгү бүт нерсени тереңден өзгөртө турган улуу бир чындык. Айтууга башка сөз таба албай турам. Салам, урмат жана сүйүүлөрүмдү сунуп, улуу Аллахка аманат болуңуздар деп айтам. F.E. /Ankara

Эволюция жаңылыштыгы китебинин артындагы Заттын аркасындагы сыр бөлүмүн окудум. Мен эч нерсе түшүнбөдүм. Абдан кызык нерсе. Азыр айтканым да кайра эле менин ичимде, мен да менин ичимде, бул эмне? Бул канчалык кереметтүү сыр. Адамдар муну качан түшүнөт болду экен? Түшүнбөй турган деле нерсе эмес, айдан ачык бир чындык. Бирок биз эмне үчүн ушул күнгө чейин билбедик? Бул теманы бүт адамдар түшүнгөндө илимде сансыз төңкөрүштөр болот го деп ойлойм. Мен бул абалды эмне деп атоону билбей турам. Таң калдым, айраң-таң болдум. Улуу Аллахка көп көп шүгүр кылдым. Бүт нерсени эми жакшыраак түшүнүп турам. Бирок башкаларга түшүндүргөндө кыйналып жатам. Кээде адамдар муну түшүнбөй жатышат. Мына мен маңдайыңда турам дейт. Чынында болсо муну айтканда мен анын мээсинде бир сүрөттөлүшмүн. Ал мени сыртта деп ойлоп жатат. Эми терең таң калуумду кантип жакшыраак түшүндүрө алам деп ойлонуп жатам. Бул темада жаңы китептериңизди күтүп жатам. Өзгөчө күнүмдүк жашоодон мисалдар болсо, буларды башкаларга оңойураак түшүндүрөөр элек. S.K. /Muğla

Урматтуу Харун Яхья Мырза, кээ бир китептериңизде орун алган Заттын аркасындагы сыр темасын кайра кайра окудум. Толук түшүндүм, зат чындап эле элес. Бирок бул абдан кереметтүү нерсе, жашоонун түш сыяктуу болушу мага абдан таасир берди. Бирок заттын оригиналын көрүп жаткандай көрүнүш жана буга тиешелүү адамда пайда болгон сезимдер ушунчалык чыныгыдай болгондуктан, көбүнчө чыныгы сыяктуу жашап жатам. Бирок бул теманы бир саамга ойлонгондо заттын элес экенин ошол замат даана сезүүдөмүн. Бирок чындап эле абдан ишендирүүчү. Абалыма күлүүдөмүн. Кээде бир нерсеге ачууланам, үнүмдү көтөрөм. Кийин мээмдеги сүрөттөлүшкө кыйкырганымды эстегенде, абдан уялуудамын. Адамдын канчалык таң калыштуу бир жаратылышы бар. Зат катары сезип жаткандай күмөнүбүз ушунчалык күчтүү, билбеген бир адамдын андай эмес деп ойлошу мүмкүн эмес. Кээде Босфор көрүнүшүн карайм. Аркы жээкке өтүү канчалык убактымды алат дейм. Абдан алыс жерлерге карайм. Кийин ойлоном. Эң алыс деп ойлогон жер да кайра эле менин ичимде, мээмдин ичинде, т.а., сүрөттөлүш катары мээмдин ичинде. Адам кереметтүү бир жандык. Аллах адамды ушунчалык кереметтүү бир илим менен жараткан, муну кантип түшүндүрүп айтып бере алаарымды билбейм. Бирок мындай деп айта алам. Бизди мындай улуу илимден кабардар кылганыңыз үчүн Аллах сизден жана эмгектериңизден ыраазы болот, иншаАллах. E.M. /İstanbul

Эволюция калты китебинин артындагы Заттын аркасындагы сыр менен байланыштуу баяныңызды кызыгуу жана толкундануу менен окудум. Алгач теориялык жактан түшүндүм, бирок иш жүзүндө анчалык түшүнө албадым. Кийин бир ойлонуп жатып, маанисин кокустан түшүндүм. Шок даражасында толкундандым. «Аллахым, бул акылга сыйбас бир окуя» дедим. Бул эч акылымдын учуна да келбеген бир абал. Жашоо түш сыяктуу дешчү. Мен аны бир окшоштуруу катары түшүнчүмүн. Бирок аны айткандар да чындык сыяктуу айтышчу эмес чынында, окшоштуруу катары айтышчу. Мунун чындык экенин билишсе, ким билет эмне кылышаарын? Кереметтүү бир абал бар. Бирок китепти окуган адамдардын баары тынч гана жүрүшөт. Толук түшүнүшкөн эмес окшойт деп ойлойм. Мындай абалда кантип тынч болууга болот? Мен өлүмдү, акыретти, кайрадан жаратылууну, бейиш жашоосун, бүт нерсени эми бир топ жакшы түшүндүм. Аллах Куранда «силерди кайрадан жаратуу Биз үчүн абдан оңой» деп айтууда. Эми акылымда баары түшүнүктүү болду. Бул теманы адамдарга түшүндүргөнүмдө түшүнүүлөрү кыйын болууда. Мындан да жөнөкөй, оңой кылып кантип түшүндүрүүгө болот? Бул теманы түшүндүргөнүмдө кээ бир адамдар болсо ашыкча толкунданды. Мен түздөн-түз түшүндүрүп туура эмес кылып жатамынбы? Мындан мурун Аллах сүйүүсүн, Аллахтын Рахман жана Рахим экендигин, адамдардын эң жакшыга жетүүлөрүн, эң жакшы жашашын кааларын айтып берсем жакшыраак болобу, сиздин көз-карашыңыз кандай? Ş.U. /Edirne

Башталгыч мектептен бери бүт кабылдоолордун мээде пайда болоору бизге дайыма түшүндүрүлүп келген. Бул чындыкты абдан жакшы билчүмүн. Биология сабактарында канча жолу терең айтып бергем. Бирок окуянын чыныгы тарабын эч көрө алган эмесмин. Сүрөттөлүш мээде пайда болууда дечүмүн. Бирок зат сыртта менден алыста турат. Ал ал жакта, мен болсо көрөм. Ал тургай сүрөттөлүш көзүм турган жерде пайда болот, анан мээмде пайда болот, ошондой эле заттын бар экени белгилүү, мына алдымда турат сыяктуу чиелешкен бир логикам бар эле. Чындыгында көп да ойлонгон эмесмин. Чынында болсо зат бир жерде көрүнүүдө. Өзүн да, затты да бир жерде көрүп жатам. Ичке бир парданын бетинде сыяктуумун. Бирок көргөн нерсе боштук сыяктуу, рухтун эмне экенин түшүнүү эч мүмкүн эместей. Бирок бүт нерсени кабылдаган бир күч, көлөмү, оордугу, тыгыздыгы болбогон, боштук болгон бирок беш сезимди кабылдаган бир аң-сезим. Бул темада дагы тереңирээк бир китеп жазууну пландап жатасызбы? Китептериңиз биздин районубузда сатылбайт, муну басмаканага бирдирсем эле жетиштүүбү? Урматым жана сүйүүмдү сунам, ийгиликтер каалайм. Y.C. /Kayseri

... Мен бул теманы кээ бир досторума түшүндүрдүм. Университетти аяктаган, абдан мээлүү балдар, бирок кээ бир досторум бул теманы эч түшүнө албай

жатышат. «Болмок беле, мына сен маңдайымда турасың, мээмде сүрөттөлүшүн пайда болуп жаткан болушу мүмкүн. Бирок сен мына бул жердесин.» деп колун далыма койууда. Бул сөзүнүн жана кыймылынын мээсинде пайда болгонун ага айтып жатам. Ал тургай мээңе барган нерв үзүлсө, мени көрө албайсың; тийүү сезимиң да жоголот деп айттым. Кайра эле түшүнбөдү. Бул түшүнбөстүк мага «белгилөөчү метафизикалык бир чындыктын ортого чыгышы» сыяктуу сезилүүдө. Себеби кандайдыр бир себептен улам бул чындыкты түшүнө албай жатат. Бул теманы башталгыч мектептин акыркы классында окуган бир жээниме түшүндүрдүм, ошол замат түшүндү. Муну түшүнбөгөн адамдар атайын түшүнүүлөрүнө тоскоолдук коюлган адамдар болушу мүмкүнбү? деп ойлоном. Т.а., «өздүккө ээ эмес болду бекен?» деп ойлодум. Мындай болушу мүмкүнбү? Куранда көзү, кулагы жабык адамдар жөнүндө айтылат. Кээ бир адамдарда көрүү, угуу аң-сезими жок болушу мүмкүнбү? Бул нерселерге бир катыңызда же китебиниздин жаңы басымында токтоло кетесизби? Алдын ала рахмат айтам. Урматым менен. E.A. /Istanbul

Урматтуу Харун Яхья, мен философияга абдан кызыгам. Ушул себептен Заттын аркасындагы сыр темасын абдан кызыгып окудум. Заттын элес болушу дүйнө тарыхында көп жолу түшүндүрүлгөн. Бирок адамдардын заттын оригиналын көргөнүнө ишендире тургандай даражада кабылдоолордун дааналыгынан улам көп ойлонгонго убакыт бөлүшпөгөнүнөн болсо керек, бул апачык чындыкты байкашкан эмес. Бирок бүгүнкү күндө бул жеңил чындыкты оңой гана түшүнө ала турган мүмкүнчүлүктөргө жетишилди. Көздүн жалпы түзүлүшү, сүрөттөлүштү мээге жеткирген нервдер, мээдеги көрүү борбору жана ушул сыяктуу илимий детальдардын микро деңгээлде изилдениши жана түшүндүрүлүшү бул теманы түшүнүүнү оңой кылып койду. Мындан тышкары, салыштырмалуу физиканын өнүгүшү, үч өлчөмдүү тасмалар, телевизор, видео ж.б. техникалык мүмкүнчүлүктөр да бул темада мисал келтирүүнү жеңилдетти. Менин оюмча, бул кылымда бул тема бүт илим дүйнөсүнө өкүмчүлүк кылат. Сиз да билгендей, квантум физикасы ансыз деле болгон үнү менен бул чындыкты түшүндүрүүдө. Кээ бир адамдар бул чындыктан жаш баладай үркпөсө жана дүнүйөгө болгон сүйүүнүн мажбурдуу жыгылышынын «оорусун» бастыра алса, бул мындан да жеңил болот деген үмүттөмүн. Бирок мындай апачык бир чындыктан качуу, башын кумга жашыруу, түшүнбөгөн сыяктуу болуу адамдын абийирине жатпаган бир мамиле деп ойлойм. Жазгым келген көп нерсе бар, бирок убактыңызды алгым келбейт. Ден соолукта, сонун күндөр каалайм. Аман болуңуздар. T.E. /Richmond

Заттын элес экенин телевизор, радио жана гезиттер элге эмне үчүн баяндашпайт? Мындай так чындык же бир телевизор программасында же мобул талаш программаларынын бирөөсүндө бул тема Түркиянын алдыңкы илимпоздору

тарабынан сөз кылынышы керек. Мындай эмес деген бир адам чыкса эмне дейт болду экен, мага абдан кызык. Бул теманы эч түшүнбөгөн бир канча адамдын сөздөрүн угуп, таң калгам. Чоң эле адамдар мынчалык апачык бир чындыкты кантип түшүнө албайт деп. Дагы ушундай окуялар чыгышы мүмкүн. Бирок муну калк таразалайт. Сабак да алышат, экинчи тараптан бул теманы түшүнбөгөндөрдүн логикасын, т.а. логикага сыйбас ойлорун да көрүшөт. Менин оюмча бул тема Ислам дининде абдан маанилүү бир тема. Мааниси келечекте абдан даана байкалат деген үмүттөмүн... К. Ы. /Samsun

Затты түшүндүрүшүңүз мага абдан таасир берди. Бул тема адамдын акылынан өйдө. Толук түшүнүүгө болбой турган нерсе. Ушунчалык кызык, мисалы бул жазган катым бир сүрөттөлүш. Сүрөттөлүш сүрөттөлүш менен көрүшүп жатат жана сүйлөшүп жатат. Чынында абдан таң калаарлык бир абал. Менимче бул теманы окугандардын баары улуу бир чындыкты байкап жатышат... W.B.F. /İngiltere

Китебиңиздин артындагы заттын сыры менен байланыштуу бөлүмдү окугандан бери жашоого көз-карашым өзгөрдү. Мисалы, кечээ бирөөгө ачууланып эми кыйкыраарда, бүт нерсени мээмде көрөөрүм эсиме келди. Ошол замат жоошудум, ачуум да жоголду. Бул мага Түрк тасмасын көргөн улгайган бир аялдын жаман ролдогу каарманга ачууланышы сыяктуу сезилүүдө. Менде мындай терең өзгөрүү жараткан чындыктарды менимче дагы көбүрөөк адамдарга түшүндүрүшүңүз жана өзүнчө бир китеп чыгарышыңыз керек. Эгер мындай бир китеп чыгарсаңыз мага да кабар бересизби? М. V. /Aydın

Заттын аркасындагы сыр жөнүндөгү макалаңызды окудум. Бүт нерсе чындап эле мээмдин ичинде пайда болуудабы? Мээмдин да бир сүрөттөлүш болушу керек эмеспи? Менин түшүнбөгөнүм, бул тема мектепте, телевизордо бүт жерде адамдарга түшүндүрүлүшү керек. Мен бул тема жөнүндө дагы көп детальдарды билгим келет. Бул үчүн эмне кылсам болот? Мага жардамчы болсоңуз, абдан сүйүнөм. К. В. /Antalya

Мен көз доктормун. Кечээ бир оорулуу кандайча көрөөрүбүз жөнүндө суроолор узатты. Башында илимий суроолор эле, андан соң чындап ойлонушума себеп болгон суроолор узатты; мээбиздин ичинде пайда болгон сүрөттөлүштү ким көрүүдө деген сыяктуу. Чынын айтсам абдан таасирлендим. Мен Аллахка жана рухтун бар экенине ишенген бир адамдын, бирок рухтун бар экенин мынчалык илимий жана апачык бир жол менен түшүндүрүү, өзүмдүн адистик чөйрөм болгонуна карабастан акылыма келген эмес эле. Интернет баракчаңыздан бул тема жөнүндөгү жазгандарыңызды окудум. Бул темада кеңеш бере турган башка булактар же сиздин башка эмгектериңиз барбы? Чет элдик булактар да жарайт.

Чындап үйрөнүүгө, изилдөөгө жана ойлонууга татыктуу абдан маанилүү бир тема деп ойлойм. Түшүндүрүлгөндөр адамдын көз-карашын кеңейтип эле тим болбостон, жашоосундагы көп нерселерди башынан ойлоп чыгышына себеп болууда. Абдан маанилүү. F.N.G. /Eskişehir

Кечээ «ЗАТТЫН АРКАСЫНДАГЫ СЫР» CDсин көрдүм. Өз оюмда түшүнүүгө аракет кылдым же түшүндүм деп ойлодум. Жооп издеген кээ бир суроолорум бар. Мага сураныч жардам бериңиздер. M.H. /İzmir

Заттын аркасындагы сыр аттуу макалаңызды окуганымда бүт нерсенин мен үчүн даярдалган сценарий экенин ойлодум. Т.а., Труман Шоу же Матрица аттуу тасмадагы сыяктуу сездим өзүмдү. Мен үчүн пландалган бир машинанын ичинде жашап жаткан сыяктуу сезилди. Теманы ушул абалда ойлогонумда ар кандай абалдарга кабылдым. Бул теманы бүгүнкү күнгө чейин эч ким түшүндүрбөгөн тереңдикте түшүндүрүптүрсүз. E.H. /Toronto

... Заттын аркасындагы сыр аттуу видео касетаңыздын бир бөлүгүн көрдүм. Тема толук сонун баяндалган, бирок бул чындыкты түшүндүргөндө менимче мындан да көбүрөөк мисалдарга муктаждыгыбыз болот. Даректүү тасмада берилген мисалдар толук жетиштүү, бирок өзгөчө күнүмдүк жашоодон дагы бир аз мисалдар жаңы тасмаларда орун алса, биздин бул чындыкты түшүнүшүбүз жана түшүндүрүшүбүз үчүн жеңил болот деп ойлойм. Себеби бул чындыкты адамдар зарыл абалда жоромолдой алышпоодо жана туура эмес пикирлер чыгарышууда. Мунун алдын алуу үчүн бул мисалдардан да жөнөкөйүрөөк мисалдарга орун берилиши менимче пайдалуу болот. Ş. G. /İstanbul

Заттык дүйнөгө жана жашоого көз-карашымды тамырынан өзгөрттү. Жашоо, чөйрөм жана адамдар эми мен үчүн эч мурдакыдай эмес. Чындыктарды түшүнгөн сайын кээ бир нерселерден алыстап баштадым, бир аз өзүмчө болуп, ойлонуп баштадым. Билбейм, бул туурабы? Бирок бир тараптан өзүмдү бейпил, ишенимдүү жана бактылуу да сезүүдөмүн. Адамдардын кылгандары, сөздөрү абдан жөнөкөй сезилүүдө. Бул башымдан өткөрүп жаткандарымды түшүнө турган жана уга турган бирөөлөрдү издөөдөмүн. Сиздерден мага демейкидей бул темада да жардам беришиңиздерди суранам. Себеби бош жашап, керексиз окуяларга кайгыргым келбейт. K.U. /Tekirdağ

Заттын маңызы жөнүндө суроолор узатылган илимпоздордун кээ бир пикирлери

E-mail катыңыз жана абдан кызыктуу мазмуну үчүн рахмат айтам. Суроолоруңуз абдан кызыктуу жана аларды окуу менен көп нерсе үйрөнгөнүмдү айтышым керек. Мага жазганыңыз үчүн рахмат жана суроолоруңузду бул чөйрөдө алектенген илимпоз досторум менен бөлүшөм. Алардын жоопторунун кандай болоору мага кызык. Эң жакшы тилектерим менен жана мага жазганыңыз үчүн дагы бир жолу ыраазычылык билдирем. Kofi Orok

Бардык суроолоруңуз жана байкоолоруңуз абдан терең жана толугу менен максатка ылайык! Булар тарых боюнча суралган суроолор, бирок алиге чейин толук жообу табыла элек. Чынында эгер изилдөөчүлөр сизчелик бул суроолордун жоопторун издөө аракетин кылышканда, невробиология жана психология, ал тургай философия абдан өнүкмөк. 13-сурооңузду кээ бир адамдардын бул чындык жөнүндө сөз болуусунан абдан коркоорун айтыптырсыз. Бул сөзүңүз чындык. Дүйнөнү эң туура абалында көргөнүңүздө, анын түшүндүрүлгөн абалы абдан коркутуучу. Бирок чындык канчалык коркутуучу болсо да, дайыма үйрөнүүгө татыктуу... Сиз бул суроолордон байкалгандай, абдан акылдуу жана терең ойлонгон бир адамсыз. Көп адамдар эмне жөнүндө сөз кылып жатканыңызды түшүнбөгөндө, эч таң калбаңыз, ал тургай адис философтор да бул темаларды түшүнбөшү мүмкүн. Иштериңизге ийгилик каалайм. Prof. Steve Lehar

Кылымдар бою философторду ойлонткон суроолорду сураптырсыз... Биз бир супер компьютердин ичинде санариптик бир дүйнөдө жашап жаткан болушубуз да мүмкүн жана мындай болсо эч качан айырманы биле албайбыз; Матрица жана Трон аттуу тасмалардагы сыяктуу. Табият мыйзамдары да бул программанын бир бөлүгү болгондо, чындык менен элес арасындагы айырманы эч айта албайбыз, себеби ортодо бир айырма болбойт. Көп адамдар буларды ойлонуудан коркот, себеби бейпил дүйнө көз-караштарына кооптуулук жаратат деп ойлошот. Jon Roland (Vanguard изилдөө институтунун негиздөөчүсү жана башчысы)

ЭВОЛЮЦИЯ ТЕОРИЯСЫНЫН ЖАҢЫЛЫШТЫГЫ

Дарвинизм, башкача айтканда, эволюция теориясы – жаратылыш чындыгынан баш тартуу максатында ойлоп чыгарылган, бирок ийгиликке жете албаган илимге туура келбеген бир калп. Жандуулардын жансыз заттардан кокустуктар натыйжасында пайда болгонун жактаган бул теория ааламда жана жандууларда абдан ачык бир тең салмактуулук, жаратылуу чеберчилиги бар экендигинин илим тарабынан далилдениши менен бирге кыйрады.

Натыйжада бардык ааламды жана жандууларды Аллах жараткандыгы жөнүндөгү чындык илим тарабынан да далилденди. Бүгүнкү күндө эволюция теориясын сактап калуу үчүн дүйнө жүзүндө жүргүзүлгөн пропаганда жалаң гана илимий чындыктардын бурмаланышы, теорияга жан тартуучу багытта жоромолдоо, илимий көрүнүшкө жамынып айтылган калптар жана алдамчылыктарга таянууда.

Бирок мындай пропаганда чындыкты жашыра албайт. Эволюция теориясынын эң чоң адашуу, калп экендиги акыркы 20-30 жылдан бери илим чөйрөсүндө барган сайын көп айтылууда. Өзгөчө 1980-жылдардан кийин жүргүзүлгөн изилдөөлөр Дарвинист көз-караштардын толугу менен туура эмес экендигин аныктады жана бул чындык көптөгөн илимпоздор тарабынан сөз кылынууда. Өзгөчө АКШда биология, биохимия, палеонтология сыяктуу ар кандай илим чөйрөлөрүнөн келген көптөгөн илимпоздор Дарвинизмдин туура эмес экендигин көрүүдө, жандуулардын жаралуусун эми «жаратылуу чындыгы» менен түшүндүрүшүүдө.

Эволюция теориясынын кыйрашы жана жаратылуу далилдерин башка көптөгөн эмгектерибизде бардык илимий деталдары менен бирге колго алганбыз жана алып келүүдөбүз. Бирок бул тема абдан маанилүү болгондуктан, бул жерде да кыскача баяндоо пайдалуу болот.

Дарвинди кыйраткан кыйынчылыктар

Эволюция теориясы тарыхы эски Грецияга чейин барган бир көз-караш болгонуна карабастан, 19-кылымда кеңири болуп ортого чыкты. Бул теорияны илим чөйрөсүнө киргизген эң маанилүү окуя – Чарльз Дарвиндин 1859-жылы чыгарган *Түрлөрдүн келип чыгышы* аттуу китеби эле. Дарвин бул китепте дүйнөдөгү бардык жандык түрлөрүнүн Аллах тарабынан өз-өзүнчө жаратылганына каршы чыккан. Дарвиндин ойу бойунча, бардык түрлөр орток бир атадан келишкен жана убакыттын өтүшү менен кичинекей өзгөрүүлөр менен өзгөрүүлөргө дуушар болушкан.

Дарвиндин теориясы эч кандай так илимий табылгага таянган эмес; өзү да кабыл алгандай жөн гана бир «ой жүгүртүү» болчу. Ал тургай Дарвиндин китебиндеги «Теориянын кыйынчылыктары» аттуу узун бөлүмдө мойнуна алгандай, теория көптөгөн абдан маанилүү суроого жооп бере албайт эле.

Дарвин теориясына каршы кыйынчылыктар келечекте илим тарабынан жок кылынат, жаңы илимий табылгалар теориясын күчтөндүрөт деп үмүттөнгөн эле. Муну китебинде көп жолу белгилеп кеткен. Бирок илимдин өнүгүшү, Дарвиндин үмүтүнө каршы, теориянын негизги көз-караштарын бир-бирден жараксыз кылды.

Дарвинизмдин илим тарабынан кыйратылышын 3 негизги багытта кароого болот:

1) Теория жашоонун жер бетинде алгач кандайча пайда болгонун эч түшүндүрө албайт.

2) Теория сунуштаган «эволюция механизмдеринин» чындыгында эволюциялык күчкө ээ экендигин далилдеген эч кандай илимий далил жок.

3) Фосилдер эволюция теориясынын туура эмес экендигин далилдейт.

Бул бөлүмдө бул үч негизги теманы тереңирээк карайбыз.

Өтө албаган алгачкы баскыч: жашоонун келип чыгышы

Эволюция теориясы бардык жандуу түрлөрү болжол менен мындан 3,8 миллиард жыл мурда алгачкы дүйнөдө пайда болгон жалгыз жандуу клеткадан келди деп айтышат. Жалгыз бир клетканын кандайча миллиондогон комплекстүү жандуу түрлөрүн пайда кылгандыгы жана эгер чындыгында мындай бир эволюция болгон болсо эмне үчүн бул процесстин издеринин фосил булактарында байкалбашы теория түшүндүрө албаган суроолордон. Бирок булардан мурда сөз жүзүндөгү эволюция процессинин алгачкы баскычы жөнүндө сөз кылуу туура болот. Сөз кылынган ошол «алгачкы клетка» кантип пайда болду?

Эволюция теориясы жаратылуудан баш тарткандыктан, эч кандай табият үстү кийлигишүүнү кабыл албагандыктан, ал «алгачкы клетканын» эч кандай проект, план жана жөнгө салуу болбостон, табият мыйзамдары ичинде кокустуктан пайда болгонун айтат. Башкача айтканда, теория бойунча жансыз нерселер кокустуктар натыйжасында пайда болгон бир клетка жараткан болушу керек. Бирок бул – билинген эң негизги биология мыйзамдарына карама-каршы бир көз-караш.

«Жашоо жашоодон келет»

Дарвин китебинде жашоонун келип чыгышы жөнүндө эч сөз кылган эмес. Себеби анын доорундагы илим түшүнүгү жандыктарды абдан жөнөкөй бир структурада деп гипотеза кылышкан. Ортоңку кылымдан бери ишенилип келе жаткан «спонтане генерация» аттуу теория бойунча, жансыз нерселер кокустуктар менен чогулуп, жандуу бир нерсе жарата алышат деген ишеним бар болчу. Бул доордо коңуздар тамак таштандыларынан, чычкандар буудайдан пайда болот деген түшүнүктөр кеңири жайылган. Муну далилдөө үчүн ар кандай кызыктуу эксперименттер жасалган. Кир бир кебездин үстүнө буудай койулуп, бир аз күткөндө бул аралашмадан чычкан пайда болот деп божомолдонгон.

Эттердин куртташы да жашоонун жансыз заттардан пайда болушу мүмкүн экендигине бир далил катары кабыл алынчу. Бирок кийинчерээк аныкталгандай, курттар өзүнөн-өзү жаралбайт эле, чымындар таштаган көзгө көрүнбөгөн личинкалардан чыгышат эле.

Дарвиндин *Түрлөрдүн келип чыгышы* аттуу китебин жазган учурда бактериялардын жансыз нерселерден пайда болушу ишеними илим дүйнөсүндө кеңири жайылган көз-караш болчу.

Бирок, Дарвин китебин чыгаргандан беш жылдан кийин атактуу Француз биолог Луи Пастер эволюциянын негизи болгон бул ишенимди толугу менен кыйратты. Пастер жасаган көптөгөн аракет жана эксперименттер натыйжасында барган жыйынтыгын мындай жыйынтыктайт: «Жансыз заттардын жашоо пайда кылышы мүмкүн экендиги эми толугу менен тарыхка көмүлдү.»⁵³

Эволюция теориясынын жактоочулары Пастердин табылгаларына көп жылдар бойу тиришти. Бирок өнүккөн илим жандуу клетканын татаал түзүлүшүн ортого

койгондо, жашоонун өзүнөн-өзү пайда болушу мүмкүн эместиги абдан ачык абалга келди.

20-кылымдагы натыйжасыз аракеттер

20-кылымда жашоонун келип чыгышы темасын изилдеген алгачкы эволюционист, атактуу орус биолог Александр Опарин болгон. Опарин 1930-жылдары сунуштаган көптөгөн тезистер менен жандуу клетканын кокустуктар натыйжасында пайда болушу мүмкүн экендигин далилдөөгө аракет жасады. Бирок бул аракеттер ийгиликсиз аяктап, Опарин минтип мойунга алууга мажбур болгон: *«Тилекке каршы, клетканын келип чыгышы эволюция теориясын толугу менен камтыган эң караңгы (белгисиз) чекитти түзүүдө.»*⁵⁴

Опариндин жолунан жүргөн эволюционисттер жашоонун келип чыгышы темасын чече турган эксперименттер жасоону улантышты. Мындай эксперименттердин эң атактуусу Америкалык химик Станлей Миллер тарабынан 1953-жылы жасалган. Миллер алгачкы дүйнө атмосферасында бар деп эсептеген газдарды бир экспериментте бириктирип, бул аралашмага энергия кошуу менен протеиндердин структурасында колдонулган бир канча органикалык молекулаларды (амино-кислота) синтездеген.

Ал жылдары эволюция атына маанилүү бир баскыч катары таанытылган бул эксперименттин жараксыз экендиги жана экспериментте колдонулган атмосферанын дүйнө шарттарынан абдан айырмалуу экендиги кийинки жылдарда ачыкка чыккан.⁵⁵

Көпкө уланган бир жымжырттыктан кийин Миллер өзү да колдонгон атмосфера чөйрөсүнүн чындыктан алыс экендигин мойнуна алган.⁵⁶

Жашоонун келип чыгышы маселесин түшүндүрүү үчүн 20-кылым бойу жасалган эволюционисттик аракеттердин баары ийгиликсиз аяктады. Сан Диего Скриппс Институтунан атактуу гео-химик Жеффри Бада эволюционисттердин *Earth* журналынын 1998-жылкы санында чыккан макалада бул чындыкты мындайча кабыл алат:

Бүгүн, 20-кылымды артка калтырып жатып, дагы эле 20-кылымга киргенде ээ болгон эң чоң чечилбеген маселе алдыбызда турат: Жашоо жер бетинде кантип башталды?⁵⁷

Жашоонун комплекстүүлүгү

Эволюция теориясынын жашоонун келип чыгышы темасында мынчалык чоң жоопсуз маселеге кабылышынын негизги себеби – эң жөнөкөй деп саналган жандуу структуралардын да укмуштуу татаал түзүлүшкө ээ болушу. Жандуу клетка адамзат жасаган бардык технологиялык продукттардан да татаал түзүлүшкө ээ. Натыйжада бүгүн дүйнөнүн эң алдыңкы лабораторияларында да жансыз заттар чогултулуп, жандуу бир даана клетка өндүрүү мүмкүн эмес болууда.

Бир клетканын жаралышы үчүн керектүү шарттар кокустуктар менен эч түшүндүрүлө албай турган деңгээлде көп. Клетканын эң негизги түзүүчү бөлүкчөсү болгон протеиндердин кокустуктар натыйжасында синтезделүү ыктымалдуулугу 500 аминокислотадан турган орточо бир протеин үчүн $1/10^{950}$ ге барабар. Бирок математикада $1/10^{50}$ дөн кичине ыктымалдуулуктар иш жүзүндө ишке ашпас, башкача айтканда, 0 деп кабыл алынат. Клетканын ядросунда жайгашкан жана генетикалык маалыматты сактаган ДНК молекуласы болсо, таң калаарлык бир маалымат сактоочу болуп саналат. Адам ДНКсы камтыган маалымат эгер кагазга түшүрүлсө, 500дүк беттен турган 900 томдук бир китепкана болоору эсептелүүдө.

Бул жерде абдан кызыктуу дагы бир дилемма бар: ДНК жалаң гана бир канча атайын протеиндердин (энзимдердин) жардамы менен жуптала алат. Бирок бул энзимдердин синтези да жалаң гана ДНКдагы маалыматтар жардамы менен ишке ашат. Бири-биринен көз-каранды болгондуктан, жупталуу ишке ашышы үчүн экөөсү тең бир убакта бар болушу керек. Бул болсо «жашоо өзүнөн-өзү пайда болду» деген сценарийди жокко чыгарууда. Сан Диего Калифорния университетинен атактуу эволюционист проф. Лесли Оргел *Scientific American* журналынын 1994-жылы октябрдагы санында бул чындыкты мындайча мойунга алат:

*Абдан комплекстүү түзүлүшкө ээ болгон протеиндердин жана нуклеиндик кислоталардын (РНК жана ДНК) бир жерде жана бир учурда кокустуктан пайда болушу – ыктымалдуулуктан абдан алыс. Бирок булардын бири болбостон, экинчисин алуу (жасоо) да мүмкүн эмес. Ошондуктан, адам баласы жашоонун химиялык процесстер натыйжасында келип чыгышы такыр мүмкүн эместиги жыйынтыгына барууга мажбур болууда.*⁵⁸

Шек жок, эгер жашоонун табигый таасирлер натыйжасында келип чыгышы мүмкүн эмес болсо, анда жашоо табият үстү бир абалда «жаратылганын» кабыл алуу керек. Бул чындык негизги максаты «жаратылыштан (натыйжада Аллахтан) баш тартуу» болгон эволюция теориясын апачык жараксыз кылууда.

Эволюциянын ойлоп табылган механизмдери

Дарвиндин теориясын жараксыз кылган экинчи негизги сокку – теория «эволюция механизмдери» катары сунуштаган эки түшүнүктүн да чындыгында эч кандай эволюциялык күчкө ээ эмес экендигин түшүнүү менен ишке ашты.

Дарвин чыгарган эволюция көз-карашын толугу менен «табигый тандалуу» механизмине байланыштырган эле. Бул механизмге берген мааниси китебинин атынан да ачык көрүнүп турат эле: *Түрлөрдүн келип чыгышы, табигый тандалуу жолу менен...*

Табигый тандалуу табияттагы жашоо күрөшү ичинде табигый шарттарга ылайыктуу жана күчтүү жандуулардын жашоосун улантаары көз-карашына таянат. Мисалы, жырткыч жаныбарлар тарабынан коркунучка кабылган бир кийик тобунда ылдамыраак чуркаган кийиктер жашоосун улантаат. Натыйжада кийик тобу ылдам

жана күчтүү кийиктерден куралат. Бирок, албетте, бул механизм кийиктерди эволюция кылбайт, аларды башка жаныбар түрүнө, мисалы аттарга айландырбайт.

Демек, табигый тандалуу механизми эч кандай эволюциялык күчкө ээ эмес. Дарвин да бул чындыкты билчү жана *Түрлөрдүн келип чыгышы* аттуу китебинде «Пайдалуу өзгөрүүлөр пайда болмойунча, табигый тандалуу эч нерсе кыла албайт» деп айтууга мажбур болгон.⁵⁹

Ламарктын таасири

Мындай «пайдалуу өзгөрүүлөр» кантип болмок? Дарвин ошол учурдун алгачкы илим түшүнүгү ичинде бул суроого Ламаркка таянуу менен жооп берүүгө аракет жасаган. Дарвинден мурда жашаган Француз биолог Ламарктын ойу бойунча, жаныбарлар жашоолору бойу ишке ашкан физикалык өзгөрүүлөрдү кийинки урпактарга өткөрүп берүүдө, урпактан урпакка чогулган мындай өзгөрүүлөр натыйжасында жаңы жаныбар түрлөрү пайда болууда эле. Мисалы, Ламарктын ойу бойунча, жирафтар жейрендерден пайда болгон эле, бийик дарактардын жалбырактарын жеш үчүн аракет кылып жатып, урпактан урпакка мойундары узарып кеткен эле.

Дарвин да ушул сыяктуу мисалдар берген. Мисалы, *Түрлөрдүн келип чыгышы* аттуу китебинде тамак табуу үчүн сууга түшкөн кээ бир аюулар убакыттын өтүшү менен киттерге айланды деп айткан.⁶⁰

Бирок Мендел тапкан жана 20-кылымда өнүккөн генетикалык илим менен бекемделген тукум куучулук мыйзамдары «ээ болунган өзгөчөлүктөрдүн кийинки урпактарга берилиши» жомогун толугу менен кыйратты. Мунун натыйжасында табигый тандалуу «жалгыз» жана натыйжада толугу менен жарабаган бир механизм болуп калды.

Нео-Дарвинизм жана мутациялар

Дарвинисттер болсо бул абалга бир чечүү жолун табуу үчүн 1930-жылдардын аягында «Модерн синтетикалык теорияны» же кеңири тарлган аты менен нео-дарвинизмди чыгарышты. Нео-дарвинизм табигый тандалуунун жанына «пайдалуу өзгөрүү себеби» катары мутацияларды, башкача айтканда, жаныбарлардын гендеринде радиациялар сыяктуу тышкы таасирлер же копиялоо каталары натыйжасында пайда болгон бузулууларды кошушту.

Бүгүнкү күндө дагы эле дүйнөдө эволюция атына жарактуулугун сактаган модел – нео-дарвинизм. Теория жер бетинде жашаган миллиондогон жандык түрү, бул жаныбарлардын кулак, көз, өпкө, канат сыяктуу сансыз комплекстүү органдары «мутацияларга», башкача айтканда, генетикалык бузулууларга таянган бир процесс натыйжасында пайда болду деп эсептейт. Бирок теорияны жокко чыгарган ачык бир илимий чындык бар: Мутациялар жаныбарларды жакшы жакка өзгөртпөйт, тескерисинче дайыма жаныбарларга тескери таасир беришет.

Мунун себеби абдан жөнөкөй: ДНК абдан комплекстүү түзүлүшкө ээ. Бул молекулада пайда болгон ар кандай туш келе (стохастикалык) бир таасир жалаң гана зыян берет. Америкалык генетикчи Б.Г. Ранганатхан муну мындайча түшүндүрөт:

*Мутациялар – кичинекей, стохастикалык жана зыяндуу. Кээ-кээде гана ишке ашат жана эң жакшы ыктымалдуулук учурунда эч кандай таасир жаратпайт. Бул үч өзгөчөлүк мутациялардын эволюциялык бир өнүгүү жарата албасын көрсөтөт. Ансыз деле жогорку даражада өзгөчө бир организмде пайда болгон бир туш келе өзгөрүү – же таасирсиз болот же болбосо зыяндуу. Бир кол саатында болгон бир өзгөрүү ал кол саатын жакшыртпайт. Чоң ыктымалдуулук менен ага зыян келтирет же эң жакшы учурда ага эч кандай таасир бербейт. Бир жер титирөө бир шаарды өнүктүрбөйт, ага кыйроо алып келет.*⁶¹

Чындыгында эле бүгүнкү күнгө чейин эч бир пайдалуу, башкача айтканда, генетикалык маалыматты жакшырткан, өнүктүргөн мутация мисалы байкалган жок. Бардык мутациялардын зыян алып келгени байкалды. Эволюция теориясы тарабынан «эволюция механизми» катары көрсөтүлгөн мутациялардын чындыгында жандууларды бузган, майып кылган генетикалык окуя экендиги ачык түшүнүлдү. (Адамдарда мутациялардын эң көп кездешкен натыйжасы – рак). Албетте, талкалоочу, бузуучу бир механизм «эволюция механизми» боло албайт. Табигый тандалуу болсо, Дарвин да кабыл алгандай, «өзү жалгыз эчтеке кыла албайт». Бул чындык бизге табиятта эч кандай «эволюция механизми» жок экендигин көрсөтөт. Демек, эволюция механизми жок болгон болсо, эволюция деп аталган кыялдагы процесс эч качан болгон эмес.

Фосилдер: ортоңку звено жок

Эволюция теориясы жактаган сценарийдин эч болбогондугунун эң ачык көрсөткүчү – фосилдер.

Эволюция теориясы бойунча, бардык жандуулар бири-биринен пайда болгон. Мурда бар болгон бир жандуу түрү убакыттын өтүшү менен башка бир түргө айланган жана бардык түрлөр ушундай жол менен пайда болгон. Теория бойунча, мындай өзгөрүүлөр миллиондогон жылдарга барабар узун убакытта болгон жана баскыч баскыч алдын (өйдө) көздөй уланган.

Мындай учурда сөз кылынган узун убакыт бойу өзгөрүү процесси ичинде сансыз көп «ортоңку звенелордун» пайда болуп, жашап өткөн болушу керек эле.

Мисалы, өткөн учурларда балык өзгөчөлүктөрүнө ээ болгонуна карабастан, бир тараптан да кээ бир сойлоп жүрүүчү өзгөчөлүктөргө ээ болгон жарым балык-жарым сойлоп жүрүүчү жандыктар жашаган болушу керек эле. Же сойлоп жүрүүчү өзгөчөлүктөрү менен бирге, бир тараптан да кээ бир канаттуу өзгөчөлүктөрүнө ээ болгон сойлоп жүрүүчү-куш пайда болгон болушу керек эле. Булар бир өткөөл абалда болгондуктан, майып, кемчиликтүү, кээ бир органдары жарым-жартылай болгон

жандыктар болушу керек эле. Эволюционисттер өткөн учурда жашап өткөн деп ишенген мындай теориялык жандыктарды «ортоңку звенолор (формалар)» деп аташат.

Эгер чындыгында мындай түрдөгү жандыктар өткөн учурларда жашаган болгондо, алардын сандары жана түрлөрү миллиондогон, ал тургай миллиарддаган болушу керек эле. Жана мындай майып, кемчиликтүү жандыктардын калдыктарынын сөзсүз фосилдери табылышы керек эле. Дарвин *Түрлөрдүн келип чыгышы* китебинде муну мындайча түшүндүрөт:

*Эгер теориям туура болсо, түрлөрдү бири-бирине байланыштырган сансыз көп ортоңку формалардын (звенелордун) түрлөрү сөзсүз жашаган болушу керек... Булардын жашап өткөндүгүнүн далилдери жалаң гана фосил калдыктары арасынан табылышы мүмкүн.*⁶²

Бирок бул сөздөрдү жазган Дарвин мындай ортоңку формалардын фосилдеринин эч табылбаганын да билчү. Мунун теориясы үчүн чоң бир тупик экенин көрүп турган. Ошондуктан, Түрлөрдүн келип чыгышы китебинин «Теориянын кыйынчылыктары» (Difficulties on Theory) аттуу бөлүмүндө мындай деп жазган эле:

*Эгер чындап эле түрлөр башка түрлөрдөн акырын өнүгүү менен келип чыккан болсо, эмне үчүн сансыз ортоңку өткөөл звенолорго учурабай жатабыз? Эмне үчүн табият бир хаос абалында эмес, толугу менен белгиленген жана орду ордунда? Сансыз ортоңку өткөөл звено болушу керек, бирок эмне үчүн жер бетинин сансыз көп катмарында көмүлүү таппай жатабыз... Эмне үчүн ар бир геологиялык түзүлүш жана ар бир катмар мындай звенолорго толо эмес? Геология жакшы даражаландырылган бир процесс ортого чыгарбоодо жана балким бул менин теорияма каршы айтыла турган эң чоң каршы пикир болот. (Кошумча дипнот: Charles Darwin, *The Origin of Species*, s. 172, 280)*

Дарвиндин үзүлгөн үмүтү

Бирок 19-кылымдын ортосунан бери дүйнөнүн бардык тарабында кемчиликтүү жандык фосилдери изделгенине карабастан, мындай ортоңку формалардын бир да фосили табыла албады. Жасалган казуулар жана изилдөөлөрдө табылган табылгалар, эволюционисттердин үмүтүн үзүп, жандуулардын бир заматта, кемчиликсиз жана толук органдары менен пайда болгонун көрсөттү.

Атактуу англиялык палеонтолог (фосил илимпозу) Дерек В. Агер бир эволюционист болгонуна карабастан, бул чындыкты мындайча мойунга алат:

*Маселе мындай: Фосил табылгаларын жакшылап изилдегенде, түрлөр же класстар деңгээлинде болсун, дайыма бир эле чындыкка жолугабыз; баскычтуу эволюция жолу менен эмес, бир заматта жер бетинде пайда болгон группаларды көрөбүз.*⁶³

Башкача айтканда, фосил табылгаларында бардык жандуу түрлөрү ортолорунда эч кандай өткөөл форма болбостон, кемчиликсиз абалдарында бир заматта пайда болушкан. Бул Дарвин жактаган көз-карашка толугу менен карама-каршы. Тагыраак айтканда, бул – жандуу түрлөрүнүн жаратылгандыгын көрсөткөн абдан күчтүү бир далил. Себеби бир жандуу түрүнүн башка бир түрдөн («атасынан») эч кандай эволюция болбостон, бир заматта жана кемчиликсиз бир абалда пайда болушунун жалгыз түшүндүрмөсү болуп «ал түрдүн жаратылган болушу» саналат. Бул чындык атактуу эволюционист биолог Дуглас Футуйма тарабынан да кабыл алынат:

«Жаратылуу жана эволюция жашап жаткан жандуулардын келип чыгышын түшүндүрүүнүн альтернативдүү эки жолу. Жандуулар дүйнөдө же толугу менен толук жана кемчиликсиз бир абалда пайда болушкан же мындай болгон эмес. Эгер мындай болгон эмес болсо, анда бир өзгөрүү процесси натыйжасында алардан мурда бар болгон кээ бир жандуу түрлөрүнөн эволюциялашып, жаралган болушу керек. Бирок, эгер кемчиликсиз жана толук абалда пайда болгон болсо, анда чексиз күч-кудурет ээси бир акыл тарабынан жаратылган болушу керек.»⁶⁴

Фосилдер болсо жандуулардын жер бетинде кемчиликсиз жана толук абалда пайда болгонун көрсөтүүдө. Башкача айтканда, «түрлөрдүн келип чыгышы» - Дарвин ойлогондун тескерисинче, эволюция эмес, жаратылуу.

Адамдын эволюциясы жомогу

Эволюция теориясынын жактоочулары эң көп сөз кылган тема – адамдын жаралышы темасы. Бул жөнүндө дарвинисттер бүгүнкү күндө жашаган адамды маймыл сыяктуу ар кандай жандыктардан келип чыккан деген гипотезаны жакташат. 4-5 миллион жыл мурда башталды деп гипотеза кылынган бир процессте заманбап адам менен аталары арасында «ортоңку формалар» жашаган деп айтылат. Чындыгында толугу менен ойлоп табылган бул сценарийде төрт негизги «категория» саналат:

- 1- австралопитек
- 2- хомо хабилис
- 3- хомо эректус
- 4- хомо сапиенс

Эволюционисттер адамдардын сөз жүзүндөгү алгачкы маймыл сымал атасын «түштүк маймылы» маанисине келген «австралопитек» деп аташат. Бул жандыктар чындыгында өлүп жок болгон бир маймыл түрү гана. Лорд Солли Зукерман жана профессор Чарльз Окснорд сыяктуу Англия жана АКШдан дүйнөгө таанымал эки анатомист тарабынан жасалган терең изилдөөлөр бул жандыктардын жалаң гана өлүп жок болгон бир маймыл түрүнө тиешелүү экендигин жана адамдарга эч кандай окшошпогондугун көрсөткөн.⁶⁵

Эволюционисттер адам эволюциясынын кийинки баскычын «хомо», башкача айтканда, адам деген класска бөлүшөт. Көз-караш бойунча хомо сериясындагы жандыктар австралопитектерден көбүрөөк өнүккөн. Эволюционисттер бул түрдүү жандыктарга тиешелүү фосилдерди биринин артынан бирин тизип алышып, ойлоп табылган эволюция графигин жасашат. Бул график ойлоп табылган, себеби иш жүзүндө бул ар түрдүү класстар арасында эволюциялык байланыш бар экендиги эч качан далилдене алган эмес. Эволюция теориясынын 20-кылымдагы эң маанилүү жактоочуларынын бири Эрнст Майр «Хомо сапиенске баруучу чынжыр – иш жүзүндө кайып (жок)» деп бул чындыкты кабыл алат.⁶⁶

Эволюционисттер «австралопитек > хомо хабилис > хомо эректус > хомо сапиенс» деп катарга койууда бул түрлөрдүн ар биринин кийинкисинин атасы сыяктуу көрүнүш сүрөттөшөт. Чындыгында болсо палеонтологдордун акыркы табылгалары австралопитек, хомо хабилис жана хомо эректустун дүйнөнүн ар кайсы аймактарында бир учурда жашаганын көрсөттү.⁶⁷ Мындан тышкары, хомо эректус классына тиешелүү адамдардын бир бөлүгү азыркы учурга чейин жашаган, хомо сапиенс неандерталец жана хомо сапиенс сапиенс (заманбап адам) менен бир эле чөйрөдө жанаша жашашкан.⁶⁸

Бул болсо бул класстардын бири-биринин атасы деген көз-караштын туура эмес экендигин ачык далилдейт. Гарвард университети палеонтологу Стефен Жай Гоулд өзү да бир эволюционист болгонуна карабастан, дарвинист теория такалган бул жарды (тупикти) мындайча түшүндүрөт:

«Эгер бири-бири менен бир убакта жашаган үч түрдүү хоминид (адам сымал) сүрөтү бар болгон болсо, анда биздин санжыра дарагыбыз эмне болду? Булардын бири экинчисинен келип чыкпагандыгы ачык. Мындан тышкары, бири экинчиси менен салыштырылганда, эволюциялык бир өзгөрүү тенденциясын көрсөтпөөдө.»⁶⁹

Кыскача айтканда, массалык маалымат каражаттарында же окуу китептеринде орун алган ойлоп табылган бир топ «жарым маймыл, жарым адам» жандыктардын сүрөттөрү аркылуу, башкача айтканда, пропаганда жолу менен гана сактоого аракет кылынган «адамдын эволюциясы» сценарийи – эч кандай илимий далили, таянычы жок бир жомок гана.

Бул теманы көп жылдар бойу изилдеген, өзгөчө австралопитек фосилдери жөнүндө 15 жыл изилдөө жасаган Англиянын эң атактуу жана урматтуу илимпоздорунун бири Лорд Солли Зукерман, бир эволюционист болгонуна карабастан, маймыл сымал жандыктардан адамга чейин улануучу чыныгы бир санжыра дарагы жок экендиги жөнүндөгү жыйынтыкка барган.

Зукерман, мындан тышкары, кызыктуу бир «илим көрсөткүчү» даярдаган. Илимий катары кабыл алган илим тармактарынан, илимден алыс деп кабыл алган илим тармактарына чейин бир катарга койгон. Зукермандын бул таблицасы бойунча, эң «илимий», башкача айтканда, так далилдерге таянган илим тармактары – химия жана физика. Катарда булардан кийин биология илимдери, андан кийин коомдук

илимдер келет. Бул катардын эң «илимден алыс» бөлүгүндө болсо, Зукермандын ойу бойунча, телепатия, алтынчы сезим сыяктуу «сезимден тышкаркы кабылдоо» түшүнүктөрү жана ошондой эле «адамдын эволюциясы» бар! Зукерман катардын бул учун мындайча түшүндүрөт:

Объективдүү чындыктын чөйрөсүнөн чыгып, биологиялык илим катары гипотеза кылынган бул чөйрөлөргө, башкача айтканда, сезимден тышкаркы кабылдоо жана адамдын фосил тарыхынын түшүндүрүлүшүнө киргенибизде, эволюция теориясына ишенген бир адам үчүн бардык нерсе мүмкүн экендигин көрөбүз. Ал тургай, теорияларына чындап ишенген бул адамдардын бири-бирине туура келбеген жоромолдорду да бир эле убакта кабыл алышы да мүмкүн.⁷⁰

Мына «адамдын эволюциясы» жомогу да – теорияларына далилсиз ишенген бир топ адамдардын тапкан кээ бир фосилдерди өздөрү каалагандай божомолдоолорунан гана турат.

Дарвиндин формуласы!

Буга чейин караган бардык илимий далилдер менен бирге, ылайыктуу көрсөнүз, эволюционисттердин кандайча күлкүмүштүү ишенимге ээ экендигин жаш балдар да түшүнө турган ачык бир мисал менен көрсөтөлү.

Эволюция теориясы жандыктар кокусунан пайда болду деген ойду жактайт. Демек, бул көз-караш бойунча, жансыз жана акылсыз атомдор биригип, алгач клетканы жаратышкан жана андан кийин ошол эле атомдор кандайдыр бир жол менен башка жандыктарды жана адамды жаратышкан. Эми ойлонуп көрөлү: жандыктардын негизи болгон көмүртек, фосфор, азот, калий сыяктуу элементтерди бир жерге чогултканыбызда бир заттар тобу пайда болот. Бул атомдордун тобу кандай процесстерден өткөрүлбөсүн, бир даана да жандык жарата албайт. Кааласаңыз бир «эксперимент» да жасайлы жана эволюционисттер жактаган, бирок ачык үн менен айта албаган көз-карашын алардын атынан «Дарвин формуласы» деген ат менен анализдеп көрөлү:

Эволюционисттер көптөгөн, чоң идиштердин ичине жандыктардын түзүлүшүндө болгон фосфор, азот, көмүртек, кычкылтек, темир, магний сыяктуу элементтерден каалашынча салышсын. Ал тургай нормалдуу шарттарда кездешпеген, бирок бул аралашма ичинде болсун деп каалаган заттарды да бул идишке салышсын. Бул аралашманын ичине каалашынча аминокислота, каалашынча (бир даанасынын кокусунан пайда болуу ыктымалдуулугу $1/10^{950}$ болгон) протеин кошушсун. Бул аралашмаларга каалаган деңгээлде ысыктык жана нымдуулук беришсин. Буларды каалаган эң алдыңкы инструменттер менен аралаштырышсын. Идиштердин жанына дүйнөнүн алдыңкы илимпоздорун койушсун.

Бул адистер атадан балага, урпактан урпакка өткөрүп, алмак-салмак миллиарддаган, ал тургай триллиондогон жылдар бойу идиштердин башында туруп күтүшсүн. Бир жандык пайда болушу үчүн кандай шарттар керек болгон болсо,

каалагандай шарт түзүү эркин болсун. Бирок эмне гана кылышпасын, ал идиштерден эч качан бир жандык чыгара алышпайт. Жирафтарды, арстандарды, аарыларды, булбулдарды, тоту куштарды, аттарды, дельфиндерди, гүлдөрдү, орхидеяларды, банандарды, апельсиндерди, алмаларды, курмаларды, помидорлорду, коондорду, дарбыздарды, жүзүмдөрдү, түркүн түстүү көпөлөктөрдү жана ушулар сыяктуу миллиондогон жандык түрүнүн эч бирин жарата алышпайт. Бул жерде саналган бул жандыктардын бирөөсүн эмес, булардын жалгыз бир клеткасын да пайда кыла алышпайт.

Кыскача айтканда, акылсыз атомдор бир жерге чогулуп, клетка жарата алышпайт. Кийин кайрадан бир чечим кабыл алып, бир клетканы экиге бөлүп, андан кийин кайра кайра чечим кабыл алышып, электрондук микроскопту ойлоп тапкан, анан өз клеткасынын түзүлүшүн бул микроскоп жардамы менен изилдеген профессорлорду жарата алышпайт. Зат жалаң гана Аллахтын жогорку күч-кудурет менен жаратышы аркылуу гана жашоого ээ болот.

Мунун тескерисин жактаган эволюция теориясы болсо – акылга толугу менен туура келбеген бир жалган гана. Эволюционисттер жактаган көз-караштарды бир аз гана ойлоноу, жогоруда мисалда көрсөтүлгөндөй, бул чындыкты апачык көрсөтөт.

Көз жана кулактагы технология

Эволюция теориясы эч качан түшүндүрө албаган башка бир нерсе – көз жана кулактагы кабылдоонун жогорку сапаты.

Көз менен байланыштуу темага өтүүдөн мурда «кантип көрүп жатабыз?» суроосуна кыскача жооп берели. Бир заттан келген нурлар көздөгү торчого тескери болуп түшөт. Бул нурлар бул жердеги клеткалар тарабынан электрдик импульстарга (сигналдарга) айландырылат жана мээнин арка тарабындагы көрүү борбору деп аталган кичинекей бир чекитке жетет. Бул электрдик импульстар бир канча процесстен кийин мээдеги көрүү борборунда сүрөттөлүш катары кабылданат. Бул маалыматтарды алгандан кийин эми ойлонолу:

Мээ жарык өткөрбөйт. Башкача айтканда, мээнин ичи капкараңгы, жарык мээ жайгашкан жерге чейин кире албайт. Көрүү борбору деп аталган жер – капкараңгы, жарык эч жетпеген, балким эч биз көрбөгөндөй караңгы бир жер. Бирок, сиз бул чымкый караңгылыкта нурдуу, түркүн-түстүү бир дүйнөнү көрүп жатасыз.

Болгондо да, бул көрүнүш ушунчалык даана жана сапаттуу болгондуктан, 21-кылым технологиясы да бардык мүмкүнчүлүктөргө карабастан мынчалык даана сүрөттөлүшкө жете алган жок. Мисалы, азыр окуп жаткан китебиңизди, китепти кармаган колунузду караңыз, андан соң башыңызды көтөрүп, айланаңызды караңыз. Азыр көрүп турган дааналык жана сапаттагы бул сүрөттөлүштү башка бир жерден көрдүнүзбү? Мынчалык сапаттуу сүрөттөлүштү сизге дүйнөнүн эң алдыңкы фирмасынын эң алдыңкы телевизор экраны да тартуулай албайт. 100 жылдан бери

миндеген инженерлер мындай даана сүрөттөлүшкө жетүү үчүн аракет кылышууда. Бул үчүн заводдор, ири ишканалар курулууда, изилдөөлөр жүргүзүлүүдө, план жана проекттер жасалууда. Ошого карабастан, телевизор экранын бир карап, колунуздагы китепти карап салыштырып көрүңүз. Экөө арасында сүрөттөлүштүн дааналыгы жана сапаты арасында чоң бир айырма байкайсыз. Болгондо да, телевизор экраны сизге эки өлчөмдүү бир сүрөттөлүш тартуулайт, сиз болсо үч өлчөмдүү, тереңдиги бар бир сүрөттөлүштү көрүп жатасыз.

Көп жылдар бойу он миндеген инженер үч өлчөмдүү телевизор жасоого, көздүн көрүү сапатындай сапатка жетүүгө аракет кылышууда. Ооба, үч өлчөмдүү бир телевизор жасай алышты, бирок аны көз айнексиз үч өлчөмдүү кылып көрүүгө мүмкүн эмес, ошондой эле бул үч өлчөм – жасалма. Арка тарабы бозомук, алдыңкы тарабы болсо кагаздан жасалган декорация сыяктуу көрүнөт. Эч качан көз көргөн сыяктуу даана жана сапаттуу бир сүрөттөлүш жаралбайт. Камерада да, телевизордо да сөзсүз сүрөттөлүштө сапат, дааналык төмөндөшү болот.

Эволюционисттер ушундай сапаттуу жана даана сүрөттөлүштү жараткан механизм кокусунан жаралды деген ойду жакташат. Азыр бирөө сизге бөлмөнүздөгү телевизор кокусунан пайда болду, атомдор чогулду жана бул сүрөттөлүш пайда кылган инструментти (телевизорду) пайда кылды десе сиз эмне деп ойлойсуз? Миндеген адам чогулуп жасай албаган нерсени атомдор кантип жасашсын?

Көз көргөн сапаттан алда канча төмөн болгон бир сүрөттөлүштү пайда кылган нерсе кокусунан пайда болбосо, көз жана көз көргөн сүрөттөлүштүн да кокусунан пайда боло албашы айдан ачык. Ушул эле абал кулакка да тиешелүү. Тышкы кулак айланадагы үндөрдү кулак лакатору жардамы менен топтоп, ортоңку кулакка берет; ортоңку кулак үн толкундарын күчөтүп, ички кулакка өткөрүп берет; ички кулак бул толкундарды электрдик импульстарга айландырып, мээге жөнөтөт. Көрүү процессинде болгон сыяктуу угуу процесси да мээдеги угуу борборунда ишке ашат.

Көздөгү абал кулакка да тиешелүү, башкача айтканда, мээ жарык өткөрбөгөн сыяктуу, үн да өткөрбөйт. Ошондуктан, сырт тарап канчалык ызы-чуу болсо да, мээнин ичи толугу менен жымжырттыкта. Ошого карабастан, эң даана үндөр мээде кабылданат. Үн өткөрбөгөн мээңизде бир оркестрдин симфонияларын угасыз, көчө толо адамдардын бардык ызы-чуусун угасыз. Бирок ошол учурда атайын бир прибор менен мээңиздин ичиндеги үн өлчөнсө, ал жерде толук жымжырттык өкүм сүрүп жаткандыгы байкалат.

Жогорку сапаттуу сүрөттөлүштү алуу үчүн аракет кылынган сыяктуу, үн үчүн да ондогон жылдар бойу ушундай аракеттер жасалууда. Үн жаздыруу аппараттары, музыкалык борборлор, көптөгөн электрондук аппараттар, үндү кабылдаган музыка системалары—бул аракеттердин кээ бир жыйынтыктары. Бирок болгон технология, бул технологияда иштеген миндеген инженер жана адиске карабастан, кулак пайда кылган даана жана сапаттагы бир үнгө жете алынган эмес. Музыкалык аппарат өндүргөн эң ири фирма тарабынан өндүрүлгөн эң сапаттуу музыкалык борборду

элестетип көрүңүз. Үн жаздырганда, сөзсүз үндүн бир бөлүгү жоголот же бир аз болсо да шум пайда болот же музыкалык борборду жандырганда, музыка баштала электе эле бир шум угасыз. Бирок адам денесиндеги технологиянын продукту болгон үндөр абдан даана жана кемчиликсиз. Адамдын кулагы музыкалык борбордогу сыяктуу шум жаратпайт, үн кандай болсо ошондой угат. Бул абал адам жаралгандан бери уланып келе жатат.

Бүгүнкү күнгө чейин адам баласы жасаган эч кайсы сүрөттөлүш жана үн аппараты көз жана кулак сыяктуу сапат жана ийгиликтеги бир кабылдоочу боло алган жок.

Ошондой эле, көрүү жана угуу процессинде, булардан сырткары, абдан чоң дагы бир чындык бар.

Мээнин ичинде көргөн жана уккан аң-сезим кимге тиешелүү?

Мээнин ичинде, түркүн түстүү дүйнөнү караган, симфонияларды, чымчыктардын сайраганын уккан, гүлдү жыттаган ким?

Адамдын көздөрүнөн, кулактарынан, мурдунан келген импульстар электрдик сигнал катары мээге барат. Биология, физиология же биохимия китептеринде бул сүрөттөлүштүн мээде кантип пайда болоору жөнүндө көптөгөн терең маалыматтар окуй аласыз. Бирок бул тема жөнүндөгү эң маанилүү чындыкты эч жерден көрбөйсүз: мээде бул электрдик сигналдарды сүрөттөлүш, үн, жыт жана сезүү катары кабылдаган ким?

Мээнин ичинде көзгө, кулакка, мурунга муктаж болбостон бардык бул нерселерди кабылдаган бир аң-сезим бар. Бул аң-сезим кимге тиешелүү?

Албетте, бул аң-сезим – мээни түзгөн нервдер, май катмары жана нерв клеткаларына тиешелүү эмес. Мына ушул себептен улам, бардык нерсе заттан гана турат деген дарвинист-материалисттер бул суроолордун эч бирине жооп бере алышпайт. Себеби, бул аң-сезим – Аллах жараткан рух. Рух сүрөттөлүштү көрүү үчүн көзгө, үндү угуу үчүн кулакка муктаж эмес. Ал тургай, ойлоону үчүн мээге муктаж эмес.

Бул ачык жана илимий чындыкты окуган ар бир адам мээ ичиндеги бир канча см³дук, капкараңгы жерге бардык ааламды үч өлчөмдүү, түркүн түстүү, көлөкөлүү жана жарык нурлуу кылып батырып койгон улуу Аллахты ойлонуп, Андан коркуп, Ага корголошу зарыл.

Материалисттик ишеним

Буга чейин карагандарыбыз эволюция теориясынын илимий табылгаларга ачык карама-каршы келген бир көз-караш экендигин көрсөттү. Теориянын жашоонун келип чыгышы жөнүндөгү ойу илимге эч туура келбейт, теория жактаган эволюция

механизмдеринин эч кандай эволюциялык күчү жок жана фосилдер теория муктаж болгон ортоңку формалардын эч качан жашабаганын көрсөтүүдө. Бул учурда, албетте, эволюция теориясы илимге туура келбеген бир пикир катары тарыхка калтырылышы керек. Тарыхта да «дүйнө борбордуу аалам» модели сыяктуу көптөгөн пикирлер илимден чыгарылып салынган. Бирок эволюция теориясы илим катары сакталып калууга аракет кылынууда. Ал тургай кээ бир адамдар теорияга сын-пикирлерди «илимге кол салуу» катары көрсөтүүгө аракет кылышууда. Эмнеге мындай?..

Бул абалдын себеби – эволюция теориясынын кээ бир чөйрөлөр үчүн андан эч баш тартыла албай турган догма бир ишеним болушунда. Бул чөйрөлөр материалисттик философияга эч кандай далилсиз байланып алышкан жана дарвинизмди болсо жападан жалгыз материалисттик көз-караш катары жакташууда.

Кээде муну ачык-ачык мойнуна да алышат. Гарвард университетинен атактуу бир генетикчи жана ошол эле учурда алдыңкы бир эволюционист болгон Ричард Левонтин «алгач материалист, андан соң илимпоз» экенин мындайча мойнуна алат:

Биздин материализмге бир ишенимбиз бар, априори (мурдатан (далилсиз) кабыл алынган, туура деп гипотеза кылынган) бир ишеним бул. Бизди дүйнөгө материалисттик түшүндүрмө жасоого зордогон нерсе – илимдин ыкмалары жана эрежелери эмес. Тескерисинче, материализмге болгон «априори» байланганыбыз себептүү, дүйнөгө материалисттик түшүндүрмө алып келген изилдөө ыкмаларын жана түшүнүктөрүн чыгарабыз. Материализм абсолюттук туура болгондон кийин, Илахи бир түшүндүрүүнүн ортого чыгышына жол бере албайбыз.⁷¹

Бул сөздөр – дарвинизмдин материалисттик философияга байлануу (көз-каранды болуу) үчүн жашатылган бир догма экендигинин ачык баяны. Бул догма заттан башка эч кандай жандык жок деп гипотеза жасайт. Ошондуктан, жансыз, аң-сезимсиз, акылсыз зат жашоону жаратты деп ишенет. Миллиондогон ар түрдүү жандыктарды, мисалы чымчыктар, балыктар, жирафтар, кабыландар, курт-кумурскалар, дарактар, гүлдөр жана адамдарды заттардын өз-ара реакциялары аркылуу, башкача айтканда, жааган жамгыр, чагылган аркылуу жансыз заттар ичинен жаралып калды деп кабыл алат. Чындыгында болсо бул акылга да, илимге да сыйбайт. Бирок дарвинисттер өз сөздөрү менен айтканда «Илахи бир (Кудай жаратты деген) түшүндүрмөнүн ортого чыкпашы» үчүн мындай нерсени жактоону улантышууда.

Жандуулардын келип чыгышына материалисттик көз-караш менен карабаган адамдар болсо төмөнкү ачык чындыкты көрүшөт: бардык жандыктар – жогорку бир күч-кудурет, илим жана акыл ээси болгон бир Жаратуучунун чыгармалары. Жаратуучу – бардык ааламды жоктон бар кылып жараткан, эң кемчиликсиз абалда жасаган жана бардык жандыктарды жаратып, келбет берген Аллах.

Эволюция теориясы дүйнө тарыхынын

ЭН ТААСИРДҮҮ СЫЙКЫРЫ

Бул жерде муну да айта кетүү керек: алдын-ала сын-пикирсиз, эч кандай идеологиянын таасири астында калбастан, жалаң гана акылын жана логикасын колдонгон ар бир адам илим жана маданияттан алыс коомдордун негизсиз ишенимдерин элестеткен эволюция теориясынын ишенүүгө мүмкүн эмес бир көз-караш экендигин оңой эле түшүнөт.

Жогоруда да айтылгандай, эволюция теориясына ишенгендер чоң бир идиштин ичине көптөгөн атомду, молекуланы, жансыз заттарды толтуруп койсо, булардын аралашмасынан убакыт өтүшү менен ойлонгон, акыл жүгүрткөн, ачылыштар жасаган профессорлор, университет студенттери, Эйнштейн, Хаббл сыяктуу илимпоздор, Франк Синатра, Шарлтон Хестон сыяктуу искусство адамдары, ошондой эле лимон дарактары, гүлдөр, жаныбарлар чыгат деп ишенишүүдө. Болгондо да мындай акылга сыйбас пикирге ишенгендер – илимпоздор, профессорлор, илимдүү адамдар болууда. Ошол себептен, эволюция теориясы үчүн «дүйнө тарыхынын – эң чоң жана эң таасирдүү сыйкыры» сөзүн колдонуу туура болот. Себеби дүйнө тарыхында адамдардын мынчалык акылын башынан алган, акыл жана логика менен ойлонууларына тоскоолдук кылган, көздөрүнүн алдына бир перде сыяктуу тосмо тартып, алардын айдан ачык чындыктарды көрүүлөрүнө тоскоол болгон башка ишеним же көз-караш жок. Бул эски египеттиктердин күн кудайы Рага, африкалык кээ бир уруулардын тотемдерге, Саба калкынын күнгө сыйынуусунан, Аз. Ибрахимдин коомунун колдору менен жасап алган идолдорго, Аз. Мусанын коомунун өздөрү алтындан жасаган музоого сыйынуусунан бир топ коркунучтуу (рисктүү) жана акылга сыйбас бир сокурдук. Чындыгында бул абал – Аллах Куранда ишарат кылган акылсыздык. Аллах кээ бир адамдардын андап-түшүнүүлөрүнүн жабылып калаарын жана чындыктарды көрүүгө алсыз болуп калаарын көптөгөн аятында билдирген. Бул аяттардын кээ бирлери төмөнкүдөй:

Шек жок, чындыктан баш тарткандарды эскертсең да, эскертпесең да алар үчүн айырмасы жок; (алар) ишенишпейт. Аллах алардын жүрөктөрүн жана кулактарын мөөрлөгөн; көздөрүнүн үстүндө перделер бар. Жана чоң азап – аларга. (Бакара Сүрөсү, 6-7)

... Жүрөктөрү бар, бирок аны менен андап-түшүнүшпөйт, көздөрү бар, бирок аны менен көрүшпөйт, кулактары бар, бирок аны менен угушпайт. Алар – айбандар сыяктуу, ал тургай андан да төмөн. Дал ушулар – капылет калгандар.» (Араф Сүрөсү, 179)

Аллах башка аятында болсо бул адамдардын укмуштар (можизалар) көрсө да ишенбей турган деңгээлде сыйкырланып калгандыктарын мындайча билдирет:

Алардын үстүнө асмандан бир эшик ачсак, ал жерден жогору көтөрүлсөлөр да, сөзсүз «Көздөрүбүз айландырылып койулду, балким биз сыйкырланган бир коомбуз» деп айтышат. (Хижр Сүрөсү, 14-15)

Мынчалык көп адамдарга бул сыйкырдын таасир этиши, адамдардын чындыктардан мынчалык алыс кармалышы жана 150 жыл бул сыйкырдын бузулбашы болсо - сөздөр менен түшүндүрүүгө мүмкүн болбой турган деңгээлде таң калаарлык бир абал. Себеби, бир же бир канча адамдын ишке ашышы мүмкүн эмес сценарийлерге, акылга жана логикага сыйбаган нерселерге толгон пикирлерге ишенишин түшүнүүгө болот. Бирок дүйнөнүн төрт бурчундагы адамдардын акылсыз жана жансыз атомдордун кокусунан бир чечим кабыл алышып, чогулушуп, укмуштай уюштуруу, дисциплина, акыл жана аң-сезим көрсөтүп, кемчиликсиз бир система менен иштеген ааламды, жандуулар үчүн ыңгайлуу болгон ар кандай өзгөчөлүккө ээ болгон жер планетасын жана сансыз көп комплекстүү системалар менен камсыз кылынган жандыктарды жараткандыгына ишенишинин – «сыйкырдан» (гипноздон) башка бир түшүндүрмөсү жок.

Аллах Куранда баш тартуучу философиянын жактоочусу болгон кээ бир адамдардын кээ бир сыйкырлар аркылуу адамдарга таасир бергендигин Аз.Муса жана Фираун арасында болгон бир окуя аркылуу бизге билдирет. Аз.Муса Фираунга (Фараонго) чындык, акыйкат динди түшүндүргөндө, Фираун Аз.Мусага өзүнүн «илимдүү сыйкырчылары» менен адамдар топтолгон бир жерде жолугуусун айтат. Аз.Муса сыйкырчылар менен жолугушканда, сыйкырчыларга алгач «таланттарын» көрсөтүшүн буйрук кылат. Бул окуяны баяндаган аяттар мындай:

(Муса:) «Силер таштагыла» деди. (Асаларын) таштаары менен, адамдардын көздөрүн сыйкырлап жиберисти, аларды коркутушту жана (ортого) чоң бир сыйкыр алып келген болушту. (Араф Сүрөсү, 116)

Байкалгандай, Фираундун сыйкырчылары жасаган «калптары» менен, Аз.Муса жана ага ишенгендерден башка, адамдардын баарын сыйкырлай алышкан. Бирок алардын таштаган нерселерине каршы Аз.Муса ортого койгон далил алардын бул сыйкырын, аяттагы баян менен «ойлоп тапкандарын жуткан», башкача айтканда таасирсиз кылган:

Биз Мусага: «Асанды ташта» деп вахий кылдык. (Ал таштап жибергенде) бир карашты, ал бардык ойлоп тапкан нерселерин топтоп жутууда. Ушундайча чындык өз ордун тапты, алардын бардык кылып жаткандары жараксыз болду. Ал жерде жеңилишти жана басмырланып тескери бурулушту. (Араф Сүрөсү, 117-119)

Аятта да билдирилгендей, мурда адамдарды сыйкырлоо менен аларга таасир берген бул адамдар кылган нерселердин бир алдамчылык экендиги билинээри менен бул адамдар уят болуп, басмырланышкан. Бүгүнкү күндө да бир сыйкырдын таасири менен калп илимий көрүнгөн акылга такыр сыйбас жалгандарга ишенген жана буларды жактоого жашоосун арнагандар эгер бул ойлорунан (дарвинизмден) баш тартышпаса, чындыктар толугу менен ачыкка чыкканда жана «бул сыйкыр бузулганда», катуу уят болушат. Алсак, дээрлик 60 жашына чейин эволюцияны жактаган жана атесит бир философ болгон, бирок кийин чындыктарды көргөн Малкольм Муггеридж эволюция теориясынын жакынкы келечекте кабыла турган абалын мындайча сүрөттөйт:

Мен өзүм эволюция теориясынын, өзгөчө жайылган тармактарында, келечектин тарых китептеринде эң чоң анекдот темаларынын бири болооруна толук ишендим. Келечек урпактар мынчалык чирик жана белгисиз бир гипотезанын таң калаарлык абалда кабыл алынганын таң калуу менен тосушат.⁷²

Бул келечек алыста эмес, тескерисинче, абдан жакын бир келечекте адамдар «кокустуктардын» илах (кудай) боло албашын түшүнүшөт жана эволюция теориясы дүйнө тарыхынын эң чоң калпы жана эң күчтүү сыйкыры деп аталып калат. Бул күчтүү сыйкырдан (гипноздон) дүйнөнүн төрт бурчунда адамдар абдан бат кутула башташты. Эволюция калпынын сырын үйрөнгөн көптөгөн адамдар бул калпка кантип ишенгенин таң калуу менен ойлонушууда.

Айтышты: «Сен – Улуксун, бизге үйрөткөнүндөн башка биздин эч кандай илимибиз жок.

Чындыгында, Сен – бардык нерсени билүүчү, өкүм жана хикмат (терең акыл) ээсиң.»

(Бакара Сүрөсү, 32)

DIŞNOTTUR

- 1- Rita Carter, Mapping The Mind, University of California Press, London, 1999, s. 107
- 2- R. L. Gregory, Eye and Brain: The Psychology of Seeing, Oxford University Press Inc. New York, 1990, s. 9
- 3- Hoimar von Ditfurth, Dinozorların Sessiz Gecesi 4, Kitap, Çev: Veysel Atayman, Alan Yayıncılık, s. 256
- 4- M. Ali Yaz, Sait Aksoy, Fizik 3, Sürat Yayınları, İstanbul, 1997, s. 3
- 5- Daniel C Dennett, Brainchildren, Essays on Designing Minds, The MIT Press, Cambridge, 1998, s. 142
- 6- Daniel C Dennett, Brainchildren, Essays on Designing Minds, s. 142
- 7- www.hhmi.org/senses/a/a110.htm
- 8- George Politzer, Felsefenin Başlangıç İlkeleri, Sosyal Yayınları, Çev: Enver Aytakin, İstanbul: 1976, s.40
- 9- www.hhmi.org/senses/a/a110.htm
- 10- Michael I. Posner, Marcus E .Raichle, Images of Mind, Scientific American Library, New York 1999, s. 88
- 11- Bertrand Russell, Rölativitenin Alfabeti, Onur Yayınları, 1974, s.161-162
- 12- Rita Carter, Mapping The Mind, s. 135
- 13- "Treaties Concerning the Principle of Human Knowledge", 1710, Works of George Berkeley, vol. I, ed. A. Fraser, Oxford, 1871, s.35-36
- 14- Rita Carter, Mapping The Mind, s. 113
- 15- Fusus-ül Hikem, çev. Nuri Gencosman, İstanbul 1990, s. 220
- 16- Dr. Muhterem Ercan, Hipnoz ve Hipnoterapi, Seha Neşriyat, İstanbul 1993, s.32-34; William Kroger, Clinical and Experimental Hypnosis, <http://www.lucidexperience.com/HypnoPapers/512.html>
- 17- Dr. Tahir Özakkaş, Gerçeğin Dirilişine Kapı HiPNOZ, "Üst Ultrastabilite", Se-da Yayınları, 1. Cilt, 1. Baskı, s. 204-205
- 18- Dr. Tahir Özakkaş, Gerçeğin Dirilişine Kapı HiPNOZ, "Üst Ultrastabilite", s. 267
- 19- Terrence Watts, Abreaction, The psychological phenomena that hypnotherapists either love or hate, <http://www.hypnosense.com/abreaction.htm>
- 20- Dr. Recep Doksat, Hipnotizma, Kader Basımevi, İstanbul, 1962, s. 106-108
- 21- Dr. Recep Doksat, Hipnotizma, s.106-108
- 22- Dr. Recep Doksat, Hipnotizma, s. 106-108
- 23- Daniel C. Dennett, Consciousness Explained, Little, Brown and Company, NY 1991, s. 26-27
- 24- R. L. Gregory, Eye and Brain: The Psychology of Seeing, s. 9
- 25- Karl Pribram, David Bohm, Marilyn Ferguson, Fritjof Capra, Holografik Evren I, Çev: Ali Çakıroğlu, Kuraldışı Yayınları, İstanbul: 1996, s.37

- 26- Bertrand Russell, R lativite'nin Alfabeti, Onur yay. 1974 s. 160-161
- 27- George Politzer, Felsefenin Bařlangıç İlkeleri, İstanbul, Sosyal Yay., 1989, s. 196
- 28- John Horgan, The Undiscovered Mind: How the Human Brain Defies Replication, Medication, and Explanation , New York:Free Press, 1999, s. 258-259
- 29- John Horgan, The Undiscovered Mind: How the Human Brain Defies Replication, Medication, and Explanation , s.258-259
- 30- John Horgan, The Undiscovered Mind: How the Human Brain Defies Replication, Medication, and Explanation , s.229
- 31- Hoimar Von Ditfurth, Dinozorların Sessiz Gecesi 3, s.13
- 32- William A. Dembski, Converting Matter into Mind, 1998, www.arn.org
- 33- William A. Dembski, Converting Matter into Mind, 1998, www.arn.org
- 34- Cumhuriyet Bilim Teknik Dergisi, 7 Temmuz 2001, sayı 746, s. 18; DerSpiegel, 1/2001, Nilgün  zbařaran Dede
- 35- İbni Arabi'de Varlık Düřüncesi, Ferid Kam/ M.Ali Ayni, s. 37
- 36- Materyalist Felsefe Sözlüęü, istanbul, Sosyal Yayınlar, 4. Baskı, s. 326
- 37- Rennan Pekünlü "Aldatmacanın Evrimsizlięi", Bilim ve  topya, Aralık 1998
- 38- Lincoln Barnett, Evren ve Einstein, Varlık Yayınları, 1980, s. 17-18
- 39- Tim Folger, "Buradan Sonsuzluęa", Discover, Aralık 2000, s.54
- 40- Tim Folger, "Buradan Sonsuzluęa", Discover, Aralık 2000, s.54
- 41- François Jacob, M mk nlerin Oyunu, Kesit Yayınları, 1996, s. 111
- 42- Lincoln Barnett, Evren ve Einstein, Varlık Yayınları, 1980, s. 52-53
- 43- Lincoln Barnett, Evren ve Einstein, s. 17
- 44- Paul Strathern, Einstein ve Görelilik Kuramı, Gendař Yayınları, 1997, s. 57
- 45- Mektubat-ı Rabbani, 357. Mektup, ev. Abdulkadir Akçiçek, ile yayınevi, 1983, s. 163
- 46- Mektubat-ı Rabbani, 470. Mektup, ev. Abdulkadir Akçiçek, s. 519
- 47- Fusus- l Hikem, ev. Nuri Gencosman, İstanbul 1990, s. 117-18
- 48- Mektubat-ı Rabbani, 470. Mektup, ev. Abdulkadir Akiek, s. 517-18
- 49- Robert Lawrence Kuhn, Closer To Truth, Mc Graw-Hill, New York, 2000, s. 8
- 50- Daniel Dennet, Consciousness Explained, s.389
- 51- Drew Westen, Psychology; Mind, Brain and Culture, John Wiley & Sons, Inc, NY 1996, s. 118
- 52- Frederick Vester, D ř nmek,  ęrenmek, Unutmak, İstanbul: Arıtan Yayınevi, 1991, s. 6
- 53- Sidney Fox, Klaus Dose, Molecular Evolution and The Origin of Life, New York: Marcel Dekker, 1977, s. 2
- 54- Alexander I. Oparin, Origin of Life, (1936) New York, Dover Publications, 1953 (Reprint), s.196
- 55- New Evidence on Evolution of Early Atmosphere and Life, Bulletin of the American Meteorological Society, cilt 74, Kasım 1982, s. 1328-1330.

- 56- Stanley Miller, *Molecular Evolution of Life: Current Status of the Prebiotic Synthesis of Small Molecules*, 1986, s. 7
- 57- Jeffrey Bada, *Earth*, Şubat 1998, s. 40
- 58- Leslie E. Orgel, "The Origin of Life on Earth", *Scientific American*, cilt 271, Ekim 1994, s. 78
- 59- Charles Darwin, *The Origin of Species: A Facsimile of the First Edition*, Harvard University Press, 1964, s. 189
- 60- Charles Darwin, *The Origin of Species: A Facsimile of the First Edition*, Harvard University Press, 1964, s. 189
- 61- B. G. Ranganathan, *Origins?*, Pennsylvania: The Banner Of Truth Trust, 1988
- 62- Charles Darwin, *The Origin of Species: A Facsimile of the First Edition*, Harvard University Press, 1964, s. 179
- 63- Derek A. Ager, "The Nature of the Fossil Record", *Proceedings of the British Geological Association*, cilt 87, 1976, s. 133
- 64- Douglas J. Futuyma, *Science on Trial*, New York: Pantheon Books, 1983. s. 197
- 65- Solly Zuckerman, *Beyond The Ivory Tower*, New York: Toplinger Publications, 1970, ss. 75-94; Charles E. Oxnard, "The Place of Australopithecines in Human Evolution: Grounds for Doubt", *Nature*, cilt 258, s. 389
- 66- J. Rennie, "Darwin's Current Bulldog: Ernst Mayr", *Scientific American*, Aralık 1992
- 67- Alan Walker, *Science*, cilt 207, 1980, s. 1103; A. J. Kelso, *Physical Antropology*, 1. baskı, New York: J. B. Lipincott Co., 1970, s. 221; M. D. Leakey, *Olduvai Gorge*, cilt 3, Cambridge: Cambridge University Press, 1971, s. 272
- 68 - *Time*, Kasım 1996
- 69- S. J. Gould, *Natural History*, cilt 85, 1976, s. 30
- 70- Solly Zuckerman, *Beyond The Ivory Tower*, New York: Toplinger Publications, 1970, s. 19
- 71- Richard Lewontin, "*The Demon-Haunted World*", *The New York Review of Books*, 9 Ocak, 1997, s. 28
- 72- Malcolm Muggeridge, *The End of Christendom*, Grand Rapids: Eerdmans, 1980, s. 43